

İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HRİSTİYANLIK VE İSLAM'A GÖRE EVLİLİKTE
KADIN ERKEK ROLLERİ

SENA NUR KÜÇÜKER

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. BETÜL AVCI SEBETCİ

İSTANBUL, 2023

İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HRİSTİYANLIK VE İSLAM'A GÖRE EVLİLİKTE
KADIN ERKEK ROLLERİ

SENA NUR KÜÇÜKER

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. BETÜL AVCI SEBETCİ

İSTANBUL, 2023

TEZ ONAY SAYFASI

Bu tez tarafımızca okunmuş olup kapsam ve nitelik açısından, Din Bilimleri alanında Yüksek Lisans Derecesini alabilmek için yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri

Unvan – Ad Soyad

Kanaati

İmza

Bu tezin İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından konulan tüm standartlara uygun şekilde yazıldığı teyit edilmiştir.

Teslim Tarihi

Mühür/İmza

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Bu çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, söz konusu kurallar ve ilkelerin zorunlu kıldığı çerçevede, çalışmada özgün olmayan tüm bilgi ve belgelere, alıntılama standartlarına uygun olarak referans verilmiş olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Sena Nur KÜÇÜKER

İmza:

X X X X X

ÖZ

HİRİSTİYANLIK VE İSLAM'A GÖRE EVLİLİKTE KADIN ERKEK ROLLERİ

Küçüker, Sena Nur

Din Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programı

Öğrenci Numarası: 204016009

Open Researcher and Contributor ID (ORC-ID): 0000-0002-7829-0736

Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası: 10564033

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Betül Avcı Sebetci

Temmuz 2023, 90 sayfa

Bu çalışma, Hristiyanlık ve İslam dininin evlilik bağlamında karı-koca rollerine ilişkin teolojik bakış açılarını ve öğretilerini incelemektedir. Amaç, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim/ Hadis-i şerifler gibi dini metinleri inceleyerek; Aziz Augustine (354-430), Thomas Aquinas (1225-1274), İmam Maturidi (863-944) ve Gazali (1058-1111) gibi etkili şahsiyetlerin yazılarını analiz ederek, Hristiyanlık ve İslam'da evlilik ilişkisini şekillendiren inanç, değer ve temeline ışık tutmaktır. Böylece, karşılaştırmalı bir teolojik mercek aracılığıyla, betimleyici ve tarihsel yöntemler kullanarak iki gelenek arasındaki ortaklıkları, farklılıkları ve potansiyel diyalog alanlarını belirlemek ve dini bir bağlamda evlilik anlayışımızı zenginleştirmek hedeflenmektedir. Çalışma, her iki geleneğin evlilikle ilgili farklı yönlerini keşfeden üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Kitab-ı Mukaddes incelenerek Hz. İsa'nın ve Pavlus'un öğretileri ile Augustine ve Thomas Aquinas gibi şahsiyetlerin görüşleri araştırılmıştır. Buradan yola çıkılarak Hristiyan geleneğinin karı-koca rollerine ilişkin anlayışlarına başlıklar halinde ışık tutulmuştur. İkinci bölümde, İslam geleneğinin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünnetinde evlilikle ilgili öğretiler ele alınmıştır. Ayrıca, İmam Gazali ve İmam Maturidi gibi tanınmış alimlerin görüşleri değerlendirilerek, İslam geleneğinde karı-koca rolleri hakkında önemli perspektifler sunulmaktadır. Üçüncü bölümde, Hristiyanlık ve İslam arasında çeşitli temalar incelenerek karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmektedir. Bu temalar arasında evlilikle ilgili yaratılış hikayelerinin karşılaştırılması ve kadının konumu temelinde evlilik anlayışı geliştirilmesi, Tanrı akdi ve medeni akit kavramları, boşanma konusu, evliliğe karşı bekarlık tartışması ve kocaların liderliği sorunsalı yer almaktadır. Sonuç

olarak, Hristiyanlık ve İslam arasında evlilik ve karı-koca rolleri konusunda benzerlikleri, farklılıkları ve olası diyalog noktaları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erkek, Evlilik, Hristiyanlık, İslam, Kadın.

ABSTRACT

MEN AND WOMEN’S ROLES IN MARRIAGE IN CHRISTIANITY AND ISLAM

Küçüker, Sena Nur

MA in Religious Studies

Student ID: 204016009

Open Researcher and Contributor ID (ORC-ID): 0000-0002-7829-0736

National Thesis Center Reference Number: 10564033

Thesis/Project Supervisor: Assoc. Prof. Betül Avcı Sebetci

June 2023, 90 pages

This study examines the theological perspectives and teachings of Christianity and Islam on the roles of husband and wife in the context of marriage. The aim is to examine religious texts such as the Holy Bible and the Qur'an/Hadith by analyzing the writings of influential figures such as St. Augustine, Thomas Aquinas, Ghazali and Imam Maturidi, it sheds light on the beliefs, values and foundations that shape the marriage relationship in Christianity and Islam. Thus, through a comparative theological lens, using descriptive and historical methods, it is aimed to identify the commonalities, differences and potential areas of dialogue between the two traditions and to enrich our understanding of marriage in a religious context. The study consists of three main parts that explore different aspects of marriage related to both traditions. In the first part, the Bible was examined and the teachings of Jesus and Paul and the views of Augustine and Thomas Aquinas have been researched. In the second part, the teachings about marriage in the Qur'an and the Sunnah of the Prophet Muhammad, which are the main sources of the Islamic tradition, are discussed. In addition, the views of well-known scholars such as Imam Ghazali and Imam Maturidi are evaluated, and important perspectives on the roles of husband and wife in the Islamic tradition are presented. In the third part, a comparative analysis is carried out by examining various themes between Christianity and Islam. Among these themes are the comparison of the creation stories about marriage and the development of an understanding of marriage on the basis of the position of women, the concepts of God's contract and civil contract, the issue of divorce, the debate on marriage versus celibacy,

and the problem of husbands' leadership. As a result, similarities, differences and possible points of dialogue between Christianity and Islam on marriage and the roles of husband and wife were determined.

Keywords: Christianity, Islam, Man, Marriage, Woman.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	x
BÖLÜM I GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.2. Araştırmanın Bölümleri	2
1.3. Araştırmanın Metodu	3
1.4. Sınırlılıklar	6
1.5. Kullanılan Kaynaklar	7
BÖLÜM II HIRİSTİYANLIKTAKİ EVLİLİK	8
2.1. Hıristiyanlık Öncesi Durum	8
2.2. Kutsal Kitap'ta Evlilik	9
2.3. Pavlus'a Göre Evlilik	11
2.4. Augustine'e Göre Evlilik	13
2.5. Thomas Aquinas'a Göre Evlilik	15
2.6. Hıristiyanlığa Göre Evlilikte Karı Koca Roller	16
2.6.1. Evlilikte Erkeğin Roller	17
2.6.2. Evlilikte Kadının Roller	24
BÖLÜM III İSLAM'DA EVLİLİK	28
3.1. İslam Öncesi Durum	28
3.2. Kur'an-ı Kerim'de Evlilik	29
3.3. Hadislerde Evlilik	30
3.4. İmam Mâtürîdî'ye Göre Evlilik	33
3.5. Gazâlî'ye Göre Evlilik	36

3.6. İslam’a Göre Karı Koca Roller	39
3.6.1. Evlilikte Erkeğin Roller	40
3.6.2. Evlilikte Kadının Roller	48
BÖLÜM IV KARŞILAŞTIRMA	54
4.1. Yaratılışa Uzanan Tarih	54
4.2. Tanrı Akdi mi Medeni Akit mi?	58
4.3. Boşanma	61
4.4. Evliliğe Karşı Bekarlık: Fazilet Tartışması	66
4.5. Kavamlık ve Baş Olma: Hak mı Sorumluluk mu?	69
BÖLÜM V SONUÇ	73
REFERANSLAR	81
ÖZGEÇMİŞ	90

KISALTMALAR LİSTESİ

A.s.	Aleyhisselam
B.	Bin/İbn
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çevirmen
Ed.	Editör
Ef.	Efeslilere
H.z.	Hazreti
Kol.	Kolosalilere
Kor.	Korintlilere
M.Ö.	Milattan Önce
R.a.	Radıyallahü anhu/anha
S.	Sayfa
S.a.v.	Sallahu aleyhi ve sellem
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Tim.	Timoteos
T.y.	Tarih yok
Yar.	Yaratılış
Yu.	Yuhanna

BÖLÜM I

GİRİŞ

İbn Haldun'un ortaya koyduğu gibi toplu yaşama ve toplumu sağlıklı bir biçimde devam ettirme arzusu yaratılış olarak insanlarda mevcuttur (Bahçekapılı, 2008, s. 29). Bu amaçla kurulan aile, tarihteki en eski kurum olarak kabul edilir ve modern antropolojiye göre en küçük sosyal birimdir (Tüzüner, 2013, s.128). Dinlerin çoğu tarafından evlilik, bu sosyal birimi oluşturma'nın ilk adımı olarak yegâne meşru yol kabul edilmiştir (Atar, 2007). Birçok farklı tanımları yapılmakla birlikte evlilik, genel olarak bir erkek ve bir kadın arasında, eşlerin hak ve vazifelerini belirleyen, şayet varsa onlardan meydana gelen çocukların statüsünü tertipleyen, kanunlar, gelenekler, inançlar, tavır ve davranışlarla düzenlenmiş, yasal ve toplumsal olarak onaylanmış bir birliktelik olarak ifade edilir. Toplumun temel yapıtaşlarından olması hasebiyle sosyal dokuyu ve etik değerleri şekillendirmede merkezi bir rol oynar. Bu nedenle, neredeyse her gelenek ve sistemde evliliğin sağlıklı yürütülmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Günümüzde de evliliklerin korunması gerek politikacılar gerek ilim insanları tarafından gündemde olan bir konudur. Kültürel ve manevi sorunların baş gösterdiği, bireysellik akımıyla evliliğin temel değerleri olan sevgi, saygı, vefa, diğerkamalık gibi değerlerin erozyona uğradığı, kadınlık ve erkekliğin sınırlarının karıştırıldığı son yıllarda, evlilikler de derinden etkilenmiştir. Boşanma oranları, evlilik dışı ilişkiler, evliliklerden memnuniyetsizlik oranları keskin bir şekilde artışa geçmiş, sorunlar tüm toplumlara yayılmıştır (Karataş, 2021, s.348). Bu olumsuz gidişatın toplumları tehdit edecek boyutlara ulaşması bizi bu konu üzerinde araştırma yapmaya sevk etmiştir. Dünya nüfusunun yarısından fazlasını temsil eden Hristiyan ve Müslümanlar da modern dünyanın etkilerine maruz kalmıştır. Kahir ekseriyeti dinlerinin öngördüğü anlayışlardan uzak akımlarla evliliği algılamaya ve idame etmeye çalışmaktadırlar. Oysaki Hz. İsa'ya bir hüküm sorulduğunda "Kutsal Yazılar'ı okumadınız mı?" diye karşılık vermiştir (Matta, 19/4). Hz. Muhammed de tutunduğumuz vakit asla yolumuzu şaşırmayacağımız iki kaynak olarak Kur'an ve Sünnetini bıraktığını

buyurmuştur (Muvatta, Kader, 3). Görüldüğü gibi iki gelenek de sorunların çözümü için temel kaynaklarına işaret etmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Evlilik kurumu, zengin teolojik geleneklere sahip iki büyük din olan Hristiyanlık ve İslam'da muazzam bir öneme sahiptir. Tezin birincil amacı, Hristiyanlık ve İslam dininin evlilik bağlamında karı-koca rollerine ilişkin teolojik bakış açılarını ve öğretilerini araştırmak ve karşılaştırmaktır. Bu araştırma, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim/ Hadis-i şerifler gibi dini metinleri inceleyerek; Aziz Augustine (354-430), Thomas Aquinas (1225-1274), İmam Maturidi (863-944) ve Gazali (1058-1111) gibi etkili figürlerin yazılarını analiz ederek, Hristiyanlık ve İslam'da evlilik ilişkisini şekillendiren inanç, değer ve temellerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Böylece, karşılaştırmalı bir teolojik mercekle aracılığıyla, betimleyici ve tarihsel yöntemler kullanarak iki gelenek arasındaki ortaklıkları, farklılıkları ve potansiyel diyalog alanlarını belirlemeyi ve dini bir bağlamda evlilik anlayışımızı zenginleştirmeyi hedeflemektedir.

Bu araştırma iki geleneğin evlilik anlayışlarını şekillendiren teolojik bakış açıları konusunda karşılaştırmalı bir analiz yaparak, bu gelenekler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları daha iyi anlama ve bilgi sahibi olmaya katkı sağlayacaktır. Ayrıca hem bu dinlerin mensupları hem de ilgili kişiler için modern anlayışların yanında alternatif değerli perspektifler sunmakta, karşılıklı yapıcı bir etkileşime katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında, bu çalışma, iki geleneğin detaylı bir analizini değil, ilgili konuda bilgi sahibi olmak isteyenler için her iki geleneğin temel kaynaklarındaki ağırlıklı görüşü ve başlıca teolojik ana akımı hakkında fikir sunan bir harita olmayı amaçlamaktadır. Böylelikle, daha çeşitli kaynaklar ile detaylı analizler ve okumalar sunan geniş ölçekli çalışmalara olan ihtiyaca ışık tutmaktadır.

1.2. Araştırmanın Bölümleri

Çalışma, her iki geleneğin evlilikle ilgili farklı yönlerini keşfeden üç ana bölümden oluşmaktadır. İncelenen kaynaklar arasında kutsal metinler, teolojik yazılar ve etkili şahsiyetlerin bakış açıları yer almaktadır. İlk bölümde, Kitab-ı Mukaddes incelenerek

Hız. İsa'nın ve Pavlus'un öğretileri ile Augustine ve Thomas Aquinas gibi şahsiyetlerin görüşleri araştırılmıştır. Buradan yola çıkılarak Hristiyan geleneğinin karı-koca rollerine ilişkin anlayışlarına başlıklar halinde ışık tutulmuştur.

İkinci bölümde, İslam geleneğinin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünnetinde evlilikle ilgili öğretiler ele alınmıştır. Ayrıca, İmam Maturidi ve Gazali gibi tanınmış alimlerin görüşleri değerlendirilerek, İslam geleneğinde karı-koca rolleri hakkında önemli perspektifler sunulmaktadır.

Üçüncü bölümde, Hristiyanlık ve İslam arasında çeşitli temalar incelenerek karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmektedir. Bu temalar arasında evlilikle ilgili yaratılış hikayelerinin karşılaştırılması ve kadının konumu temelinde evlilik anlayışı geliştirilmesi, Tanrı akdi ve medeni akit kavramları, boşanma konusu, evliliğe karşı bekarlık tartışması ve kocaların liderliği sorunsalı yer almaktadır. Sonuç olarak, Hristiyanlık ve İslam arasında evlilik ve karı-koca rolleri konusunda benzerlikleri, farklılıkları ve olası diyalog noktaları belirlemek amaçlanmaktadır.

1.3. Araştırmanın Metodu

Bu araştırma, Hristiyanlık ve İslam'da evlilik anlayışının incelemesine olanak sağlayan karşılaştırmalı teoloji yaklaşımını benimsemektedir. Karşılaştırmalı teoloji metodu, benzerliklerin ve farklılıkların araştırılmasının yanı sıra, Hristiyanlık ve İslam'da karı koca rollerini şekillendiren teolojik ve kültürel temellerin daha derin bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Dünya dinlerini Hristiyanlık merkezinde kategorize eden Batılı bir akademik disiplin olduğu yönündeki eleştiriler makul ve anlaşılabilir olmakla birlikte bu metot, doğru yöntemlerle uygulandığı takdirde bütün dini gelenekler ve mensupları için değerli bir araç olacaktır (Freiberger, 2019, s. 32). Bunun yanında, diğer dinlerle derin bir ilişki kurmayı gerektirdiğinden karşılaştırmalı teoloji Müslümanlar için de ayrıca yararlı olacaktır. Bu metot, İslam dışı metin ve teolojiler aracılığıyla İslami metinler hakkındaki farkındalığın artmasını sağlayacaktır. Farklı tanrı anlayışı ve dünya görüşüne sahip kişilerin çalışmalarıyla, dinlerin benzer ya da farklı olan metafiziklerinde diğer türlü saklı olarak kalacak yeni ufuklar, anlayışlar ve şaşırtıcı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Catherine Cornille'in *Karşılaştırmalı Teolojide Anlam ve Yöntem (Meaning and Method in Comparative*

Theology) adlı kitabında belirttiği üzere bu araştırmada kullanılan karşılaştırmalı teoloji, bakış açılarının çeşitliliğini kabul ederek ve her bir geleneğin teolojik görüşlerini anlamaya ve takdir etmeye çalışarak onlarla saygılı bir ilişki kurmayı, dini gelenekleri kendi terimleriyle eleştirel bir şekilde analiz etmeyi içermektedir. Bu nedenle karşılaştırmalı teoloji, yalnızca geçerli bir akademik disiplin değil, aynı zamanda dini çeşitliliğin giderek daha fazla mevcut ve önemli olduğu günümüz dünyasında gerekli bir çabadır.

Cornille'in belirttiği gibi karşılaştırmalı teolojinin nihai hedefi, "dinler arasında derin öğrenmeyi" içermektedir. Bu öğrenme, kendi geleneğinin unutulmuş veya ihmal edilmiş unsurlarının yeniden keşfinden (*recovery*), nispeten yeni öğretiler ve uygulamaların benimsenmesine (*appropriation*) kadar farklı biçimlerde olabilir. Ayrıca, diğer geleneklerle yapılan karşılaştırma ve etkileşim, kişinin manevi deneyim ve inancını zenginleştirerek, kendi dini geleneğine olan bağlılığının derinleşmesini (*intensification*) sağlayabilmektedir. Buna ek olarak, çeşitli bakış açılarıyla yapılan karşılaştırmalar ve alternatif dini perspektiflerle etkileşim kişinin, yanlış varsayımlarını sorgulayarak kendi inanç ve uygulamalarını yeniden değerlendirmesini (*rectification*), kendi geleneğindeki unsurları yeniden yorumlanmasını (*reinterpretation*) teşvik eder ya da mensubu olduğu dini geleneğin değerini ve önemini yeniden teyit etmesini (*reaffirmation*) sağlar (Cornille, 2019, 116-141). Dolayısıyla, bu araştırma ilgili metodu kullanarak okuyucunun dini geleneklerine ilişkin anlayışını derinleştirmeyi, hatalı varsayım ve önyargıları sorgulamayı, göz ardı edilmiş unsurları yeniden keşfettirmeyi, benimsenmiş öğretileri yeniden yorumlamayı, gelenekler arası faydalı unsurları bütünleştirmeyi ve dini geleneklerin değerini ve önemini yeniden teyit etmeyi amaçlamaktadır.

Karşılaştırmalı teoloji araştırmalarının kendi içinde birçok yaklaşımı bulunmaktadır. Bu araştırmada amaç, Hristiyanlık ve İslam'ın kendilerine özgü anlayışlarından yola çıkarak kendi geleneklerine yeni bir bakış getirmeleri, unutulmuş ya da geri planda kalmış değerleri yeniden değerlendirmelerini sağlamaktır. Bunun yanında karşılaştırmalı dinler tarihinden farklı olarak, sadece karşılaştırma yapmak değil, teolojik anlayışları derinleştirmek ve yeni yaklaşımlarla ilerletmek hedeflenmektedir. Dolayısıyla evrensel, yeni ve tek tip bir evlilik modeli oluşturma gayesi bulunmadığından, daha kuşatıcı ve evrensel bir gerçeklik üretme gayesinde olan

“meta-confessional (din-ötesi)” yaklaşımı değil, “confessional (dine-dayalı)” karşılaştırmalı teoloji metodu benimsenmiştir.

Araştırmada benimsediğim yollardan birisi de kendi dini önkabul ve varsayımlarımın farkında olarak etkilerini baştan kabul etmektir. Çünkü karşılaştırma, nötr ve nesnel bir faaliyet olmayıp araştırmacının bakış açısı ve önyargılarından etkilenmektedir. Bu sebeptendir ki Freiburger, *Considering Comparison* adlı kitabında karşılaştırmalı çalışmalarda incelikli ve refleksif bir yaklaşımın gerekliliğine vurgu yaparak, kişinin kendi kültürel, sosyal ve entelektüel geçmişini eleştirel bir şekilde incelemesini ve karşılaştırmalı analizi nasıl etkileyebileceğini düşünmesini önermektedir. Böylece araştırmacı, karşılaştırma çalışmasını daha iyi yönetebilecek ve indirgemeci yorumlardan kaçınabilecektir.

Karşılaştırmalı teoloji metodunda önemli olan bir nokta da dini metinlerin ve öğretilerin orijinal niyetlerine sadık kalarak konunun kapsamlı bir şekilde incelenmesidir. Bunun yolu da dini inanç ve uygulamaları şekillendiren sosyal, politik ve ekonomik faktörleri göz önünde bulundurmadır (Freiburger, 2019, s. 72). Araştırmada incelenen metinler, bu bağlamsal yaklaşım ile tarihsel ve kültürel ortam dikkate alınarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Dikkate alınan yaklaşımlardan biri de her gelenekte mevcut olan bakış açılarının çeşitliliğini kabul etmektir. Tek çeşit Hristiyanlık ya da İslam’dan söz etmek mümkün değildir. Hem günümüzde hem de tarih boyunca oldukça farklı yaklaşımlar aynı geleneğin içinde var olmuştur. Bu gerçeği göz ardı etmeyerek ve çeşitliliği takdir ederek, fakat çalışmanın da sınırları gereği çoğunluğu temsil eden ana akım anlayış üzerinden metinler seçilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Karşılaştırmalı teoloji çalışmaları, diğer dinlerin yanında kişinin kendi dininin pozisyonunu değerlendirmesini gerektirmiştir. 18. Yüzyılın sonlarında, Hristiyan teologların kendi perspektiflerinden diğer dinlerin konumunu sorgulamalarına dayanan çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Abdelnour, 2021, s. 3). Yöneltilen eleştirilerle birlikte; kapsayıcılık (kapalı-açık), dışlayıcılık, çoğulculuk, partikülarizm (tikelcilik) kategorileri kabul edilmektedir. Kapalı kapsayıcılık, kişinin kendi dininin nihai gerçek olduğunu, ancak diğer dinlerin belirli yönlerinin kişinin kendi geleneğine

dahil edilebileceği görüşünü ifade eder. Açık kapsayıcılık, kişinin kendi dininin anlayış ve uygulamalarını onaylarken birden fazla dini geleneğin geçerliliğini ve değerini kabul eder. Dışlayıcılık, kendi dinini tek doğru din olarak görür ve diğer dinlerde hakikat olduğunu kabul etmez. Çoğulculuk, bütün dinlerin geçerliliğini ve gerçekliğini kabul eder. Partikülerizm, her dinin benzersiz olduğu ve tam olarak anlaşılamayacağı veya diğer dinlerle karşılaştırılamayacağı fikrini ifade eder. Her ne kadar Cornille, bu yaklaşımın karşılaştırmalı teoloji bağlamında diğer dinleri tam olarak anlamamaya ve saygı duymadan asimile etmeye çalışmaya neden olabileceğini ifade etse de bu kategoriler arasında benim yaklaşımım kapalı kapsayıcılık modeline yakın düşmektedir. Çünkü Müslüman bir kimse olarak İslam'ın hakiki doğruluğuna inanıyorum. Bunun yanı sıra Hristiyanlık ve İslam'da var olan değerlerin ve bazı öğretilerin birbirleri için yeni bakış açıları kazandırabileceğini, geri planda kalmış değerleri paylaşabileceğini ve karşılıklı anlayış alışverişini teşvik edeceğini düşünüyorum.

Araştırmada takip edilen yaklaşımlardan biri de betimleyici tarihsel yöntemdir. İki geleneğin temel ve otorite kabul edilen metinleri betimleyici yöntemle, teolojik bakış açılarının oluşmasına etki eden tarihsel çerçevede ele alınmıştır. Böylece, belirli öğretilerin temelde sahip olduğu özel önem ortaya konulurken, zamanla değişen sonradan gelişen anlayışlar saptanmıştır. Dolayısıyla, Hristiyanlık ve İslam'ın bazen bilinçsizce kendi kültürel zeminlerinden gelen fikir ve değerleri kucaklayabildikleri görülmüştür.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırmanın kapsamı Hristiyanlık ve İslam'ın ana akım kaynakları ile sınırlıdır. Evlilik ve karı-koca rolleri ile ilgili yazıları olan her tarihi şahsiyetin görüşlerine yer verilmemiştir. Dolayısıyla, bu geleneklerdeki çeşitliliğin tamamını içermemektedir. Ayrıca araştırmanın amacı, neredeyse iki bin yıllık iki geleneğin evlilik anlayışı hakkında ayrıntılı ve kapsamlı bir inceleme yapmak olmayıp, Hristiyan-Müslüman ilişkileri öğrencileri ve konunun ilgilileri için temel kaynakları hakkında fikir sunan bir harita olmaktır. Konuyla ilgili genel fikir sahibi olmak isteyen okuyucuya hitap ettiği gibi ayrıntılı çalışma yapmak isteyen okuyucu için kapı aralayacaktır. İki çeşit

okuyucu için de faydalı olacaktır. Araştırmanın daha çeşitli okumalar ve kapsamlı incelemeler sunacak çalışmalar için başlangıç olması umulur.

1.5. Kullanılan Kaynaklar

Araştırmada kullanılan ana kaynaklar Hristiyanlığın kutsal kitabı Kitab-ı Mukaddes ve İslam'ın asli kaynakları Kur'an-ı Kerim ve sahih kabul edilen hadis kitaplarıdır. Ayrıca fikirleri ele alınan Augustine, Thomas Aquinas, Gazali, İmam Maturidi gibi şahsiyetlerin kitapları incelenerek mümkün olduğunca birincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Konuyla ilgili değerli bilgiler içeren, Don S. Browning, John Witte Jr. ve M. Christian Green'in *Sex, Marriage, and Family in World Religions*, David G. Hunter'in *Marriage and Sexuality in Early Christianity*, James B. Hurley'in *Man and Woman in Biblical Perspective*, David W. Jones, Andreas J. Köstenberger'in *God, Marriage and Family: Rebuilding the Biblical Foundation*, Asife Ünal'ın *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da Evlilik*, Ahmet Yaman'ın *İslam Aile Hukuku* kitaplarından başlıca yararlanılmıştır. Kutsal Kitap çevirileri için Yeni Yaşam Yayınları Kutsal Kitap çevirisini çevrimiçi yayınlayan ve Bursa Protestan Kilisesi tarafından yürütülen <https://kutsalkitap.info.tr/> adresinden, Kur'an-ı Kerim çevirisi için Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Kur'an-ı Kerim Meali yayınlanan <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf> adreslerinden yararlanılmıştır.

BÖLÜM II

HİRİSTİYANLIKTA EVLİLİK

2.1. Hıristiyanlık Öncesi Durum

Hıristiyanlık; Greko-Roman ve Yahudi kültürel ortamında filizlendiği için ilgili kökenleri incelemek faydalı olacaktır. Yahudi kültüründe toplumun merkezi yapı taşı ataerkil aileydi. Bu ortamda kadınların rolü, kocalarının ve babalarının soyunu, ataerkil toplum düzeninin ve değerlerinin bir nesilden diğerine aktarılmasını sağlamaktı. Evlilik bunu mümkün kılan bir araçtı. Çocuk sahibi olmak çok önemliydi. Bekar kalmak felaket sayılırdı. Bu nedenle Eski Ahit'te bekar sayısı çok azdır. Hamile kadınlar, özellikle erkek evlat sahibi olanlar daha çok değer görürdü (Hurley, 1985, s.42). Kadınların evlerinde kalmaları gerektiği vurgulanırdı. Erkek evinde yönetici konumundaydı (Hurley, 1985, s.69). Fakat erkeğin rolü bir despot veya diktatör olması değil, aile üyelerinin güvenliğini ve güvenliğini sağlamasıydı (Eyüp 29/12-17; Mezmurlar 68/5-6) (Köstenberger, 2004, s.94). Hıristiyanlığın doğuşu zamanından önce bu vurgu değişmiş, kadınlar genellikle kaçınılmaz bir şer, dikkat dağıtıcı ve baş belası olarak görülmeye başlanmıştı. Yahudi erkeklerin geleneksel günlük ibadetinde yer alan “Beni kadın yaratmayan Tanrı'ya şükürler olsun” duası da bu algıya işaret etmektedir (Lovse, 2009, s. 118).

Greko-roman kültüründe de “*oikos*” adı verilen aile, toplumun temel yapıtaşlarındandı (Browning, 2006, s. 80). Roma devleti resmi uygulamalarıyla bilinse de evlilik onlar için hür bireyler arasında yapılan özel bir eylemdi. Bununla birlikte, evlilik kutsal görülmezdi. Evlilik niyetiyle bir araya gelen bireyler akde gerek olmaksızın evli sayılırdı (Hunter, 2018, s. 9). Evlilikler çoğunlukla gelin ve damadın babaları tarafından yapılırdı ve sözleşmenin yapılabilmesi için kadının rızası şart değildi. Ailede otorite erkekte bulunurdu. Kişi, tüm hayatı boyunca -kadın ise evlilikle yetki kocaya devredilene kadar- ya da baba tarafından azat edilinceye kadar babanın otoritesi altında kalırdı. Bir kadının evlenince babasının evinin tanrılarını terk etmesi

ve kocasının tanrılarına tapması bekleniyordu (Lovse, 2009, s. 116). Roma tarihinin büyük bir bölümünde, yalnızca özgür Roma vatandaşları evlenme hakkına sahipti. Bunun yanında nikahsız birlikte yaşama da yaygındı. MÖ 18’de Roma imparatoru Augustus nikahsız birliktelikleri azaltmaya yönelik, evliliğe ve çocuk sahibi olmaya teşvik edici bir dizi kanunlar çıkarmıştır (Hunter, 2018, s. 11). Hristiyanlığın doğuşundan hemen önce yaşanan bu gelişme ve değişim, o dönemde yaşanan ahlaksızlıklara karşı Hristiyanlarca da olumlu karşılanacaktır.

2.2. Kutsal Kitap’ta Evlilik

Hristiyanlıkta evlilik anlayışı, kutsal olarak kabul ettikleri Eski Ahit’e dayanır. Yaratılış bölümünden çıkarılan prensipler evlilik anlayışlarının temelini oluşturur (Köstenberger, 2004, s.32). Tanrı’nın insanı kendi suretinde kadın ve erkek olarak yaratması evliliğin kökeni olarak görülür (Yar. 1/27). İlk olarak erkeğin yaratılması (Yar. 2/7), kadının erkekten yaratılması (Yar. 2/22), erkeğin ilahi emir ile ilk muhatap oluşu (Yar. 2/16-17) ve kadının erkeğe “uygun bir yardımcı” olarak tanımlanması, Tanrı’nın evlilik için arzu ettiği düzenin temeli olarak algılanmıştır (Köstenberger, 2004, s.35). Buna göre, kadın ve erkek tek bir beden olarak üreyecek, dünyaya ve içindeki her şeye hükmedecek ve sıkı bir ünsiyete sahip olacaklardır. Bu ünsiyet, erkeğe annesini ve babasını bırakıp karısıyla tek beden olma talimatından anlaşılmaktadır.

İnsanın cennetten düşüşünün ardından Eski Ahit’te yer alan evlilik örnekleri, rol model olarak değil, Tanrı’nın evlilik planının bozulması olarak görülmüştür (Köstenberger, 2004, s.42). Günah dünyaya girince, Tanrı’nın asıl talimatlarının çoğunu çarpıtmıştır. Üreme emri, ona eşlik edecek olan doğum sancısı tarafından zor hale gelmiştir. Ayrıca sıkı bir ünsiyet erkeklerin rollerini kötüye kullanmalarından dolayı zarar görmüştür (Lovse, 2009, s. 115). Yeni Ahit’le bu planın aslına işaret edilecek ve yeniden canlandırılacaktır.

Yeni Ahit’e gelindiğinde, Hz. İsa’nın evlilik hakkında farklı ifadeleri bulunduğu görülüyor. İlk olarak Celile’de bir düğüne katılarak evliliği onayladığını göstermiştir (Yuhanna 2/1-10). Ayrıca o, Hz. Yahya gibi münzevi bir hayat yaşamamış, aile ziyaretlerine sıkça katılmıştır (Luka 7/31–50) (Browning, 2006, s. 80). Bu ziyaretlerin

ve aileye verilen önemin meyvesi olarak da erken dönemde hane halklarının hep birlikte Hristiyanlığa geçişi Hristiyanlığın yayılmasına katkı sağlamıştır (Elçilerin işleri 10/24–48; 16/14–34).

Hız. İsa, evliliği sadece davranışlarıyla değil, sözleriyle de onayladığını ifade etmiştir. Bir Ferisi tarafından boşanma ile ilgili bir tartışmaya çekilmek istendiğinde Tanrı'nın asıl planı sayılan Yaratılış 1/27 ve 2/24'e atıf yaparak üzerinde durulması gerekenin boşanma değil, evliliğin temeli olduğuna vurgu yapmıştır: “Yani onlar [karı koca] artık iki değil, birdir. Bu nedenle, Tanrı'nın birleştirdiğini insan ayırmasın” (Matta 19/6). Buradan hareketle, Hız. İsa'nın, evliliği Tanrı tarafından kurulan bir erkek ve kadın arasındaki kutsal bir bağ olarak gördüğü ortaya konulmuştur (Köstenberger, 2004, s.62).

Diğer taraftan Hız. İsa inananlar topluluğunu, gerçek aile bağlarından üstün tutarak aile bağları terimlerini dindashlar için kullanmıştır (Matta 12/46-50). Markos incilinde Hız. İsa'nın kendi ailesiyle olan ilişkilerinin yerini, havarileriyle olan ilişkileri almıştır. Hız. İsa, havarilerin kendisini takip etmek için ailelerini terk etmeleri gerektiğini söyler. İnananlar, biyolojik ailesinden ayrılarak iman temelinde oluşturulan, din bağıyla bağlı yeni bir topluluk olmaya çağrılır. (Markos 10/29-30). Kişinin ailesinden doğuştan gelen konum, Tanrı'nın buyruklarına uyarak kazanılan konumla değiştirilir (Osiek ve Balch, 1997, s.127).

Matta ve Luka incilinde benzer vurgular devam etse de doğal aile bağlarına daha pozitif bir bakışı olduğu görülür. Örneğin Matta incilinde Hız. Meryem'in nişanlısı Yusuf aile bağlarını koruduğu için övölür. Luka incilinde de Hız. Meryem Tanrı'nın sözünü işitip itaat ettiğı için, Hız. İsa'nın ailesinden sayılarak övölümüştür (Browning, 2006, s. 81).

Görölldüğü gibi Hız. İsa'nın evlilik ve karı-koca ilişkisi bakımından açık ifadeleri bulunmuyor fakat onun öğretileri ve yaşamından yapılan çıkarımlar temel olmuştur. Konu, bu temellerden hareketle takipçileri tarafından ele alınmıştır (Hurley, 1985, s. 93).

2.3. Pavlus’a Göre Evlilik

Pavlus, Hristiyanlığın Yahudi olmayanlar arasında yayılması ve Hristiyanlık teolojisinin şekillenmesinde en önemli şahsiyetlerden biridir. Özellikle lütuf, kurtuluş ve Hz. İsa’nın tanrısallığı üzerine öğretileri, Hristiyan düşüncesini şekillendirmiştir. Yeni Ahit’in büyük bir bölümü, onun yazdığı mektuplardan oluşur. Bu mektuplar, Hristiyan teolojisinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle, çalışmamızda onun yazılarına sıkça atıf yapılması Hristiyanlığın temelini anlamak için önemlidir.

Hristiyanlığın evlilik görüşü onların dünya görüşleriyle sıkı bağlantılıdır. Pavlus’un yazılarında öne çıkan inanış, Tanrının yerdeki ve gökteki her şeyi Hz. İsa’nın başkanlığı altında yeniden bir araya getirip restore etme planıdır. (Efesliler 1/10). Bu nedenle Hristiyanlığın evlilik anlayışı da Tanrının bu tarihsel planı dahilinde okunmalıdır (Köstenberger, 2004, s.67). Buna göre, diğer her şey gibi Hz. İsa’nın geldiği yeni devirde evlilik de onun otoritesinde yeniden düzenlenmiştir.

Pavlus, Yeni Ahit yazarları arasında evliliği en kapsamlı şekilde ele alan kişidir. Efeslilere ve Korintilelere yazdığı mektuplarda konuyu detaylıca ele almıştır. Onun yazıları Hristiyanlığın evlilik anlayışını büyük ölçüde şekillendirmiştir (Hunter, 2018, s. 4-5). Öyle ki Hristiyan teolog Rowan Williams, Pavlus’un Korintlilere yazdığı mektup günümüze ulaşmasaydı Hristiyan değerlerinin çok farklı olacağını iddia eder (Schafer, 2019, s. 35). Bu nedenle öncelikle Korintliler mektubu, ardından Efesliler mektubu incelenecektir.

Pavlus’un Korintlilere yazdığı ilk mektubunda evlilikle ilgili beyanları, Korintliler tarafından kendisine gönderilen ve ondan bazı tartışmalı konularda hüküm vermesini talep ettikleri bir mektuba verdiği yanıtın bir parçasıdır (1 Kor. 16/17). Korintlilerin sosyo-kültürel hayatına bakıldığında Korintli erkeklerin evlenmeyip münzevi bir yaşamı tercih ettikleri ve evlilerin boşanmaya başladıkları İskenderiyeli Philo tarafından anlatılmaktadır (Osiek ve Balch, 1997, s.108). Mektubun içeriği de bu bilgiyi teyit etmektedir. Pavlus konuyla ilgili, “Erkeğin kadına dokunmaması iyidir” şeklinde dolaşan görüşe cevap vererek başlar. Bekarlığa evlilikten daha fazla değer veren çileciliğe karşı bir tavır almıştır. Hatta Timoteos’a yazdığı mektupta (1 Timoteos 4/1) evliliği yasaklayanları “kendilerini aldatıcı ruhlara ve iblislerin öğretilerine

adayanlar” olarak tanımlamıştır. Evliliği de Tanrı’nın yarattığı her şey gibi iyi olduğundan, reddedilmeyerek şükranla kabul edilmesi gerektiğini söyler (1 Tim. 4/4). Diğer taraftan, evlilik hayatının getirdiği sorumlulukları, yük ve dikkat dağıtıcı olarak nitelendirmiş, dünya işlerinin kendilerini meşgul etmemesi ve Tanrı’ya adanmaları için bekarlara bekar kalmayı tavsiye etmiştir (1 Kor. 7/28-35). Dahası, “Evlenen iyi eder, evlenmeyense daha iyi eder çünkü yanmaktansa evlenmek daha iyidir.” diyerek zina yapmaktansa evlenmenin iyi olduğunu söylemiştir (1 Kor. 7/9, 38). Pavlus’un, en azından zinaya bir alternatif olarak evliliği açıkça kabul etmesi, ilk Hıristiyanlara, evliliği tamamen yasaklayanlara güçlü bir yanıt vermesine karşın evliliği iki kötünün iyisi olarak yansıtmayı evliliğe gereken önemin verilmesine gölge düşürmüştür denebilir.

Efeslilere yazılan mektup, Hıristiyan evlilik düzeni hakkında kaynak olması açısından önemlidir. Burada Pavlus, evliliğin Tanrı’nın tarihsel kurtuluş planına dahil olmasının yanında şeytana karşı yapılan manevi savaşın da önemli bir parçası olduğunu vurgular (Ef. 6/10-14). Karı ve koca olarak eşler, Tanrı’nın iradesini dünyada gerçekleştirmek için çalışırlar (Ef. 6/15, 19-20). Bu nedenle mektupta, evlilik ilişkisi üzerinde özellikle durulmuştur. Erkek ve kadının tek beden oluşuna tekrar vurgu yapar ama bu kez karı-koca arasındaki ilişkiyi Mesih ile Kilise ilişkisine benzeterek açıklamıştır fakat Yaratılış bölümüne yaptığı atıftan da anlaşılacağı üzere bu analogi yeni olmayıp, Pavlus için İsa ile halkı arasındaki bu ilişki, Tanrı’nın başlangıçtaki asıl planının parçasıdır (Piper ve Grudem, 2006, s. 229). Buna göre Mesih nasıl kendini Kilise için verdiyse, koca da karısını öyle sevmeli ve Kilise Mesih’e nasıl itaat ediyorsa, kadın da kocasına itaat etmelidir (Ef. 5/22-31). Artık evlilik, iki insan arasındaki bir antlaşmadan çıkarak Tanrı ile insanlar arasındaki antlaşmayı ifade eden bir sır olarak tanımlanmıştır (Ef. 5/32) ancak bu yoğun kristolojik sembolizm, evlilik algısının farklı yorumlanmasına yol açmıştır. İsa damat ise onunla direkt kurulan iletişim, kadın erkek arasındaki insan ilişkisinden çok daha üstün görülmüştür (Browning, 2006, s. 82).

Görüldüğü üzere Pavlus’un evlilikle ilgili görüşleri çelişkiler içermektedir. Bir yandan bekar kalmanın daha iyi olduğunu ifade ederken diğer yandan evliliği de bir seçenek olarak sunar. Ona göre evlilik, insanı Tanrı’ya yönelmekten alıkoyar, dünyalık heves ve endişelere sebep olur. Fakat, evliliğin insanların cinsel arzularını kontrol altında tutmalarına yardımcı olabilecek bir yol olduğunu kabul etmiştir. Ayrıca evliliği,

Tanrı'nın asıl planında var olan bir anlaşma olarak açıklamıştır. Karı koca arasındaki ilişkiyi Mesih-Kilise benzetmesiyle açıklayan Pavlus'un eş rolleri ile ilgili görüşleri ilgili bölümde ele alınacaktır.

2.4. Augustine'e Göre Evlilik

Hristiyan grupları arasında evlilik ile ilgili görüş ayrılıklarının ortaya çıkması 2. Yüzyıla dayanır (Hunter ve Yates, 2021, s. 17). Bir yandan Tatian gibi, evlilikten uzak durmayı kurtuluşun şartı olarak görenlere karşı, İskenderiyeli Klement gibi, evliliği Tanrının insanlık için tasarladığı asıl planının iyi bir parçası olarak görenler bulunmaktadır (Hunter ve Yates, 2021, s. 60). Evlilik aleyhine devam eden bir süreç yaşanırken 4. Yüzyılın sonlarına doğru Jovinian, Batı Hristiyanlığının görüşünü derinden etkileyecek olan görüşünü yaymaya başlar. Ona göre Tanrı önündeki üstünlük ve kutsallık evlenmek ya da evlenmemek ile ilgili değildir. Bütün Hristiyanlar vaftiz olarak yıkandıktan sonra diğer amellerinde farklılık göstermedikleri sürece aynı değere sahiptirler (Mutter, 1996, s. 22). Bu görüşler Roma'da büyük yankı uyandırdı. Birçokları tarafından destek görse de karşı çıkanlar da fazladır. Eleştirenler arasında en sert biçimde karşı çıkan Jerome olmuştur. Fakat ileri giderek evliliği özünde kötü görmesi ve reddetmesi dolayısıyla Roma'dan ayrılması istenmiştir. Sonuç olarak, Batıdaki Hristiyanlar kendilerini hem Jovinian'dan hem de Jerome'den uzak tutmaya çalışmışlardır (Hunter, 2007, s. 27).

Augustine (354-430), eserlerini iki aşırı görüşün domine ettiği böyle bir konjonktürde kaleme almıştır. Bu çalışmada diğer ilim insanlarının değil de özel olarak kendisinin görüşlerinin ele alınmasının bazı sebepleri şu şekildedir. Öncelikle Augustine, Yeni Ahit'in yazarlarından sonra batı Hristiyan Kiliseleri için en etkili ilahiyatçı olarak kabul edilir. Onun görüşleri, sonraki Batı Kilisesi geleneğini belki de Pavlus'dan bu yana diğer yazarlardan daha fazla şekillendirmiştir (Browning, 2006, s. 100). Yazılarının çok sayıda olması ve dinamik doğası nedeniyle, birçok görüşü desteklemek için Augustine'den alıntı yapılmıştır. Ayrıca evlilik ile ilgili görüşlerini dile getirmeden önce, Hristiyan geleneğinin içinden ve dışından gelen sesleri dinleyerek, kendisine sunulan çeşitli düşünce sistemlerini incelemiştir. Bu nedenle ele aldığı mülâhazalar, birçok çağdaşından daha geniştir. Evlilik konusu üzerine yazmış olduğu yazıları ve sunmuş olduğu temalar beşinci yüzyıldan günümüze kadar hâkim

olmuştur (Schafer, 2019, s. 23). *Evliliğin Yararı Üzerine (De bono coniugali)* adlı çalışmada, Jovinian ve Jerome'un tüm muhalifleri arasında, tartışmaya en sofistike ve en etkili yanıtı ilk evlilik teologu diye tasvir edilen Augustine sunmuştur. O, bekarlık ve evlilik arasındaki dengenin herhangi birini kötülemeden savunulabileceğini göstermiştir (Hunter, 2018, s. 29)

Yaklaşık olarak M.S. 401 senesinde yazılan *Evliliğin Yararı Üzerine (De bono coniugali)* adlı eserde Augustine, insan doğasının kendisinin bir "toplumsal gerçeklik" olduğuna vurgu yaparak başlar. Ona göre, insan toplumunun ilk doğal birliği de karı kocadır. Evlilik ve zina, bu nedenle, biri daha kötü olan iki kötülük değildir fakat evlilik ve bekar kalma, biri daha hayırlı olan iki hayırdır (*De bono coniugali*, I). Augustine, eserine evliliğin faydalarıyla devam eder. Bu faydalardan en önemlisi, çocuk sahibi olarak Hristiyanların devamını sağlamaktır. Bu, insanın yaratılışının asli sebeplerinden biridir. Dolayısıyla, buna vesile olması açısından cinselliğe izin verilmiştir. Her ne kadar asli günah ile akıl ve bedeni arzuların çekişmeye girdiğini, bu bedeni arzular yüzünden günahın taşındığını savunsa da bu konuda orta yol bir yumuşaklık sergiler (*De bono coniugali*, X). Ona göre, Pavlus “Bunu bir buyruk olarak değil, bir uzlaşma yolu olarak söylüyorum.” (1 Kor. 7/6) demek suretiyle evli insanlara bu davranış için “taviz” vermiştir. Evlilik sınırları içerisinde gerçekleşen ilişki affedilebilirdir (Hunter, 2018, s.175). Hatta evli insanların cinsellikten kaçınmasını eleştirmiştir. Söz konusu ilişki, eşler arasında karşılıklı fedakârlık ve sadakatin gereklerindendir. Bu sadakat evliliğin ikinci yararadır. Eşler maddi ya da manevi boyutta birbirlerine sadık olmalıdır. Pavlus’a atıf yaparak bu sözlerini vurgular (*De bono coniugali*, IV). Pavlus’un “Kadının bedeni kendisine değil, kocasına aittir. Bunun gibi, erkeğin bedeni de kendisine değil, karısına aittir.” (1 Kor. 7/4) sözleri eşler arasındaki sadakate işaret etmektedir. Söz konusu sadakatin amacı da eşlerin birbirinin zayıflıklarını örtmesi ve şeytanın vesveselerine karşı birbirlerini korumasıdır (*De bono coniugali*, VI). Augustine’e göre evliliğin üçüncü faydası da evliliğin kutsal (*sacramentum*) oluşudur. Ona göre evlilik, Tanrı tarafından oluşturulan kutsanmış bir birlikteliktir. Aynı zamanda Mesih ve Kilisenin çözülmez birliğinin kutsal işaretini veya sembolünü içerir. Bu nedenle evlilik, eşlerden birinin ölümüne kadar bozulamaz bir bağıdır (*De bono coniugali*, VII).

Sonuç olarak Augustine, Pavlus gibi evlenmemenin ve bedeni arzuları kontrol etmenin Tanrı'nın hizmetinde olmak için daha uygun olduğunu ileri sürse de buna gücü yetmeyenleri de küçük görmemiştir. Evliliğin ilk yararı olarak çocuk sahibi olmayı saymış, bunu Tanrı'nın asli planının parçası olduğunu vurgulamıştır. Diğer taraftan çağdaşlarının çoğundan farklı olarak sadece bu görüşle kalmamış, eşler arasındaki sadakate dikkat çekmiştir. Böylece evlilik, çocuk dünyaya getirmek için bir araç olmaktan öte, dini yaşamada ve şeytana karşı korunmada bir destek, hayat yoldaşlığı konumuna yükselmektedir. Ayrıca, Tanrı tarafından kutsanmış olduğundan eşlerden biri ölene kadar bozulamayacaktır.

2.5. Thomas Aquinas'a Göre Evlilik

Thomas Aquinas (1225-1274), Batı felsefe ve teoloji tarihindeki en önemli şahsiyetlerden biri olarak kabul edilir. Papa XIII. Leo tarafından “filozofların prensi” olarak anılan Aquinas, modern dönemde eleştirilere maruz kalmakla birlikte başta *Summa Theologiae* ve *Summa Contra Gentiles* eserleri ile bugüne kadar Hristiyan düşüncesinde oldukça etkili olmuştur (Pasnau, 2003). Yüzyıllar boyunca Roma Katolik Kilisesini etkilemiş, Hristiyan teolojisi ve Aristoteles felsefesinin kapsamlı bir sentezi olan görülen Thomizm doktrin sistemi 1917'de Kilisenin resmi felsefesi olarak kabul edilmiştir (Chenu, 2023). Bu nedenle Aquinas, orta akım Hristiyan anlayışını yansıtmayı hedefleyen çalışmamız için faydalı bir kaynak olacaktır.

Hristiyanlık tarihinde, 5. yüzyıldan itibaren Kilise babaları arasında giderek bekarlığın yüceltilmesi eğilimi ağırlık kazanmıştır. 12. Yüzyıla gelindiğinde ise Kilise liderliği için bekarlık zorunlu kılınmıştır. Böyle bir düşünce ortamında yetişen Thomas Aquinas, *Summa Theologica* adlı eserinde evlilikten ziyade bekarlığın tercihe şayan olduğunu dile getirerek bekarlığın ahlaki bütünlük sağladığını savunmuştur. Çünkü ona göre evlilik onurlu bir eylem olsa da onun dahilinde olan cinsellik belli bir utanç taşımaktadır (ST, II. II., soru 151-152). Bunun yanında Aquinas, evliliğin tümünden kötü olduğunu savunmamaktadır. Ona göre evlilik, kökleri doğanın düzenine dayanan doğal bir kurumdur. O, erkeklerin ve kadınların biyolojik ve psikolojik olarak birbirlerini tamamlayacak şekilde tasarlandıklarını ve evliliğin onların doğalarını gerçekleştirmelerini sağlayan araç olduğunu savunmuştur (ST, II. II., soru 154). Aquinas'a göre evliliğin birincil amacı üreme ve çocukların yetiştirilmesidir. Bu,

evliliğin kurulma nedenidir. Bu nedenle cinsel ilişki üreme için olduğu müddetçe meşru ve övgüye değerlidir. Aksi halde Aquinas, *Summa Contra Gentiles* eserinde cinsel arzunun akıl tarafından uygun şekilde düzenlenmediği ve doğru amaca yönlendirilmediği takdirde günah olduğunu Tanrı'nın planına aykırı olduğunu savunmuştur (SCG, III, bölüm 122).

Aquinas'ın bu görüşü, üremenin ve çocukların yetiştirilmesinin önemini vurgulayan geleneksel Katolik evlilik anlayışıyla uyumludur. Ancak o, evliliğin ikincil bir amaca hizmet ettiğini de dile getirmiştir. Bu amaç, eşlerin birbirine karşılıklı sevgisi ve desteğidir. Eşler, kendilerini birbirlerinin iyiliğine adanmalıdır. Bu, evliliğin kutsal (sakrament) olduğu görüşü ile ilişkilendirilebilir. Aquinas da Augustine gibi evliliğin Mesih ile Kilise arasındaki birliğin sembolü olduğu düşünülmektedir (ST, III, soru 60). Mesih'in Kilise'yi sevdiği ve önemseydiği gibi, eşler de birbirlerini sevmeli ve önemsemelidir. Ayrıca karı-koca insanlık onuru açısından eşittir. Bu nedenle evlilik; sevgi, adalet ve sağduyu erdemlerinin geliştirilmesi gereken bir ortaklık halidir (ST, II, soru 122). Ne var ki bu ortaklık hali ve insaniyette eşitlik vurgusu evlilik içindeki rol ve sorumlulukları bakımından değildir. Ona göre, evin reisi kocadır ve karısı üzerinde sevgi ve saygıyla davranma yükümlülüğü ile yumuşatılmış bir otoriteye sahiptir (ST, Supplement, soru 49).

Sonuç olarak, Thomas Aquinas evliliği, üreme amacıyla ve kadın ve erkeğin tamamlayıcı doğası üzerine kurulmuş doğal bir kurum olarak görmüştür. Ayrıca, Pavlus'un Mesih-Kilise benzetmesini sürdürerek kutsallık vurgusu yapmıştır. Özellikle Katolik Kilisesi üzerinde etkili olan görüşleri günümüzde hala tartışılmaya ve yeniden değerlendirilmeye devam etmektedir.

2.6. Hristiyanlığa Göre Evlilikte Karı Koca Roller

Hristiyanlığın karı-koca rollerinin temelinde, Kutsal Kitap'ta dile getirilen bazı ilkeler yer almaktadır. Buna göre Tanrı insanı kendi suretinde kadın ve erkek olarak yaratmış, çoğalmayı ve dünyaya egemen olmayı ikisine de emretmiştir (Yar. 1/27). Dolayısıyla Tanrı'nın önünde yaratılış olarak bir ayrım söz konusu değildir. Kadın da erkek de Tanrı'nın suretini taşımaktadır. Tanrı'ya iman edenler arasında lütfâ mazhar olma bakımından dişi-erkek farkı yoktur (Galatyalılar 3/29). Fakat, erkek-kadın karakter

farklılıklarının bir sonucu olarak, ancak birlikte olduklarında Tanrı'nın suretini tam olarak yansıtırlar (Lovse, 2009, s. 117). Ayrıca, Tanrı insanın yalnız kalmasını istememiş (Yar. 2/18), kadın ve erkeğin birbirlerine bağlanarak tek beden olmasını istemiştir (Yar. 2/24). Âdem ile Havva'nın birlikteliği Hristiyanlıkta ideal evlilik olarak kabul görmüştür (Browning, 2006, s. 89). Yani evlilik ilişkisi insan değil, Tanrı'nın planıdır. Bu birliktelikte kadın ve erkek rolleri ile ilgili açık bir tanım yapılmasa da yaratılıştaki düzene bakılarak önemli ölçüde çıkarım yapılmıştır (Köstenberger, 2004, s.40).

Yaratılış bölümünde, Tanrının bir kadın ve erkeği ifade ederken גֵּבֶר (geber)-אִשָּׁה (ishshah) yerine זָכָר (zakar)-נִקְבָּה (neqebah) gibi dişilik ve erkeklik anlamına gelen kelimeleri kullanması biyolojik farklılıklara ve cinsiyet ayrımına bir işaret olarak algılanmıştır. Her ne kadar ruhen eşitlik savunulsa da Tanrı'nın hem erkeklere hem de kadınlara, birbirlerini tamamlamaları için farklı roller seçtiği vurgulanmıştır (DeMoss, 2002, s.121). Kadının rolü ile ilgili olarak Hristiyanlar tarafından temel alınan ilk husus Hz. Adem'in Hz. Havva'dan önce yaratılması ve ilahi hitabın ilk muhatabı olmasıdır. Ayrıca Havva dahil varlıklara ismini veren de yine Hz. Adem'dir. Kadınların temsilcisi olarak görülen Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden yaratılması ve "uygun bir yardımcı" olarak vasıflandırılması da çokça atıf yapılan hususlardandır (Yar. 1/15-24). Bu mesajlar Hristiyanlık geleneğinde erkeğe Tanrı tarafından verilen bir liderlik vasfı olarak algılanmış, erkek evlilik birliğinde öncelikli sorumluluk sahibi kabul edilmiştir (Köstenberger, 2004, s.41). Önümüzdeki bölümde erkek ve kadının rolleri ele alınacaktır.

2.6.1. Evlilikte Erkeğin Roller

a. Liderlik

İlgili bölümde görüldüğü gibi Hz. İsa'nın evlilikte kadın erkek rolleri ile ilgili açık bir sözü bulunmuyor. Konunun ele alınması ise onun sözlerini temel alan havarilere düşmüştür (Hurley, 1985, s. 93). Yeni Ahit'te erkeğin liderliği ile ilgili ifadelerin çoğunlukla Pavlus'a ait olduğu görülür (1 Kor. 11/3, Ef. 5/22-24, Kol. 3/18) (Ünal, 1998, s. 101). Efeslilere mektubunun 5 ve 6. Bölümlerinde karı-koca, ebeveyn-çocuk

ve köle-efendi ilişkilerini ele alır. 5/21-33 bölümü, Pavlus'un karı-koca ilişkilerine ilişkin en ayrıntılı yazısıdır. 21. ayette Pavlus "Mesih'e duyduğunuz saygıdan ötürü birbirinize bağımlı olun." diyerek tüm inananların birbirine itaat etmelerini ister. 22-24. ayetlerde, talimat kadınlara özeldir: "Ey kadınlar, Rab'be bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun. Çünkü Mesih bedenin kurtarıcısı olarak Kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Kilise Mesih'e bağımlı olduğu gibi, kadınlar da her durumda kocalarına bağımlı olsunlar." Çevirilerde "bağımlı olmak" olarak çevrilen kelimenin aslı "*hypotasso*"dur. Kelime sözlükte teslim olmak, boyun eğmek, itaat etmek, gibi anlamlara gelir. Yeni Ahit'teki otuzdan fazla kullanımı otoriteye boyun eğmek anlamı taşıdığından bu yönde bir çeviri en doğrusu olacaktır ("*hypotasso*", t.y.). Ayete göre, kadınlar kocalarına üstün oldukları için değil, Mesih istediği için itaat etmelidir. Burada dikkat çeken nokta evlilikteki rollerin kültürel olarak değil, teolojik olarak tanımlanmasıdır. Kocanın sorumluluğu kişisel niteliklerden çok ilahi bir görevlendirme ile ilişkilendirilir (Hurley, 1985, s. 148). "Kendini bir otoriteye teslim etme" anlamına gelen "*hypotasso*" (*to submit*) kelimesi ile ilgili olarak dikkate değer bir nokta, içerisinde zorlamadan ziyade gönüllü olarak yapıldığı anlamı olmasıdır. Sözlük anlamından ayrı olarak, bu boyun eğme ve itaat Hristiyanlar tarafından Tanrı ile ilişkilendirildiği için gönüllülük ve sevinç ile doludur çünkü tüm inananlar, Tanrı'ya isyan etmeden şevk ve şükranla boyun eğmelidir (Lovse, 2009, s. 124).

Diğer Yeni Ahit yazılarından Kol. 3/18'de de kadınlara yönelik hemen hemen aynı talimat vardır: "Ey kadınlar, Rab'be ait olanlara yaraşır biçimde kocalarınıza bağımlı olun." Yeni Ahit yazarlarından sadece Pavlus değil, Petrus da aynı tutumu onaylayarak benzer talimatlar verir (1. Petrus 3/1-2).

Efesliler 5:23'e gelindiğinde sadece karıları kocalarına boyun eğmeye çağırarak kalmaz, aynı zamanda kocayı "baş" olarak tanımlar. Pavlus'un kullandığı "baş" anlamına gelen *kephale* kelimesi *hypotasso* kelimesinin kullanımından daha karmaşıktır. Terim, kelimenin tam anlamıyla fiziksel bir başı (1 Kor. 11/7) veya yetki sahibi bir kişiyi (Ef. 1/22) veya başka bir şeyin kaynağı veya başlangıcı olan bir şeyi (Kol. 1/18) ifade ediyor olabilir. Efeslilere mektup ile ilgili son zamanlarda yapılan bazı tartışmalar, 23. ayette geçen "baş" kelimesinin otoriteyi değil, sadece "köken" veya "birlik olmak" anlamına geldiğini öne sürmektedir (Hurley, 1985, s. 145). Ne var

ki “Her şeyi ayakları altına sererek ona bağımlı kıldı. Onu Kilise için her şeyin başı olarak atadı.” (Ef. 1/22-23) ayetine bakıldığında Mesih’in yönetimine atıf yapıldığı görülür. Bu nedenle otorite ifade eden anlamın tercih edilmesi en doğrusu olacaktır (Mutter, 1996, s. 15). Kaldı ki Âdem ile Havva ile ilgili ayetlere bakıldığında “köken” ifade etmek için “baş” (*kephale*) kavramının kullanılmadığı görülür.

Pavlus’un kocanın “baş” olma talimatının Hristiyanlar tarafından ağırlıklı olarak kabul görmesindeki bir etken de Pavlus’un talimatını düşüşten önceki orijinal yaratılışa dayandırmasıdır. Konuyla ilgili olarak Korintlilere şöyle yazmıştır: “Şunu da bilmenizi isterim: Her erkeğin başı Mesih, kadının başı erkek, Mesih’in başı da Tanrı’dır...Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı.” (1. Kor. 11/3, 8-9). Ayrıca Timoteos’a yazdığı mektupta “Kadın sükûnet ve tam bir uysallık içinde öğrensin. Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sakın olsun. Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratıldı.” (1. Tim. 2/11-13). Görüldüğü gibi Pavlus iki metinde de görüşünü yaratılışa dayandırmıştır. Bu nedenle Hristiyan geleneğinde bu talimatlarının kültürel olmayıp evrensel bir geçerliliği olduğu görüşü ağırlıklı kabul görmüştür (Lovse, 2009, s. 124).

Efesliler 5/23’e bakıldığında Pavlus’un yazılarını güçlendiren diğer bir etken de karı-koca ilişkisini Kilise-Mesih ilişkisiyle anlatmasıdır. Mesih kocayı, Kilise de kadını örneklendirir. Bu analogi Yeni Ahit’e ya da Pavlus’a özgü değildir. Eski Ahit’in çoğu yerinde evlilik ilişkisi Tanrı’nın kendi insanlarıyla olan ilişkisine benzetilmiştir (Hurley, 1985, s. 141). Eski Ahit’te, Yehova koca olarak ve Tanrı’nın seçilmiş halkı olan İsrailoğulları da karısı olarak sembolize edilmiştir. Buna göre bu ilişki, Tanrı ile halkı arasında bir birlikti, bozulmaması gereken bir antlaşmaydı. Sekizinci yüzyılın peygamberleri, İsrail’i Tanrı ile ilişkilerinde sadakate geri çağırmak için bu benzetmeyi sıklıkla kullanmışlardır. Eski Ahit’te geçen ikinci aşamadaki on iki peygamberin ilki olan Hoşea şöyle der: “Ve o gün gelecek” diyor RAB, “Bana, ‘Kocam’ diyeceksin; Artık, ‘Efendim’ demeyeceksin. Seni sonsuza dek kendime eş alacağım, Doğruluk, adalet, sevgi, merhamet temelinde seninle evleneceğim. Sadakatle seninle evleneceğim, RAB’bi tanıyacaksın (Hoşea 16, 19-20). Benzer şekilde, Eski Ahit’te Yehova halkının kurtarıcısıdır. Yeni Ahit’te de Kilise, Mesih’in gelinidir. Onun Kurtarıcısıdır. Pavlus’un muhataplarının alışkın olduğu benzetmeyi kullanmasıyla

dayanağı güçlenmiştir fakat o bu benzetmeyi farklı bir bağlama taşımış ve yeni anlamlar yüklemiştir. Tanrı ile halkı arasındaki ilişkiden farklı olarak, erkeklerin karılarıyla ve kadınların da kocalarıyla nasıl ilişki kurması gerektiğine ilişkin bu analogiyi kullanmıştır. Ayrıca Kilisenin Mesih'e itaatıyla kadının itaatini benzetmek suretiyle, bu talimatı küçümseyici olmaktan çıkarmış, Kilisenin itaati gibi uhrevi amaca yönelik ve alçakgönüllülük esaslı bir eylem haline getirmiştir.

Pavlus'un Mesih benzetmesinden çıkarılabilecek bir başka sonuç da otoritenin nasıl kullanılması gerektiğine ışık tutmuştur. İncillere baktığımızda her şeyin üzerinde otorite olarak kabul edilen İsa Mesih'in otoriteyi hizmet aracı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Otorite olmak, yönetmek ya da sahiplik olmayıp, İsa'nın Kilise için kendini feda etmesi anlayışıdır. Luka 22/24-27'de Hz. İsa ulusların krallarının otoritelerini zorbalık için kullandığını söyleyerek eleştirmiştir. Devamındaki sözleri günümüz için değerli mesajlar içermektedir: "Ama siz böyle olmayacaksınız. Aranızda en büyük olan, en küçük gibi olsun; yöneten, hizmet eden gibi olsun. Hangisi daha büyük, sofrada oturan mı, hizmet eden mi? Sofrada oturan değil mi? Oysa ben aranızda hizmet eden biri gibi oldum." (Luka 22/24-27). Dolayısıyla, kocaların karılarının ihtiyaçlarına hizmet ederek ancak liderlik görevini yerine getirebilecekleri sonucu çıkarılır (Hurley, 1985, s. 148). Michelle Lee-Barnewall'ın ifade ettiği gibi kültürel normatif görüşe göre bedenin başa hizmet etmesi gerekirken, Efeslilere Mektup'ta baş bedene hizmet eder (Mutter, 1996, s. 5).

Önde gelen Kilise babalarından Augustine de düzgün bir şekilde düzenlenmiş bir evliliğin, kocanın yönettiği ve kadının itaat ettiği bir evlilik olduğunu iddia eder. İddiasını desteklemek için çok eşli evlilikten örnek verir. Eski Ahit'te bir erkek birden fazla kadınla evli olabilirken kadın için böyle bir durum söz konusu değildir. Ona göre bu, doğal kanunlara daha uygundur (*De bono coniugali*, XXXIV). Augustine'nin bu görüşünü anlamak için onun varlık görüşüne bakmak faydalı olacaktır. *Maniheistlere Karşı Yaratılış* (*De Genesi contra Manichaeos*) adlı eserinde insanı meydana getirenin beden ve ruh olduğunu belirtir. Akıl erkeklik ile, beden ise dişilik ile özdeşleştirilir. Her insanda erkek ve dişi yön vardır. Akıl ve iradeyi içinde barındıran ruh, bedenden üstündür. Bu nedenle ruhun bedeni yönetmesi gerekir. Kadının erkeğe itaatıyla istenen uyum sağlanmış olur (*contra Manichaeos*, II. 16). Görüldüğü gibi Augustine, Pavlus

gibi sadece Eski Ahit'e atıf yapmakla kalmaz, çeşitli felsefi açıklamalarla iddiasını destekler.

Hristiyanlığın evlilik anlayışında etki sahibi kişilerden olan Thomas Aquinas da kadın ve erkeğin farklı fiziksel ve psikolojik özelliklere sahip olduğu için farklı rollere sahip olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu roller birbirleriyle rekabet halinde değil, tamamlayıcı niteliktedir (SCG, III, bölüm 122). Buna göre, kocanın rolü ailesini geçindirmek ve korumak, kadının rolü ise eviyle ilgilenmek ve çocukları yetiştirmektir. Erkek evin başıdır ve kadın kocasının otoritesine itaat etmelidir. Çünkü kadın, çoğu zaman arzularının etkisi altında kalır. Bilişsel yetenekleri tamamen güvenilir değildir ve rasyonel düşünme becerileri zayıftır (ST, II. III., soru 156). Aquinas'ın evlilikle ilgili bu görüşünün temeli, evrenin doğal düzenine ilişkin anlayışına dayandırılabilir. Ona göre Tanrı, evrende varlıklar arasındaki hiyerarşik bir düzen kurmuştur. Örneğin, insanlar hayvanlar üzerinde, melekler de insanlar üzerinde otoriteye sahiptir. Benzer şekilde, kocanın da karısı üzerinde otoritesi vardır (ST, II. II., soru 154).

Aquinas'ın evliliğe ilişkin görüşleri özellikle modern zamanlarda eleştiriye konu olmuştur. Ancak onun görüşlerini tarihsel bağlamında anlamak önemlidir. Aquinas zamanında kökleşmiş olan ataerkil yapıda yetişmiştir ve görüşleri de bu normları yansıtmaktadır. Bu nedenle, yazılarını bağlamından ve zamanından çıkarmayarak değerlendirmek, günümüze yansımaları iyi okuyabilmek ve faydalı olacak yönlerini saptamaya çalışmak önem arz etmektedir.

b. Sevgi Gösterme Yükümlülüğü

Pavlus, Efeslilere Mektup 5/25-34'de şöyle devam eder:

Ey kocalar, Mesih Kiliseyi nasıl sevip onun uğruna kendini feda ettiyse, siz de karılarınızı öyle sevin. Mesih Kiliseyi suyla yıkayıp tanrısal sözle temizleyerek kutsal kılmak için kendini feda etti... Aynı biçimde kocalar da karılarını kendi bedenleri gibi sevmelidir. Karısını seven kendini sever. Hiç kimse hiçbir zaman kendi bedeninden nefret etmemiştir. Tersine, onu besler ve kayırır; tıpkı Mesih'in Kiliseyi besleyip kayırdığı gibi. Çünkü bizler O'nun bedeninin üyeleriyiz. 'Bunun için adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak.' Bu sır büyüktür; ben bunu Mesih ve Kiliseyle ilgili olarak söylüyorum. Size gelince, her biriniz karısını kendisi gibi sevsin. Kadın da kocasına saygı göstersin.

Hız. İsa'nın havarilerin şıarını olarak gösterdiği şey sevgidir. O, havarilerin onun onları sevdiği gibi birbirlerini sevmesini emretmiş, onun öğrencisi olduklarının bu şekilde herkes tarafından anlaşılacağını dile getirmiştir (Yu. 13/34-35). Sadece bununla kalmayıp onlara düşmanlarını dahi sevip onlar için dua etmelerini istemiştir (Matta 5/44-45). Aynı çağrı, kocalara hitaben karılarını sevmeleri için Pavlus tarafından yapılmıştır. Sevmeyi ifade etmek için kullanılan kelime *agape*'dir. Bu kelime Türkçede kullanılan "sevgi" kelimesinden farklıdır. Türkçedeki sevgi kelimesi her türlü ilişki için kullanılabilir. Birinin annesine olan sevgisini ifade etmek için kullandığı kelime ile eşine, arkadaşlarına, çocuklarına vs. olan sevgisini ifade etmek için kullandığı kelime aynıdır. Yunancada ise farklı ilişkilerdeki sevgi seviyelerini ifade etmek için yaklaşık dört kelime bulunur. İlk olarak, *stergein* (*storgē*) fiili aile sevgisi ile ilgilidir. Çocuk ile ebeveynleri arasındaki sevgiyi tanımlar. İkinci olarak, kadın-erkek arasındaki aşkı ifade eden fiil, *eran* (*eros*)'dır. Bir insanın en yakın arkadaş ve dostlarına duyduğu sevgiyi anlatan kelime *philein* (*philia*) fiilidir. Son olarak, söz konusu ayette geçen kelime olan *agapan* (*agapē*) fiili, sevginin en yüksek hali ifade eder. *Agapate* fiili, ikinci çoğul emir kipindeki kullanımdır. Koşulsuz, hatta sebepsiz sevmek anlamına gelir (Ezeogamba ve Anetoh, 2019, s. 7). Hristiyan kocalar, bu içtenlikle, karşılıksız olarak karılarını sevmeye çağrılmıştır.

Bu sevgiye daha fazla vurgu yapmak için kocalardan karılarını kendi bedenlerini seviyormuş gibi sevmeleri, kendi bedenlerini besleyip korudukları gibi karıları için de aynı ilgi ve şefkati göstermeleri istenmiştir. Hristiyan teolog Derek Prince bu ayetlerden yola çıkarak, bir kocanın hayatta yerine getirmesi gereken en büyük sorumluluğun, kendi bedeninden önce karısını koruması ve güvende hissettirmesi olduğunu söyler (Prince, 2013, s. 63). Söz konusu sevgi günümüzde takip edilen bireycilik felsefesine karşı unutulmuş değerlerin hatırlatıcısı olmaktadır.

Pavlus'un bu konuyu ele aldığı diğer bir yazısı da Koloselilere Mektup'tur. 12-14 ayetlerinde inananların sahip olması gereken özellikleri açıklar ve hepsinde üstünde gördüğü sevgiyi vurgular: "Öyleyse, Tanrı'nın kutsal ve sevgili seçilmişleri olarak yürekten sevecenliği, iyiliği, alçakgönüllülüğü, sabrı, yumuşaklığı giyinin. Birbirinize hoşgörölü davranın. Birinizin ötekenden bir şikâyeti varsa, Rab'bin sizi bağışladığı gibi, siz de birbirinizi bağışlayın. Bunların hepsinin üzerine yetkin birliğin bağı olan sevgiyi giyinin." (Kol. 3/12-14). Bu, Mesih'in tüm takipçilerinin hayatlarında

uygulaması gereken bir sevgidir. Kadın-erkek ayırt etmeden bir temel oluşturmuştur. Bu temelin üzerine 18 ve 19. ayetlerde kadın-erkek rollerini inşa etmiştir. Erkeğe özel olarak yeniden karısını sevmesi emredilmiş, vurgu pekiştirilmiştir. Efeslilere Mektup'ta da bu sevginin kutsallığını ortaya koymuş, kadına Mesih'i örnek gösterdiği gibi koca için de Mesih'i örnek göstermiştir. Kilise uğruna kendini feda ettiğini düşündükleri Mesih'in sevgisi ideal model ve sevginin kaynağı olarak sunulmuştur.

Bu ayet ile Pavlus, çeşitli pasajlarda geçtiği gibi görüşlerini yaratılışa ve Tanrı'nın asıl planına dayayarak çağdaş fikir akımlardan ayrılarak görüşlerinin kültürel değil evrensel olduğu inanışına destek vermişti. Benzer şekilde o dönem dünyasında erkeklerden beklenmeyen fedakârlık, yıkama, temizleme, besleme gibi daha çok kadınlarla ilişkilendirilen eylemleri sevgi temelinde erkeklere de yüklemiştir. Bu ayet ile de kültürel normlardan ayrılmış, karı-koca ilişkisine yeni bir vizyon getirmiştir.

c. Geçim

Hristiyan geleneğinde ailenin geçimini sağlama ve gereksinimlerini karşılama rolü normal şartlarda kocanın üzerinde bir sorumluluk olarak görülmüştür. Evdeki liderlik vasfının bunu gerektirdiği düşünülmüştür (Prince, 2013, s. 64). Diğer rollerde olduğu gibi geçim sorumluluğu rolünün de temeli Kitab-ı Mukaddes'in Yaratılış bölümüne dayandırılmaktadır. Yaratılış 2/15'te Cennet bahçesini işleme vazifesi Havva'ya değil, Adem'e verilmiştir. Ayrıca 3/19'da Cennetten çıkarıldıktan sonra toprağı sürüp ter döken yine Havva değil, Âdem olmuştur. Kocanın bu göreviyle ilgili bir diğer kaynak da Mısır'dan Çıkış kitabı 21/10 olmuştur (Köstenberger, 2004, s. 41). Bu pasajda Tanrı tarafından karısının yiyecek, giyecek ve evlilik haklarını tedarik etmesi kocanın yükümlülüğü olarak sayılmıştır. Hatta bu üç hak yerine getirilmediğinde kadının karşılıksız özgür olacağını belirtir.

Konuyla ilgili kaynaklar sadece Eski Ahit'te değildir. Yeni Ahit'te de Hristiyan kocalara uyarı vardır. Pavlus "sevgili oğlum" dediği Timoteos'a mektubunda şöyle der: "Kendi yakınlarına, özellikle de ev halkına bakmayan kişi imanı inkâr etmiş, imansızdan beter olmuştur." (1 Tim. 5/8). Ayetten yola çıkarak kocanın ailesini geçindirme sorumluluğu kültürel bir vazife olarak değil, iman ile eşleştirilen dini bir sorumluluk olarak kabul edilmiştir.

d. Terbiye Etme

Eski ve Yeni Ahit'te bir başka sorumluluk olarak kocaya çocuklarını terbiye etme ve Tanrı'nın buyruklarını öğretme rolü verilmiştir. Yaratılış bölümünde Hz. İbrahim ile ilgili olarak şöyle söylenmiştir: “Doğru ve adil olanı yaparak yolumda yürümeyi oğullarına ve soyuna buyursun diye İbrahim'i seçtim.” (Yar. 18/19). Tanrı, baba olarak ailesini ve soyunu eğitime görevini “dostum” (Yeşaya 41/8) diyerek övdüğü Hz. İbrahim'e vermiştir. Yeni Ahit'te de Pavlus “Ey babalar, çocuklarınızın öfkesini uyandırmayın. Onları Rabb'in terbiye ve öğüdüyle büyütün.” (Ef. 6/4) diyerek terbiye görevini babalara yüklemiştir. İbranilere Mektubu'nda da “Terbiye edilmek uğruna acılara katlanmalısınız. Tanrı size oğullarına davranır gibi davranıyor. Hangi oğul babası tarafından terbiye edilmez?” sözleriyle terbiyenin babadan geldiğini ifade etmiştir.

2.6.2. Evlilikte Kadının Roller

Hristiyanlıkta kadın ile erkek arasında yaratılışa dikkat çekilerek farklı roller belirlenmiştir. Yeni Ahit pasajlarında dikkat çeken nokta, ilgili konu ele alınırken her zaman kadının rolüyle başlanmasıdır. Bu durum bekar olan Pavlus'un metinlerinde de Petrus metinlerinde de bu şekildedir. Hristiyanlar arasında bu metinler kadının karı-koca ilişkisinde merkezi konumda olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Prince, 2013, s. 59). Yani ilişkinin Tanrı'nın lütfuyla yürüebilmesi için kadının rolü kilit noktadır. Kadın üzerine düşeni yaptıkça ilişki sağlıklı yürüyecek, erkek de bunun için gerekli ortamı sağlayacaktır.

a. Yardımcılık

“Sonra, “Adem'in yalnız kalması iyi değil” dedi, Ona uygun bir yardımcı yaratacağım. Adem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Adem'e getirdi.” (Yar. 2/18, 22). Yaratılış bölümünde geçen bu pasaj geleneksel Hristiyan anlayışının şekillenmesinde belirleyici olmuş pasajlardan biridir. Burada geçen “yardımcı” (*'etzer*) kelimesi çokça tartışılmış, kadının rolünü anlamada farklı çıkarımlar yapılmıştır. Augustine gibi ilk dönem Hristiyanları, kadının “yardımcı” olarak tanıtılmasını, erkekte daha düşük seviyede olmaları ile ilişkilendirmiştir (Schafer,

2019, s. 110). Buna karşılık kelimeyi güç, koruyucu olarak tercüme edenler de vardır (Payne, 2012, s. 6). Fakat yardımcı tercümesine sadık kalarak farklı yorumlayanlar da olmuştur. Modern dönem teologlarından Terence E. Fretheim, kelimenin Kutsal Kitap'taki diğer kullanımlarına bakarak, “yardımcı” olmanın düşük ya da üstün olmakla ilgisinin olmadığını belirtir. ‘*Etzer* kelimesi Kutsal Kitap'ta 21 yerde geçer ki bunların hiçbirinde düşük seviyede olma anlamında kullanılmamıştır. 16 yerde Tanrı'nın yardımcı olduğunu belirtmek için kullanılır. Örneğin, Mezmurlar 115/9-11'de söz konusu “yardımcı” kelimesi Tanrı için de kullanılır: “Ey İsrail halkı, RAB'be güven, O'dur yardımcınız ve kalkanınız! Ey Harun soyu, RAB'be güven, O'dur yardımcınız ve kalkanınız! Ey RAB'den korkanlar, RAB'be güvenin, O'dur yardımcınız ve kalkanınız!” Tanrının yardımcı olması nasıl düşük seviyede olmayı ifade etmiyorsa kadın için kullanımının da bunu ifade etmemesi gerektiği düşünülür. Yeni Ahit'te de Kutsal Ruh, Hz. İsa tarafından yardımcı olarak tasvir edilir: “Ben de Baba'dan dileyeceğim. O sonsuza dek sizinle birlikte olsun diye size başka bir Yardımcı, Gerçeğin Ruhu'nu verecek. Dünya O'nu kabul edemez. Çünkü O'nu ne görür ne de tanır. Siz O'nu tanıyorsunuz. Çünkü O aranızda yaşıyor ve içinde olacaktır.” (Yu. 14/16-17). Kutsal Ruh'un yardımcılık göreviyle ilgili bir diğer Yeni Ahit pasajında şöyle yazar: “Bunun gibi, Ruh da güçsüzlüğümüzde bize yardım eder. Ne için dua etmemiz gerektiğini bilmeyiz, ama Ruh'un kendisi, sözle anlatılamaz iniltiyle bizim için aracılık eder.” (Romalılar 8/26). Kutsal Ruh'un yardımcı olması, insanların yetersiz kaldığı ve zayıf olduğu durumlarda araya girmesi ve onları desteklemesi ile olur sonucu çıkarılmıştır (Heiligenberg, 2001, s. 18). Dolayısıyla, her ne kadar yardımcı olma rolü modern dünyada ikinci sınıf olma ya da düşüklük olarak anlaşılabilir da bu rolün geleneksel Hristiyanlıkta tamamlayıcı ve destekleyici anlamlarında algılandığı görülmektedir. Bu durumu Tanrı'nın ya da Kutsal Ruh'un da zaman zaman yardımcı rolünde olmasını örnek göstererek açıklamışlardır.

Ayetteki önemli olan diğer bir kelime de “uygun” kelimesidir. İbranicesi “*kenegdo* (*kə-neġ-dōw*)” olan kelimenin kökü “*neged* (*neh'-ghed*)”dir. Kelime, sözlükte anlamına gelir (Strong, 2010, 5048). Buradaki odak nokta, uygun bir eşleşme olmasıdır. Yani Hz. Havva, Hz. Âdem için tamamlayıcıydı. “Âdem için yalnız kalmak uygun değildi.” O yalnız ve kendi başına eksikti. Hz. Havva'nın yaratılmasıyla resim tamamlanmış, farklı fakat birbirini tamamlayıcı özellikleriyle iki beden, tek beden olmuştur (Yar. 2/18-24)

b. Saygı Gösterme Yükümlülüğü

Yeni Ahit'te bütün Hristiyanlara hitaben “Birbirinize kardeşlik sevgisiyle bağlı olun. Birbirinize saygı göstermekte yarışın.” (Romalılar 12/10) denilerek sevgi ve saygının herkese karşı olması gerektiği belirtilmiştir. Buna karşın, Hristiyan teolog Douglas Wilson, belirli ilişkiler söz konusu olduğunda Kutsal Kitap'ta muhatabın durumuna göre farklı ek vurgular yapıldığını öne sürer. Örneğin, çocuklara anne babalarına itaat etmeleri söylenir (Ef. 6/1) çünkü çocuklar bunu yapmamaya meyillidir. Yani ilgili vurgular muhatabın zayıflıklarına yöneliktir. Efeslilere Mektubu'nda Pavlus şöyle der: “Her biriniz karısını kendisi gibi sevsin. Kadın da kocasına saygı göstere.” (Ef. 5/33). Burada da kocalara karılarını sevmeleri söylenir çünkü bu, erkekler için kadınlar kadar doğal ve içgüdüsel olmayabilir. Kadınlar için yapılan saygı vurgusunun da bu amaçla yapıldığını belirtir. Sevgiyi ön plana alan kadın için saygı hatırlatması yapılmıştır (Wilson, 2015). Pratiğe bakıldığında, kadınların erkeklerin sevgisizliğinden ve ilgisizliğinden şikâyet etmesi, erkeklerin de saygı görmek istemesi yapılan çıkarımı destekler niteliktedir (Mushtaq, 2020, s. 92). Yine de bu özel hatırlatmalar karı-koca ilişkisinde sevgi ve saygının karşılıklı olması gerektiğini değiştirmemektedir. Nitekim Petrus, “Tanrı'nın lütfettiği yaşamın ortak mirasçıları oldukları için” kocaların karılarına saygı göstermesi gerektiğini belirtir (1 Petrus 3/7).

c. Ev İdareciliği

Titus'a Mektup'ta, genç kadınların iyi birer ev kadını olarak yetiştirilmeleri istenir (Titus 2/5). Burada geçen “ev kadını” ibaresi hakkında Hristiyanlar arasında görüş ayrılıkları vardır. Kutsal Kitap'ta başka yerde kullanılmayan söz konusu kelime “*oikourous*”dur. “*oikos*” “ev”, “*ouros*” “koruyucu” anlamlarına gelir. Bu nedenle “ev koruyucusu” (*keepers at home*) olarak çevrilir. 19. yy. Kutsal Kitap teologlarından Albert Barnes, bu ayetin yorumunda şöyle söyler: “Bu, elbette hiçbir zaman dışarıya çıkmayacakları anlamına gelmiyor, ancak iç işlerini de ihmal etmemeliler. Kendi görevlerini ihmal etmemeli ve başkalarının kaygılarıyla “meşgul bedenler” haline gelmemelidirler. Din, ev içindeki erdemlerin koruyucusudur. Bir ailedeki görevler, dinin dünyadaki devamıyla yakından bağlantılıdır.” (Barnes, 1832). Görüldüğü gibi ev içindeki işler kadının sorumluluğu olarak görülmüş, ailesinin refahına katkıda bulunması beklenmiştir.

“Ouros” kelimesinin Kutsal Kitap’taki diğer kullanımları, konunun anlaşılmasında yararlı olacaktır. Yaratılış kitabı 2/15’e göre, Hz. Âdem, “bakması ve işlemesi” için Aden bahçesine yerleştirildi. Toprağı işleyecek, orada çalışacak, onu koruyup kollayacaktı. Burada “işlemek” olarak çevrilmiştir. 4/2’de ise aynı kelime “çoban” olarak tercüme edilmiştir. Elçilerin işleri 16/36’da “gardiyan” anlamında kullanılmıştır. Anlamları farklı olsa da ortak nokta, hepsinin koruduğu, emek verdiği, sorumlu olduğu alanı olmasıdır.

Kadının ev içindeki rolü, hizmetçilik ya da çocuk bakıcılığı gibi düşünülmemelidir. Kadın, Tanrı’ya ibadet etmede ve onun krallığını yaşatmada öncü olan, Tanrı’nın istediği bir yuva modelini oluşturan kimsedir. Nitekim Hz. İsa, iki kız kardeşten ev işleriyle meşgul olanı değil, dizinin dibine oturup onun öğretisini dinleyeni övmüştür (Luka 10/38-42). Hz. İsa’nın öğretisine göre de kadın inancı nispetinde değerli olacaktır (Ünal, 1998, s. 112).

Kadının rolü ile ilgili en ayrıntılı pasajlardan biri de Süleyman’ın Meselleri 31: 10-31’dir. Bu pasajda, erdemli kadın kocasının kendisine güvendiği, cömert, çalışkan, şikayet etmeyen, umut dolu, iyilik öğütleyen kişi olarak anlatılır (Süleyman’ın Meselleri 18/22).

Netice olarak Tanrı’nın planında olan bu rolleri yerine getiren erkek ve kadın, birbirleri için en iyisi olmaya çalışacaklar, bu da onları derin bir dostluğa ve minnettarlığa yönlendirecektir. Böylece, ruhsal, duygusal ve fiziksel olarak Tanrı’nın arzu ettiği şekilde tek beden olacaklardır.

BÖLÜM III

İSLAM'DA EVLİLİK

3.1. İslam Öncesi Durum

Cahiliye olarak adlandırılan İslam öncesi Arap toplumunda tek çeşitlilikten bahsetmek mümkün değildir. Farklı gelenek, dil, yaşam tarzına sahip topluluklardaki sosyal ve kültürel normlar da farklılık arz etmektedir. Bu nedenle İslam'ın filizlendiği Mekke ve Medine bölgelerindeki durumu incelemek isabetli olacaktır. Bunun yanında, hali hazırda kutsal şehir olarak görülen Mekke, Yahudiliğin ve Hristiyanlığın kalesi olan Yesrib ile Necran'ın ortasında, baharat yolu üzerindeki coğrafi konumu ve 6. Yüzyıldaki savaşlar nedeniyle yarımadada siyasi ve ekonomik yapının bozulmasıyla yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de bölgenin incelenmesi önemlidir.

Kabile toplumu olan Mekke'deki Arap toplumunda evlilik sadece kadın ve erkek arasında kurulan bir birliktelik olmayıp iki kabileyi birbirine bağlayan bir birlikteliktir (Acarlıoğlu, 2020, s. 103). Evlilik, çoğunlukla kabilenin üye sayısını ve dolayısıyla gücünü artırma amacı taşıyordu. Var olan kabile vurgusu ve geleneklerin çeşitliliği evliliğin katı, tek tip olmayan, esnek bir kurum olmasına neden olmuştur. Yaygın evlilik yöntemi, erkeğin kendi kabilesine denk bir kadınla mehir vererek evlenmesi şeklinde olmasına rağmen, toplumda çok farklı evlilik veya ilişki biçimleri vardı. Geçici süre için yapılan Mut'a nikahı, babanın vefatı üzerine üvey anne ile evliliği ifade eden Makt nikahı, mehir vermemek için bir akraba veya yakının karısı ile yapılan evlilik olan Şıgar nikahı, karşılıklı olarak eşlerin boşanıp diğerinin eşiyle yapılan evlilik olan Bedel nikahı bu nikah çeşitlerindendir. Ayrıca, kadının çocuk sahibi olmak için kocasının onayıyla başka bir erkekle cinsel ilişkiye girmesi, eş değiş tokuşu ya da evlilik dışı ilişkiler gibi uygulamalar da bulunmaktaydı. Yine de dönemi incelerken bu birlikteliklerin yaygın bir norm olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır (Acarlıoğlu, 2020, s. 112-117).

Aile yapısı ataerkil olduğundan Arap toplumunda çok erkek çocuk sahibi olmak aileyi güçlendirmek ve kabilenin prestijini yükseltmek için önemliydi. Bu dönemde, erkekler savaş ve iş gücü, kadınlar ise yük olarak görülmekteydi. Bu nedenle kadının asıl görevi erkek çocuk doğurmaktır. Bunların yanında, çocuk yetiştirmek, yemek yapmak, hayvanlarla ilgilenmek ve elbise dokumak gibi işler kadınların sorumluluğundaydı. Fakat asıl aileye mensup kadınların gördüğü muamele ve sahip olduğu konum daha farklıydı. Bu da evliliğe ve kadınlara yönelik uygulamaların çeşitliliğini göstermektedir (Utku, 2021, s. 28). Kur'an-ı Kerim'de evlilikle ilgili 200'den fazla ayet ile bu uygulamalara atıf yapılmış, sabit bırakılmış, eleştirilmiş ya da değiştirilmiştir.

3.2. Kur'an-ı Kerim'de Evlilik

İslam'da evlilik ile ilgili olan metinlerin hemen hepsinde “Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık...” (el-Hucurât 49/13) ayetine atıf yapılmıştır. Bu ayeti esas alan Müslümanlar, evliliği insanlık tarihinin başlangıcına konumlandırmışlardır. Buna göre yaratılan “insan” erkek ve kadın olarak bütündür. Biri olmadan diğeri eksiktir, birlikte “insan” meydana gelir (Teyfurov, 2014, s.191). İnsanı meydana getiren evlilik birliği de bu nedenle çok önemlidir. Bu nedenle olmalıdır ki evlilik akdi, Kur'an'da “sağlam bir söz” anlamına gelen “*misagan ğalıza*” (مِيثَاقًا غَالِيَةً) olarak ifade edilmiştir. (en-Nisâ 4/21). Bu, Kur'an'da aile kurumuna ve karı-koca ilişkisine verilen değeri göstermektedir (Karataş, 2021, s. 350). Evlilik kelimesi için “nikah” terimi kullanılır (el-Bakara 2/221, 230; en-Nisâ 4/3, 22-25). Nikah terimi sözlükte “birleştirme, bir araya getirme; evlenme, evlilik; cinsel ilişki” anlamlarına gelmektedir (Atar, 2007). Evlilik akdiyle ilgili olarak fıkıh alimlerinden Muhammed Ebu Zehra, evlilik akdinin, kadın ile erkek arasında birlikte yaşama ve yardımlaşmanın helallliğini ifade ettiğini belirterek, diğerk akitlerden farklı olarak mülkiyet hakkı vermediğini ve bireysel çıkarlara dayanmadığını söylemiştir (Bahçekapılı, 2008, s. 17).

Kur'an-ı Kerim'de “Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin.” (en-Nûr 34/ 32) denilerek hem evlenmek teşvik edilmiş hem de Müslüman topluluğa bekarları evlendirme sorumluluğu yüklenmiştir. Diğerk taraftan evlilik dışı ilişkiler kınanmış, zina “apaçık bir hayasızlık” olarak tanımlanmıştır.

Zinaya sevk edecek fiiller dahi yasaklanmıştır (el-İsrâ 17/32). Toplumun düzeni için zinaya karşılık evlilik, Allah'ın nimeti (el-Ahzâb 33/37) ve Allah'ın kudretinin delili (er-Rûm 30/21) olarak anılmıştır. Ayrıca, tarih boyu peygamberlerin sünneti olduğu dile getirilmiştir (er-Ra'd 13/38). Görüldüğü gibi Kur'an, evliliğe büyük bir değer verir ve teşvik eder. Fakat eş ya da çocuk sevgisinin Allah'a duyulan sevginin önüne geçmemesi gerektiği vurgulanmıştır (et-Tevbe 9/24).

3.3. Hadislerde Evlilik

Kur'an-ı Kerim'e paralel olarak Hz. Muhammed (sav) de birçok hadisinde evliliğe değinmiştir. Onun kendi sünneti ve diğer peygamberlerin de sünneti olduğunu söyleyerek (Tirmizî, Nikâh, 1) evliliği "nebevi yol" olarak tayin etmiştir. "Evlenmek benim sünnetimdir. Benim sünnetimi yerine getirmeyen benden değildir." (Müslim, Nikâh, 5) hadisi Müslümanlar arasında çok meşhur olan hadislerdendir. Hz. Muhammed'in (sav) evliliği teşvik edici hadislerinin yanında kendi hayatı fiili örneklik teşkil etmiştir. Müslümanlar için bir eş ve baba olarak en güzel rol model olmuştur.

"Sizden evlenmeye güç yetirenler evlensin; zira o, gözü nâmahrem olana bakmaktan korur, kişiyi haram olan zinaya düşmekten muhafaza eder. Evlenme imkânı bulamayan ise oruç tutsun; çünkü oruç şehveti kontrol eder." (İbn Mâce, Nikâh, 1) diyerek insanın yaratılış olarak evliliğe ihtiyaç duyduğuna işaret etmektedir. İnsanların fitri özellik ve ihtiyaçlarını bastırmak ya da görmezden gelmek yerine onları doğru şekilde kullanmaya teşvik etmiştir. Hz. Muhammed'in hadislerine bakıldığında bu sıkça görülen bir tutumdur. Nitekim hiç evlenmeyeceğini, daima ibadet edeceğini söyleyen sahabeye bunun uygun yol olmadığını belirtmiştir. (Buhârî, Nikâh, 1) "Kişi evlendiği zaman dininin yarısını korumuş olur. Geriye kalan yarısı için de Allah'a karşı gelmekten sakınsın." (Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, 2/239) hadisi de evlenmenin kalkan oluşuna işaret etmektedir. Meşhur muhaddis ve fakih İmam Nevevi'ye göre bu hadislerde Hz. Muhammed (sav) imkânı olanlara evlenmeyi emretmektedir (Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, IX, 172).

Evliliğin önemine dair ayet ve hadisler sebebiyle Müslümanlar da evliliğe büyük önem vermiş, fıkıh alimleri nikah ile ilgili konuları ayrıntılı şekilde incelemişlerdir (Atar,

2007). Üzerinde durulan konulardan biri de evliliğin dini hükmü konusudur. Alimler, evlenmenin ibadet mi medeni bir muamelat mı olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Fıkıh kitaplarında nikah konusu ibadetler bölümünde yer almaz. Fakat genel olarak ibadetler bölümünün hemen ardından nikah bölümü bulunur. Fakih ve İslam alimi İbn Abidin (ö.1252/1836), bu sıralama ile nikahın ibadet yönüne vurgu yapıldığını belirtir (*Reddū'l-Muhtar*, II, 258.) Hanefî alimler de evlilikte hem dünyevi hem de uhrevi faydalar bulunduğu için ibadet bölümünden hemen sonra yer verildiği şeklinde izah etmişlerdir (Apaydın, 2007, s. 142). Şâfiî mezhebinin imamı İmam Şâfiî ise evlenmenin helal olduğunu belirten Nisa suresi 24. ayetini delil göstererek evliliğin ibadet değil de medeni bir akit olduğunu savunmuştur (*el-Umm*, III, 155). Ayrıca nikahın bir imam tarafından ya da camide yapılmaması da evliliğin ibadet değil de medeni bir akit olduğunu söyleyenlerin öne sürdüğü argümanlardandır (Karaman, 1996, s. 125). Bunun yanında Şâfiî mezhebi alimlerinden farklı görüşe sahip olanlar da vardır. Örneğin İmam Nevevi, evliliğin ibadet olup olmasının niyetle ilgili olduğunu söylemiştir. Ona göre kötülüklerden kaçınmak için yapılan nikah ibadet iken, diğer hallerde değildir. Bir diğer Şâfiî fakih Bulkini de nikahın ibadet olduğunu ifade etmiştir. Nikahın ibadet olduğu görüşünü benimseyen Şâfiî alim Şirbini de Hz. Muhammed'in evliliği emretmesini delil olarak göstermiştir (Bahçekapılı, 2008, 20-34).

Sünni ekollere bakıldığında evlenmenin hükmünün kişinin durumuna göre belirlendiği görülür. Öncelikle, evlenmediği takdirde zinaya düşmeye meyilli olan kimseler için evlenmenin farz olduğu konusunda ittifak vardır (Zuhayli, *İslam Fıkhi*, IX, s. 29). Eşine zulmedeceği kesin olan kişi için haramdır. Kesin olmamakla beraber zulmedeceğinden endişe edilen kişiler için ise mekruhtur. Zinaya düşme ya da zulüm yapma endişesi olmayan “itidal” halinde olan kişi için evlenmenin hükmü konusunda ihtilaf vardır (Browning, 2006, s. 166). Zahiriler, yukarıda zikredilen, evlenmeyi emreden ayet ve hadislerden yola çıkarak evlenmenin her koşulda herkes için farz olduğu sonucuna varmışlardır (Bahçekapılı, 2008, s. 34). İmam Şâfiî ve genel olarak Şâfiî mezhebi alimlerine göre Kur'an ve sünnetteki ifadeler mübahlık bildirmektedir. Dolayısıyla evliliğin hükmü caizdir. Hanefî, Maliki ve Hanbeli mezhebine mensup alimlere göre ise sünnettir. Çoğunluğa göre evliliğin getirdiği maslahatlar sebebiyle evlenmek, diğer nafîle ibadetlerden üstündür (Genç, 2020, s. 486)

İslam’da evliliğin birçok maksadından bahsedilmektedir. Meşhur Hanefî alimlerden İmam Serahsî evliliğin faydalarını sayarken ilk olarak kadınların korunması, işlerinin yürütülmesi ve nafakalarının sağlanmasını saymıştır. Bu durum, nikah akdi ile güvence altına alınmıştır. Ayrıca Hz. Muhammed (sav) ümmetinin çoğalması ve neslin devamı, anarşi (tecavüz, kız kaçırma), nesep karışması ya da nesil bozulması olmadan evlilik yolu ile meşru şekilde gerçekleşir (Serahsî, 4, 358) Bununla ilgili olarak bir ayette “Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı ve sizi temiz gıdalarla rızıklandırdı.” (en-Nahl 16/72) buyurulmaktadır. Hz. Muhammed de bununla ilgili olarak “Evleniniz, çoğalınız, çünkü ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim.” (Beyhakî, VII/81) buyurmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Hz. Muhammed’e uygun evlat yetiştirilmesidir. Nicelik niteliğin önüne geçmemelidir. Nitekim Kur’an’da servet ve çocukların dünya hayatının süsü olduğu, ölümsüz olan iyi işlerin ise Rabbin nezdinde hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha lâyık olduğu vurgulanmaktadır (el-Kehf 18/46).

Evliliğin amaçlarından biri de ahlakın korunması ve biyolojik ihtiyaçların meşru şekilde karşılanmasıdır (Bahçekapılı, 2008, s. 31). Bilindiği gibi İslam’da zina yasaklanmıştır. Cinsel ihtiyacın tek karşılanma yolu da nikah akdi olarak belirlenmiş, gücü yetmeyenlere oruç tutarak nefsi terbiye etme öğütlenmiştir (İbni Mâce, Nikâh 1).

Duygusal ihtiyaçların karşılanması ve karşılıklı ünsiyet kurmak da evliliğin temel maksatlarından sayılmaktadır (Browning, 2006, s. 152). Kur’an-ı Kerim’de “Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir.” (er-Rûm 30/21) buyrulmuştur. Ayette “sevgi” olarak tercüme edilen “meveddet” (مودة), “karı-koca arasındaki sevgi, dostluk ve cinsel arzu” olarak yorumlanmıştır. “Rahmet” (رحمة) ise “bu sevginin meyvesi olan evlatlar” olarak yorumlanmıştır (Polat, 2014, s. 356). “Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir.” (el-A’râf 7/189) ayeti de evliliğin maksadını doğrudan ifade eden yegâne ayetlerdendir. Söz konusu ayetlerin ortak yönü, eşlerin birbirleri için huzur kaynağı oluşudur. Dolayısıyla asıl maksat, karı koca arasında sevgi, merhamet ve huzur meydana gelmesidir (Ünal, 1998, s. 142). Ayrıca, Bakara suresi 187. ayeti kerimede “Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için birer

elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz.” buyrulmaktadır. Bu benzetme ile Allah Teala olması gereken karı koca ilişkisini ortaya koymuştur. Elbise insanlar için temel ihtiyaçlardandır. Bedeni korur, sıcak tutar, kusurları örter, rahat hissettirir ve güzelleştirir. O halde eşler de birbirlerini dış etmenlerden korumalı, evini sıcak bir yuva haline getirmeli, kusurlarını örtmeli, güven hissi vermeli ve birbirlerini daha da iyiye götürmelidirler.

Evliliğin maksatları sadece birey değil toplumla da ilgilidir. Evlenmeyi emreden Nur suresi 32. ayetin nüzul zamanı Hz. Aişe’ye iftira olayıyla eş zamanlıdır. *Tefhîmü’l-Kur’ân* adlı eserinde Ebü’l-A’lâ Mevdûdî, iftirayı dillendiren ve yayan kişilerin hepsinin bekar olduğunu, bu nedenle Müslüman toplumun bu tür kötülük ve fitnelerden korunması için Allah Teala’nın bekarlara evlenmeyi emrettiğini belirtmiştir.

Kur’an ve hadislerden sonra İslam inancında etkili olan önde gelen şahsiyetler olmuştur. Bu şahsiyetler eserleriyle Müslümanların düşünce dünyasını şekillendirmiş, inançlarını savunurken kendilerine pek çok atıf yapılmıştır. Sonraki iki bölümde, ana akım Müslümanları oluşturan grup üzerinde etkili olan şahsiyetlerden Mâtürîdî ve Gazâlî’nin evlilik konusundaki görüşleri incelenecektir.

3.4. İmam Mâtürîdî’ye Göre Evlilik

Müslümanların inanç konusunda takip ettiği önemli otoritelerden biri olan Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, 10. yy.’da yaşamış önde gelen bir Sünni İslam alimidir. İslam’ı anlamada akıl ve vahiy arasındaki uyuma yaptığı vurgu, İslam teolojisi üzerinde kalıcı bir etkiye sahip olmuştur. Maturidi’nin öğretileri bugüne kadar birçok Müslümanı etkilemeye devam etmektedir. Bu sebeple, bu çalışmada onun görüşlerine yer vermek faydalı olacaktır.

Mâtürîdî’nin İslam teolojisi çerçevesinde evlilik ile ilgili görüşlerini değerlendirebilmek için, onun yaratılışa dair görüşlerine odaklanmak gerekmektedir. Mâtürîdî’ye göre, insan “Allah’ın halifesi” olarak yaratılmıştır. O, insanın fitratının temizliğine ve akıl sahibi oluşuna vurgu yapmıştır. Bu yaratmada cinsiyet bakımından

bir ayrım gözetilmemiş, kadın ve erkekte halife olarak bu konuma uygun davranmaları istenmiştir (Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I, s. 77). Onun bakış açısının temelinde, yaratılışın ilahi bir hikmete dayandığı görüşü yatar. Kadın ve erkek, ontolojik olarak Allah'ın gözünde eşittir ve sosyal roller söz konusu olduğunda birbirlerini tamamlarlar. Bu roller ile toplumsal düzende kadın ve erkek, birbirlerinin eksik yönlerini güçlü yönleriyle kapatmaktadırlar (VI, s. 140). Bu tamamlanışa vesile olduğundan Hz. Nuh ve Lut peygamberlerin evliliği gibi kadının iman etmediği uyumsuz durumlarda dahi evlilik övülmüştür (et-Tahrîm 66/10; el-Hicr 15/71). Ayrıca, Mâtürîdî'nin tefsirinde Hz. Havva ile ilgili olan İsrailiyat haberlerine yer vermeyip, kadını suçlayıcı ifadeleri rivayet etmemesi önemlidir.

Kadının yaratılışı ile ilgili olan ayetlerde, Mâtürîdî, Hz. Havva'nın Hz. Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını ifade etmez (V, s. 112). Ayetin tefsirinde meşhur olmuş rivayetleri kullanmaması dikkat çekicidir. Kadınların yaratılmasını Hz. Havva'ya, erkeklerin yaratılışını da Hz. Adem'e dayandırır. Bunun yanında Hz. İsa ve Meryem ile ilgili olan Nisa suresi 171. ayeti açıklarken ise kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığına atıf yapar (III, s. 426). Sonuç olarak, yaşadığı dönemde var olan yaygın rivayetlerden etkilense de bu rivayetleri kullanmada dikkatli olduğu sonucuna varılır.

Mâtürîdî'nin vurguladığı bir diğer konu da erkek ve kadının birbirleri için huzur ve saadet olması için yaratılmasıdır. “Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O’dur. Erkek eşiyile beraber olunca kadın hafif bir yük yüklenir...” (el-A’raf, 7/189) ayetinin tefsirinde Allah tarafından kadının övülen konumuna değinmiştir (VI, s. 136-7). Ona göre, Allah, insan türünün çoğalmasını sağlamak için çiftler oluşturmuş, çocuklar ve torunlar bahşetmiştir (I, 364). Allah, kadın ve erkeği birbiri için bir elbise olarak nitelendirmiştir (el-Bakara, 2/187). Bu ayeti, karı-kocanın her türlü zarardan ve haramdan birbirlerini korumaları olarak tefsir etmiştir. Başka bir ayette gecenin huzur vesilesi olarak insan için elbise gibi yaratıldığı ifade edilir (en-Nebe, 78/10). Mâtürîdî, bu ayetlerdeki “libas” (elbise) kelimeleri arasında bağlantı kurarak karı-kocanın birbirleri için huzur kaynağı olduğunu ifade etmiştir (I, s. 364).

Mâtürîdî'ye göre karı-koca bu dünyadan sonra eğer mümin iseler ahirette de birlikte olacaklardır (XIV, s. 284). Ona göre ayetlerde anlatılan huriler, kişilerin yeni bir biçimde yaratılmış, cennetteki kendi eşleridir. Bu nedenle eşlerin Mâtürîdî'nin gözünde önemli bir yere konumlandırıldığı söylenebilir.

A'raf suresi 189'de şöyle buyurulmaktadır: “Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O’dur. Erkek eşiyile beraber olunca kadın hafif bir yük yüklenir...” Bu ayetin tefsirinde Mâtürîdî, kadının ailede öncelikle eş sonra da annelik rolü dolayısıyla övüldüğüne vurgu yapar. Bu annelik övgüsünün evlat müjdesi verilirken Sare'ye yönelik olarak da yapılmıştır.¹ Hz. Nuh ve karısıyla ilgili ayetlerde de iman etmese de anne olduğundan dolayı Hz. Nuh'un eşine değer verdiğini vurgular. Dolayısıyla evlilik hayatının huzur içinde olması ve çocuklarının yetiştirilmesi için anneye verilen değer Allah'ın bahşettiği hikmetlerdendir (VIII, s. 42).

Karı-koca rolleri hususunda Mâtürîdî, erkeğin zorlu yolculuklar yaparak rızık kazanmaya daha uygun yaratılışının olduğunu belirtir. Nisa 34. ayette geçen erkeklerin kadınlar üzerinde “kavvam” olmasını koruyucu, yönetici, gözetici olarak açıklar. Ona göre “kavvam” olarak erkek, kadınların ihtiyaçlarını yerine getirir, evin dış işleriyle ilgilenererek toplumsal yükü üstlenir, maddi geçimini sağlar. Yani erkeğe bir nevi koruma gibi hizmet etme görevi verilmiştir (III, s. 199-200.). Nitekim Bakara suresi 233. ayetinde² belirtildiği gibi kadının maddi ihtiyaçlarının giderilmesi kocaya aittir. Ayrıca Mâtürîdî, bu ayette çalışamaz durumda olup bebek emziren annenin psiko-sosyal durumuna göre ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğinin belirtilmesine vurgu yapar (VI, s. 202). Anne ve baba Allah tarafından çocuk için varlık vesilesi kılınmıştır. Dolayısıyla onun maddi ihtiyaçlarının karşılanması vurgusunun yapılması önemlidir. Bunun yanında manevi ihtiyaçlarının zaten karşılanması gereği hem annenin hem de babanın sorumluluğudur. Bu, sağlıklı bir aile ve toplum oluşumu için hayati öneme sahiptir.

Mâtürîdî, erkeğin eşine karşı görevleri konusunu özetle üç maddede sıralar: Öncelikle, erkek ailenin maddi ihtiyaçlarını karşılamalıdır. İkinci olarak, Bakara süresi 229.

¹ “Sana gerçeği müjdeledik, sakın ümitsizliğe düşenlerden olma! dediler.” (el- Hicr 15/55)

² “Onların (anne ve çocuğun) normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur.” (el- Bakara 2/233)

ayetinde geçen “ya evlilik içinde iyilikle bulundurmak veya güzellikle serbest bırakmak” emirden dolayı erkeklerin eşlerine evlilik içinde güzellikle muamelede bulunması, uyum olmaması durumunda ise psikojik veya fiziksel baskı bir yana iyilikle, kadının onurunu koruyarak ayrılması gerekmektedir. Üçüncü olarak da erkek, kadının dini eğitimini sağlamalıdır. Kendi sağlayamıyor ise eğitim alabileceği imkanı oluşturmalıdır. Bu sorumluluk, kişinin hem kendisini hem de eşini ateşten korumasına yönelik olan hadisle sabittir (II, s. 68-9).

Mâtürîdî’ye göre kadının kocasına yönelik sorumlulukları da üç maddede sıralanabilir: Kadın, erkeğin maddi ihtiyaçlarını karşılamasına karşılık olarak eşlerinin isteklerine itaat etmelidir, sebepsiz yere karşı çıkmamalıdır. Evlerini ve namuslarını dışarıya karşı korumalıdır. İkinci olarak kadın, eşine karşı güzellikle konuşmalı, onun onurunu kırıcı tavır ve konuşmalardan uzak durmalıdır. Nitekim Hz. Muhammed, hayırlı eşi “kendisine bakınca seni mutlu kılan, seslendiğinde olumlu cevap veren, bulunmadığın zamanlarda kendi canını ve malını koruyan eş” olarak tarif etmiştir (İbn Mâce, Nikâh, 5). Son olarak kadın, eşinin sevmediği ve aile huzurunu kaçırarak davranışlardan uzak durmalıdır. Her ne kadar kocanın görevi ailede huzur ortamını sağlamak olsa da kadın da aynı derecede sorumluluk sahibidir (II, s. 68-9).

Sonuç olarak Mâtürîdî, döneminin kadın erkek algısını büyük ölçüde devam ettirse de ayırdığı noktalar da bulunmaktadır. Ona göre insanlık bakımında Allah katında kadın-erkek eşittir. Kimsenin yaratılıştan dolayı birbirinden üstün olmadığı vurgusu yapar. Kadının fitratında bulunan sevgi ve merhamet duygularına atıf yaparak huzur vesilesi olduğunu belirtir. O, Kur’an’da belirtilen hak ve sorumlulukların yerine getirilmesi nispetinde evlilikte huzurun sağlanabileceğini savunmuştur.

3.5. Gazâlî’ye Göre Evlilik

Asıl adı Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî et-Tûsî (Çağrıcı, 1996) olan Gazâlî, Sünnî İslam’ın önde gelen ve etkili mutasavvıf, fakih ve kelamcılarındandır (Griffel, 2020). Sadece vefatından sonra değil daha yaşarken ünü Müslümanlar arasında yayılmıştır (Güneş, 2012, s. 62). İslam’ın doğru din oluşunun delili anlamına gelen Hücetü’l-İslam lakabı, ilmi ve kendisine gösterilen teveccühün göstergesidir. Görüşleri Müslümanlar üzerinde oldukça etkili olmuş, ilim meclislerinde çokça

tartışılmıştır. Evlilik ile ilgili görüşleri de İslam geleneğini anlamaya ışık tutacaktır. Bu nedenle bu çalışmada kendisinin görüşleri ele alınmıştır.

Gazâlî'nin yaşadığı 11. Yüzyılın başında evlilik hakkında iki görüş mevcuttu. Bazı kimseler evliliğin Allah'a yakın olmayı zorlaştırdığına inanırken, bazıları da evliliğin soyutlanmış dini yaşamdan daha hayırlı olduğunu iddia ediyordu. Gazâlî'nin fikirleri bu iki görüş arasında bir noktada yer almaktadır. O, evliliği Allah'a yakınlaştıracak manevi yolculuğun başlangıç noktası olarak tanımlamıştır (Azizah, 2016, s. 13). Diğer taraftan evlilikten çekinenlerin nedenlerini de görmezden gelmemiştir (Gazâlî, 1989, II, s. 67).

“İslâm'a dair bütün kitaplar kaybolup sadece o kalsaydı diğerlerini aratmazdı” övgüsüne layık görülen, en önemli eseri *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*'in (Çağrı, 1996) “Nikah adabı” bölümünde Gazâlî, konuyu üç babda ele almıştır. İlk olarak evliliğin avantaj ve dezavantajları, ikinci babda nikahta ve nikahlanacak kişilerde riayet edilecek hususlar ve son babda karı-kocanın riayet etmesi gereken hak ve sorumluluklar anlatmıştır. Çalışmanın konusu gereği birinci ve üçüncü bab üzerinde durulacaktır.

Gazâlî, kendi dönemine kadar gelmiş olan alimlerin evlilik hakkındaki görüşlerini açıklayarak başlamıştır. Bazıları, ibadet daha üstündür ama evlenmek de faziletlidir derken; bazıları da evlenmenin eskiden iyi olduğunu ama bu zamanda evlenmemenin daha iyi olduğunu ileri sürmüşlerdir (II, s. 59). Ardından, yukarıda bahsi geçen evlenme ile ilgili ayet ve hadisleri sıralayarak evliliğin nastaki yerini temellendirir. Sadece bununla kalmayarak sahabe ve diğer İslam büyüklerinin sözlerine atıf yapar (II, s. 63). Örneğin İbn Abbas “Kişinin ibadeti ancak evlilikle kemal bulur.” demiştir. Sahabe büyüklerinden İbn Mesud ve Muaz b. Cebel de Allah'ın huzuruna bekar çıkmayı istemeyerek öz ömürleri kalsa da evlenmek istemiştir. Mutasavvıflardan Bîşr b. Haris ise “Kocaların kadınlarda olduğu gibi, kadınların da kocaları üzerinde hakları vardır” (el-Bakara 2/228) ayeti sebebiyle evlenmekten çekindiğini dile getirmiş fakat Ahmed b. Hanbel'in evlenerek kendisinin önüne geçtiğini söylemiştir. Meşhur muhaddis ve fakih Ahmed b. Hanbel de hayatı boyunca tek eşlilik yapmış fakat “bekar olarak yatmak istemediğini” ifade ederek eşinin ölümünün ikinci günü evlenmiştir. Tasavvuf ehlinden İbrahim b. Ethem de Bîşr b. Haris gibi aile bireyleriyle ilgilenmenin

bekarlıktan daha efdal olduğunu kabul etmiştir fakat evleneceği kişinin haklarına riayet edememekten çekindiği için evlenmediğini belirtmiştir (II, s. 65).

Diğer taraftan, meşhur tâbî Hasan-ı Basrî “Allah bir kuluna hayır dilediği vakit, onu mal ve aile ile oyalamaz.” demiştir. Onun bu sözü onu dinleyenler tarafından evlilik aleyhine bir söz olarak algılanmamış, evliliğin ibadete engel olmasına karşı söylendiği düşünülmüştür. Nitekim Kur’an’da da evlilik, Allah ile kul arasında bir engel olarak görülmemiştir. İlk zahidlerden Ebû Süleymân ed-Dârânî (ö. 215/830) de, “bekarlıktaki huzur ve ibadetten alınan zevkin, evlilikten alınamayacağını” iddia ederek “dostlarından evlendikten sonra eski mertebelerini koruyan kimseyi görmediğini” söylemiştir (II, s. 67). Ne var ki ed-Darani’nin kendisi de evlenmiş, çocuk sahibi olmuştur (Derin, 2001, s. 221). Dolayısıyla, onun bu sözlerinin mutlak kast ifade etmediği, dini hayatın aksama endişesiyle uyarı mahiyetinde söylediği çıkarımı yapılabilir. Sonuç olarak, atıf yaptığı söylemlere bakıldığında Gazâlî’nin görüşü; temel olarak İslam’da evliliğin teşvik edildiği, bazı kimselerin ise birtakım kaygılardan dolayı evlenmemeyi tercih ettiği şeklindedir.

Gazâlî’ye göre evliliğin beş faydası vardır. Evliliğin birinci faydası, çocuk ve torun sahibi olmaktır (II, s. 68). Bu vesileyle Allah ve resulünün sevgisi kazanılır. Sadakayı cariye olarak hayır dua edecek evlat bırakılmış olur (Müslim, Vasiyye, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36). İkincisi, meşru yolla cinsel arzuyu (şehvet) tatmin etmektir. İbn Abbas, bu faydadan ötürü âbidin ibadetinin ancak evlilikle tamamlanacağını söylemiştir (II, s. 76-77). Gazâlî, çok eşlilik ile ilgili olarak da Arap kavminde acemlere göre şehvetin fazla olduğunu, bu nedenle dine düşkün salihlerin daha çok evlendiğini söyler. Fakat evin idaresini bozacağını söyleyerek tek eşliliği tavsiye eder (II, s. 84). Üçüncü fayda, karısının refakatiyle yorgun ruhunu rahatlatmaktır. Buna göre eşle vakit geçirmek gönlü teskin eder, rahatlatma ve dünya işleri için enerji toplama vesilesidir (II, s. 81). Dördüncüsü, karısının ev işlerini yapması nedeniyle ilim öğrenmek ve çalışmak için yeterince zaman ayırabilmektir (II, s. 81). Geçim sağladığı işinden kalan vaktinde ilim ve ibadetle meşgul olabilmesi için ev işlerini yaparak kocasına yardım eden kadın Ebû Süleymân ed-Dârânî tarafından “ahiret saadeti” olarak tanımlanmıştır (II, s. 83). Hz. Ömer (ra) de “Kişiye imandan sonra verilen şeylerin en hayırlısı salih bir kadındır.” demiştir (II, s. 84). Son ve beşinci fayda da ailesinin geçimini sağlamakla faziletli bir iş yapmış olmaktır. Onların geçimini sağlamak, onlara ilim öğretmek, onları korumak,

sıkıntılarını gidermek ve adaletle muamele etmek kıymetli ve faziletli işlerdir. Ailesi için zahmet çekenin Allah yolunda cihad eden gibi olduğunu belirtir (II, s. 85).

Gazâlî, yararlarının yanında evliliğin üç zararından bahseder. Birincisi, meşru kazanç aramanın zorluğudur. Evliliğin getirdiği nafakayı temin etme sorumluluğu, bekar kişiye göre daha ağırdır. Evli kişi, ailenin ihtiyaçlarını temin etme arzusuyla harama meyledilebilir (II, s. 89). İkincisi, eşin haklarını gözetmemek tehlikesidir. Hoşa gitmeyen huylara tahammül etmemek ve iyi geçinmeyip nefse uymamak gerekir. Hz. Muhammed (sav) konuyla ilgili olarak “Kişiye sorumluluğundaki kişilere bakmaması günah olarak yeter.” buyurmuştur (II, s. 90). Son olarak evlat ile övünmek ve mal biriktirmek gibi özellikler edinerek dünyaya meyletmesidir. Evlenmenin neticesinde kalbi meşgul edecek duygular ve meseleler kişiyi Allah’a ibadetten alıkoyabilir. Bu da ahireti düşünmeyi ve onun için hazırlanmayı engeller (II, s. 91).

Evliliğin avantaj ve dezavantajlarına değindikten sonra birinci bölümün sonunda Gazâlî, çeşitli durumları inceleyerek erkeğin evlenip evlenmemesi konusunu ele almıştır. Bu noktaları kapsamlı bir şekilde değerlendirerek, bir erkeğin cinsel arzusu varsa ve zina yapmaktan korkuyorsa onun için evliliğin tercih edilir olduğu sonucuna varır (II, s. 92-94). Birlikte yaşama adabı ve eşlerin hak ve sorumlulukları konuları ilgili bölümde ele alınacaktır.

3.6. İslam’a Göre Karı Koca Roller

Kur’an-ı Kerim’e göre Allah Teala, insanları erkek ve kadın olarak kendi nezdinde kulluk bakımından eşit yaratmış, üstünlüğü takvaya (saygı ile Allah’tan korkma) bağlamıştır (el-Hucurât 49/13). Yaratılış amacı ile ilgili ayetlerde kadın-erkek yerine “insan” ifadesi kullanılmıştır. Buna göre “insan”, Allah’a kulluk etme amacıyla (ez-Zâriyât 51/56), onun halifesi olarak (el-Bakara 2/30) yaratılmıştır. Bunun yanında, kadın ve erkek farklı yetenek ve özelliklerle donatılmıştır. Buna uygun olarak, farklı hak ve sorumluluklarla birbirlerini tamamlayıcı bir sistem meydana gelmiştir (Ünal, 1998, s.178-179).

İslam’ın karı-koca rollerine bakışını, büyük ölçüde temel kaynakları olan Kur’an-ı Kerim ve Hz. Muhammed’in sünneti belirlemiştir. İlgili pek çok ayet ve hadis

bulunmaktadır. Bunun yanında, Hz. Muhammed (sav) kendi hayatı ve ilişkileriyle Müslümanlar için yaşayan örnek olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de "Kocaların kadınlarda olduğu gibi, kadınların da kocaları üzerinde hakları vardır." (el-Bakara 2/228) buyrulurak eşlerin karşılıklı hak ve sorumlulukları olduğuna işaret edilmiştir. Bu hak ve sorumluluklar fitrat özellikleri, örf, ve denge gözetilerek belirlenmiştir (İnanır, 2018, s. 129).

3.6.1. Evlilikte Erkeğin Roller

a. Muaşeret-Güzel Geçim Yükümlülüğü

Kur'an'da eşler göz aydınlığı (el-Furkân 25/74), huzur kaynağı (er-Rûm 30/21) olarak tanımlanmış, "Onlarla (eşlerinle) güzellikle geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, sabredin, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir." (en-Nisâ 4/19) denilerek güzel geçim emredilmiştir. Erkeklerin eşlerine güzel muamele etmesi kadınların manevi hakkıdır. Ayette "güzellikle geçinin" olarak tercüme edilen kısım عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ (aşiru hunne bil ma'ruf) cümlesidir. Burada geçen عَاشِرَ (aaşera) fiili sözlükte yakınlık kurmak, biriyle arkadaşlık etmek anlamlarına gelir. Maruf ise "toplum tarafından bilinen, kabul edilen, hoş karşılanan, dine göre de meşrû ve makbul olan davranışlardır." (Kur'an Yolu, II, s. 38). Dolayısıyla, kocanın karısına karşı davranışı nazik ve şefkatli olmakla kalmayıp, toplum tarafından da beğenip kabul edilen türden olmalıdır. Buradan yola çıkarak, marufun önemine işaret eden Ahmet İnanır, geçmişte evliliği kurtarma adına görevlerini yerine getirmeyen isyankâr (naşize) kadına vurulmasının önerilmemekle birlikte caiz olduğu görüşünün örf ile değiştiğini belirtmiştir. Ona göre bu uygulama artık boşanma sebeplerinden sayılmakta, evlilik birliğini tehdit etmektedir. Dolayısıyla esas gayesi yuvayı kurtarma olan uygulamanın gayesine ulaşmak için örf ve maruf dikkate alınarak bütüncül bir bakış açısı geliştirilmelidir (İnanır, 2018, s. 130).

Hz. Muhammed'in sünnetinde de güzel geçim teşvik edilmiştir. Örneğin bir hadisinde "Kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum; vasiyetimi tutunuz. Zira kadın kısmı kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Eğri kemiği doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi hâline bırak. Öyleyse kadınlar hakkındaki tavsiyemi tutunuz." buyurmuştur (Buhârî, Enbiyâ 1, Nikâh 80; Müslim, Radâ' 60). Kaburga kemiğinden yaratılma ibaresi gerçek

anlamda kullanılıp kullanılmadığı net olmasa da bu hadis, kadının tabiatına ve psikolojisine dikkat ederek davranılmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca erkek, Allah'tan başka mükemmel ve hatasız ya da eksiksiz kimse olmadığının bilincinde olarak, güzel geçim emri dolayısıyla anlayışlı davranmalı, kendi görevini yerine getirmelidir (Mutairi, 2004, s. 184). Nitekim, kadının kocası üzerindeki hakkı nedir diyen bir sahabeye Hz. Muhammed, maddi hakları saydıktan sonra "Şiddet uygulamaması, aşağılamaması ve evi terk etmemesidir." diye cevap vermiştir (Ebu Dâvûd, Nikâh, 41). "Mü'minlerin îmân bakımından en mükemmeli, huyu en iyi olanıdır. Sizin en hayırlınız, kadınlarına karşı hayırlı olanlardır." (Tirmizî, Radâ` 11) hadisiyle de kocanın kadına bu şekilde davranmasının, erkeğin iman ve takvasının bir göstergesi olduğunu haber vermektedir. Ayet ve hadislerden görüldüğü üzere evlilikte istenen huzur ve anlayış ortamıdır. Ayrılırken dahi güzellikle ayrılmak emredilmiştir. Boşanırken kadının kalacak yer ya da nafaka konularında zor durumda bırakılmamasını emretmiş (et-Talâk 65/1-2), güzelce (maruf üzere) konuşup anlaşılması istenmiştir. (et-Talâk 65/6-7).

Kocanın karısına karşı riayet etmesi gereken hususlarla ilgili olarak Gazâlî de öncelikle güzel geçimi zikretmiştir. Ayetteki *عاشر* (aaşera) fiilinden türemiş olan "muaşeret" kelimesiyle bu konuyu ele almıştır. Hz. Muhammed'in Veda haccında ses kısıklığına rağmen Müslümanlara verdiği son tavsiyenin "Kadınlarınız hakkında Allah'tan korkun." (Müslim, Hac, 147) olduğunu belirtmiştir. Ona göre muaşeret, yalnızca kötülük etmemek değil, karşı tarafın kötü huylarına da sabretmekle olur. Peygamberimiz de böyle yapmıştır. Nitekim Hz. Muhammed'in eşlerinin onun göğsüne vurduğu ya da onunla münakaşa ettiklerine dair pek çok hadis bulunmaktadır (II, s. 112).

Gazâlî'nin kocanın görevlerinden saydığı diğer bir husus da eşinin sıkıntılarını gidermeye çabalamaktır. Onunla şakalaşmak, gönlünü hoş etmektir. (II, s. 114). Hz. Muhammed bu şekilde eşiyle şakalaşır, canı sıkkın olduğunda onu teskin ederdi. Ayrıca Hz. Aişe ile koşu yarışı yaptığı, üzülduğünde gönlünü aldığı rivayet edilmektedir. (Ebu Dâvûd, Cihad 67).

b. Kavvamlık

Karı-koca ilişkisinde en belirleyici ayetlerden biri Nisa suresi 34. ayettir:

Allah'ın, kimini kimine üstün kılmasından ötürü (birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi) ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar (kavvam). Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdır; Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) baş kaldırmamasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.

İslam'da kocanın rolü konusunda oldukça atıf yapılmış ve üzerinde durulmuş olan “kavvam” kelimesi gözetmek ve korumak, işleri çekip çevirmek, geçimi sağlamak gibi anlamlara gelmektedir (Polat, 2014, s. 363). Bu ayet dışında Kur'an'da geçen iki yerde de “adalet” kelimesine izafe edilerek “idare etmek, doğrulukla hükmetmek” anlamlarında kullanılmıştır. (el-Mâide 5/8; en-Nisâ 4/135).

Bazı müfessirler bu ayetin Nisa suresi 32. ayet ile ilişkili olduğunu savunmuşlardır. Buna göre, kadınlar erkeklerin mirastan daha çok pay almaları konusunda konuşmalarının ardından “Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasretle arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah'tan lütfunu isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.” ayeti nazil olmuştur. Devamındaki 34. ayette de erkeklerin maddi sorumluluklarına işaret edilmiştir (Atmaca, 2013, s. 218). Fahreddin Razi de bu iki ayet arasında bağlantı kurmuş ve şu şekilde yorumlamıştır:

Biliniz ki, “Erkekler kadınlara kavvamdır” ayeti, bir önceki “Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasretle arzu etmeyin.” ayetinin devamı niteliğindedir. Bu ayetin nüzul sebebinin, bazı kadınların miras konusunda erkeklere ayrıcalıklı davranıldığını ima etmeleri olduğunu belirtmiştik. Allah, bu ayette onlara, bu ayrıcalıklı muamelenin gerekçesinin, erkeklerin kadınları maddi açıdan geçindirmekle yükümlü olduğu gerçeğinden kaynaklandığını hatırlatmıştır. Her ikisinin de birbirinden zevk almasına rağmen, erkekler mehri ve nafakayı sağlamakla görevlidir. Dolayısıyla, bir taraftaki imtiyaz veya öncelik, ek sorumluluklar ile dengelenmiş olmaktadır. Bu da taraflar arasında bir üstünlüğün olmadığını göstermektedir. (Râzî, *Tefsir-i Kebir*, VIII, s. 17).

“Kavvam” olma ile ilgili olarak İslam alimlerince farklı yorumlar yapanlar da olmuştur. Peygamberlerin erkek olması ile ilgili olduğu, erkeklerin akıl olarak ve

namaz imamlığı, miras ve şahitlik gibi hukuki haklarda kadınlardan üstün olduğu şeklinde yorumlar yapılmıştır (Atmaca, 2013, s. 219-220).

Gazâlî'ye baktığımızda “kavvam” olmayı sorumluluk olarak andığı görülür. Hz. Muhammed'in “Hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Âmir memurlarının çobanıdır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır. Netice itibariyle hepiniz çobansınız ve hepiniz idâre ettiklerinizden sorumlusunuz.” (Buhârî, Cum`a 11, Nikâh 81, 90; Müslim, İmâre 20) hadisine atıf yaparak kocanın ailesinin çobanı olarak sorumlu olduğunu söylemiştir. Ayrıca Hz. Muhammed, ailesini terk eden kişinin onlara dönmedikçe namaz ve orucunun kabul olmayacağını haber vermiştir. Çünkü Allah "Kendinizi ve ailenizi cehennem ateşinden koruyun" buyurmaktadır. Kocanın kendisini koruduğu gibi ailesini de cehennem ateşinden korumasını emretmiştir. Kişi kendi ihtiyaçlarını bile karşılayamayabilir ve evlendikten sonra bu yük iki katına çıkar ve başkasının ihtiyaçları onun sorumluluğu haline gelir (II, s. 65). Gazâlî kocanın riayet etmesi gereken hususlar arasında siyaset, gayret ve kasemi de sayar. Siyaset, kadına karşı hal ve hareketlerinde itidalli olarak onu idare etmek demektir. Kavvamlık gereğince kadının rahat yaşaması için isteklerini yerine getirir ama evin düzenini bozacak kadar da ileri gitmez (II, s. 116). Gayret, karısının iffetini korumak, kıskançlıkta itidalli olmak demektir. Buna göre, koca karısının gizli hallerini araştırmaz, lüzumsuzca vesveseye kapılmaz. Karısının ahlakını değiştirmeye çalışmaz (II, s. 119). Kasem ise birden fazla karısı var ise onlar arasında adaleti sağlamaktır. Hiçbirine daha fazla meyletmemek, maddi olarak ve vakit ayırma bakımından eşit davranmak kocanın üzerine bir borçtur (II, s. 127).

Buna ek olarak kocanın karısına eğitim imkânı sağlaması da kavvamlık dahilinde bir sorumluluğu olarak görülmektedir. İbadetler ile ilgili bilgileri kocanın öğretmesi gerekir. Eğer bu yapılamıyorsa başka birinden öğrenmesi sağlanmalıdır. Buna engel olan koca günaha girmektedir (II, s. 123). Kadınların eğitiminin sadece bir seçenek değil, bir görev olduğu konusunda Müslüman alimler arasında genel bir fikir birliği vardır (Browning, 2006, s. 217). Kadın ve erkek benzer dini görevlere sahip olduğundan dolayı her Müslümanın dinini öğrenmesi farzdır (İbn Mace, *Mukaddime*, 17). Bu nedenle, erkekler kadar kadınların da dini eğitime erişmeleri gerekmektedir.

Çağdaş yorumlara baktığımızda Seyyid Kutub ve Amina Wadud örnek verilebilir. Seyyid Kutub’a göre “kavvam” olma durumu kadının toplumsal ya da hukuki kişiliği ile ilgili olmayıp ev içi iş bölümü ile ilgilidir (Wadud, 1999, s. 72). Bunun gerekçesi de aileyi korumak ve ayakta tutmaktır. Kaldı ki başka ayetlerde bu sorumluluğun getirdiği yükümlülükler ifade edilmiştir. Çağdaş teolog Amina Wadud da “Kur’an ve Kadın” (Qur’an and Women) adlı eserinde Seyyid Kutub’a destek vererek kavvam olmanın aile içindeki işlevsel bir rol ayrımı olduğunu ileri sürmektedir. Erkeklerin kadınlardan üstünlüğü yorumunu her türlü reddetmektedir. Kavvamlığı kadının çocuk doğurma rolü ile ilişkilendirmiş, karı-koca arasında sorumluluk dengesini vurgulamıştır:

Aile içinde her üyenin belirli sorumlulukları vardır. Bariz biyolojik nedenlerden dolayı, kadının birincil sorumluluğu çocuk doğurmaktır. Çocuk doğurma sorumluluğu çok önemlidir: insanın varlığı buna bağlıdır. Bu sorumluluk, büyük ölçüde fiziksel güç, dayanıklılık, zekâ ve derin bir kişisel bağlılık gerektirir... Buna karşılık yaratılıştaki denge ve adalet için erkeğe verilen sorumluluk kavvamlıktır... Buradaki amaç, birincil sorumluluğunu rahatça yerine getirmesi için kadının ihtiyaç duyduğu her şeyin (maddi geçim ve fiziksel koruma) toplum içinde erkek tarafından sağlanmasıdır. Aksi bir durum kadın için ciddi bir zulüm olacaktır... Diğer taraftan kadın için çocuk doğurma sorumluluğunun olmadığı günümüz birçok toplumunda durum değişmiştir. Bu nedenle, Kur’an kadın ve erkek arasındaki karşılıklı sorumluluk açısından gözden geçirilmelidir. Bu ayet, dengeli ve müşterek bir toplum yaratmak için kadınlarla ilgili olarak erkeklere ideal bir yükümlülük getirmektedir. (Wadud, 1999, s. 73).

Görüldüğü üzere İslam’da insan ve kul olma bakımından erkek ya da kadın arasında fark gözetilmemektedir. Evlilikte düzenin ve huzurun sağlanması için bir idareciye ihtiyaç olduğu öne sürülmüştür (Teyfurov, 2014, s.193). İslam alimlerinin çoğuna göre erkeğin bedensel ve ruhsal olarak koruyuculuk ve idareciliğe daha yatkın olması sebebiyle ailede kavvam rolündedir (Ünal, 2004, s. 9). Örneğin karı-koca yürürken yolda bir tehdit çıksa büyük çoğunlukla erkek, hemen kadını koruma içgüdüsüyle davranacaktır. Erkeklerde var olan, kadınları korumak için tehlikeyi göze alma güdüsü bunun işaretidir (Piper ve Grudem, 2006, s. 51). Bu nedenle erkek, ailesinden kadın da evinden sorumlu tutulmuştur. Nitekim Allah, yaratılış farklılıklarından kaynaklanan yatkınlık ve üstünlükler olduğuna dikkat çekmiş ve kişinin kendisinde olmayanı arzu etmemesini istemiştir (Buhârî, Cum’a 11, Nikâh 81, 90; Müslim, İmâre 20).

c. Maddi Geçim

İslam geleneğinde kocanın manevi sorumluluklarının yanında yerine getirmesi gereken maddi sorumluluklar da bulunmaktadır. Evlilikteki maddi geçim mükellefiyeti kocaya aittir. Nitekim, Hz. Muhammed (sav) kadının kocası üzerindeki hakkını soran bir sahabeye, kocanın öncelikli görevinin, durumu nispetinde karısının maddi ihtiyaçlarını karşılaması olduğunu söylemiştir (Ebu Davud, Nikâh, 41). Nisa suresi 34. ayette de erkeklerin kadınlar için mallarından harcamaları kavvamlığın nedeni olarak açıklanmıştır. Erkeğin maddi sorumluluğu mehir ve sadaka olmak üzere başlıca iki türdür (Yaşarlıoğlu, 2002).

Erkeğin evlenirken kadına ödediği ya da ödemeyi taahhüt ettiği para veya mala mehir denmektedir (Yaman, 1998, s. 63). Mehir uygulaması, ilk kez İslam tarafından ortaya konulan bir hak değildir. İslam öncesi dönemde Araplar ya da başka milletlerde de mevcuttur. Ancak bu hakkı geliştiren, düzenleyen ve özgün şekilde yeniden tanımlayan İslam hukuku olmuştur (Mutairi, 2004, s. 106). Kur'an-ı Kerim'de açık şekilde dile getirilmiştir: "Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa, onu da afiyetle yiyin." (Nisâ 4/4). "Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur. Şüphesiz ki Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Nisâ 4/24). Söz konusu ayetlerde ifade edildiği gibi mehir kadının hakkıdır ve tasarrufu tamamen kendisine aittir. İsterse kocasına bağışlayabilir fakat vermesi için zorlanamaz. (İnanır, 2018, s. 130). Çünkü İslam'da, evli veya bekar, kadın ekonomik olarak bağımsızdır. Mehir de kadının malı olduğundan kullanım yetkisi verilmiştir (Browning, 2006, s. 220).

Hz. Muhammed de mehir konusu üzerinde durmuş ve ayrıntıları açıklamıştır. Kendi ve yakınlarının evliliklerinde de bizzat uygulamıştır. (Algül ve Habergetiren, 2019) Ayrıca, "Kim bir kadınla evlenir de mehrini vermemeye niyet eder, sonra kadın hak ettiğini alamadan ölürse, o adam Allah'ın huzuruna zinacı olarak çıkacaktır." diyerek kadını aldatarak bunu yerine getirmeyen kişiyi uyarmıştır (Taberânî, Mu'cem, 7301). Mehrin miktarıyla ilgili olarak İslam alimleri, Kur'an ya da sünnette açık bir ifade bulunmadığından, mehrin miktarı ile ilgili bir herhangi bir kısıtlama olmadığı

konusunda ittifak etmişlerdir. Bu nedenle, kocanın gücü yetiyorsa yüksek bir miktar ödemekte özgürdür. Fakat, buna gücü yetmiyorsa yüksek mehir vermeye mecbur değildir. Yani miktar, gelenek, örf ve adetlere göre kişilerin durumuna bırakılmıştır (Mutairi, 2004, s. 115). Mehrin birçok olumlu sonuçları vardır. Birincisi, bir kadına mehir vermek bir saygı göstergesidir, kadına mali özgürlük alanı tanır. Aynı zamanda kadında haz ve mutluluk duygusunun oluşmasına yardımcı olarak özgüven meydana getirir. Mehri vermek, kocanın sorumluluk duygusunun gelişmesine katkı sağlar. Mehri karşılayabilen ve vermeye istekli olan koca, karısının geçim masraflarını da karşılamaya hazır olacaktır. Tüm bunlar, karı-koca arasındaki bağları güçlendirmiş olacaktır. Bu nedenle, her ne kadar bir sınır belirlenmemişse de erkeği zorlayacak bir miktarın şart koşulması, evliliğin önünde engel ve zorluk çıkarılması, bu faydalara gölge düşürecek, İslam'ın evliliğe teşvik eden esasına uymayacaktır.

Kocanın maddi sorumluluklarından diğeri de nafaka teminidir. Karısının nafakasını kocanın karşılaması, mehir konusunda olduğu gibi, yeni bir şey değildir. Hz. Adem'den bu yana bilindiğine inanılır. “Biz de (Âdem'e) şöyle demiştik: "Ey Âdem! Şüphesiz bu (İblis) sana ve eşine düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra bedbaht olursun (sıkıntı çeker, perişan olursun).” Ayeti ile ilgili Kurtubi, “sizi çıkarmasın” çoğul hitabından sonra “bedbaht olursun” fiilinin tekil erkek çekimli bir fiil olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre, Allah yalnızca Hz. Adem'e hitap etmiştir çünkü onların geçimini sağlamak için çalışıp çabalaması gereken Havva değil odur. Yani Havva değil, o geçim için sıkıntı çekecektir. Bu da erkeğin karısının bakımından sorumlu olduğu anlamına gelir (Mutairi, 2004, s. 133).

Nafakanın tanımıyla ilgili nispeten benzer tanımlar yapılmıştır. Genel kabul gören tanımlamalardan biri önde gelen Hanefî alimi Muhammed eş-Şeybânî'ye aittir. O, nafakayı “yeme-içme, giyinme ve mesken hakkı” olarak tarif etmiştir (Akgül, 2005, s. 23). İslâm alimleri nafakanın evlilik ile birlikte kocanın üzerine bir sorumluluk olduğu konusunda müttefiktirler (Erbay, 2006). Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de “...Onların (annelerin ve çocukların) yiyeceği, giyeceği, (maruf üzere) örf'e uygun olarak babaya aittir...” buyurmaktadır. Burada dikkat çeken nokta nafakanın “maruf ölçüde” sağlanacak olmasıdır. Durumu olmayan kişinin yük altında kalarak karısının her istediğini temin etmesi anlamına gelmemektedir. Nitekim başka bir ayette, “İmkânı geniş olan, nafakayı imkânlarına göre versin; rızkı daralmış bulunan da Allah'ın

kendisine verdiği kadarından nafaka ödesin. Allah hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.” (et-Talâk 65/7) buyrulmuştur.

Konuyla ilgili ayrıntıları Hz. Muhammed açıklamıştır. Hind binti Utbe'den rivayet edildiğine göre, bir keresinde kocası Ebû Süfyân'ın ne kadar cimri olduğundan şikâyet ederek Hz. Muhammed'e şöyle demiştir: “Ey Allah'ın Resulü! Ebu Süfyan cimridir ve çocuklarıma ve bana yetecek kadarını vermiyor. Onun haberi olmadan malını alabilir miyim?” Hz. Muhammed, sana ve çocuklarınıza yetecek kadar makul miktar al.” buyurmuştur (Buhârî, Nafakat 5, 9, 14; Müslim, Akdiye 7; Ebu Dâvûd, Büyü 81; Nesai, Kudat 30). Bu hadis kocanın malı içinde kadının nafaka hakkı bulunduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Aksi halde, Hind'in haberi olmadan kocasından para almasına izin verilmeyecektir. Ayrıca, Hz. Muhammed, nafaka sorumluluğunun sadece bir borç ödemenin ötesinde, kişi için faziletli bir davranış ve sadaka olduğunu belirtmiştir: “Kendini doyurmak için harcadığın şey senin için bir sadakadır. Çocuklarını doyurmak için harcadığın bir sadakadır. Eşini doyurmak için harcadığın bir sadakadır. Hizmetinde bulunan kişiyi doyurmak için harcadığın bir sadakadır.” (İbn Hanbel, IV, 131). Benzer şekilde “Bir Müslüman, Allah'ın rızasını umarak ailesinin geçimini sağlarsa, yaptığı harcamalar onun için birer sadaka olur.” (Buhârî, İman, 41) buyurmuştur. Diğer taraftan üzerine düşen görevi yapmayan kimseleri de uyarmıştır: “Geçimini sağlaması gerekeni ihmal etmek, kişiye günah olarak yeter.” (Ebû Dâvûd, Zekât, 45).

İslam fıkıh alimleri de ihmalin sonuçları olduğunu dile getirmişlerdir. İmam Malik ve Şâfi'ye göre erkek, karısına bakma sorumluluğunu yerine getirmiyorsa kavvamlık özelliğini yitirmekte ve nikahı fasıt olmaktadır. Öte yandan Ebu Hanife, nikahın fasıt olmayacağını ve erkeğe, görevini yerine getirinceye kadar fırsat verileceğini belirtmektedir. Kadın da nafakası kasıtlı olarak temin edilmiyorsa mahkemeye başvurabilir. Kocasını evini terk etmişse ya da kaybolmuşsa da mahkemenin belirlediği miktarda kocası adına borç yazdırılarak nafakası verilir. Kadın evi terk ederse ya da İslam dininden çıkarsa nafaka hakkı düşmektedir. (Yaman, 1998, s. 67)

Görüldüğü gibi bir kocanın karısına karşı önemli sorumlulukları vardır. Öncelikle, nezaket, saygı ve sevgi ile eşine şefkat ve yumuşaklıkla davranması beklenmektedir.

Bir koca, karısına duygusal destek sunmalı, endişelerini dinlemeli ve zor zamanlarda rehberlik etmelidir. Huzurlu bir ortam, İslam’da evliliğin maksatlarından olduğu için ayetlerde sabır, merhamet ve bağışlayıcılık vurgusu yapılmıştır. Ayrıca koca, kavvam olarak, güvenli ve emniyetli bir ortamı teşvik ederek kadının hem fiziksel hem de duygusal refahını korumalıdır. Bu bağlamda, karısının ve ailesinin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak için maddi destek sağlamakla görevlendirilmiştir. Bunun yanında, dengeli ve sevgi dolu bir aile hayatı için sadece erkeğin değil, kadının da sorumluluklarına riayet etmesi önem arz etmektedir.

3.6.2. Evlilikte Kadının Roller

Kur’an-ı Kerim’de işaret edilen evlilikte sevgi, merhamet ve huzur ortamının oluşması için erkeğin sorumlulukları gibi kadının da üzerine düşen sorumluluklar bulunmaktadır. Bunlar, itaat ve koruyuculuk olmak üzere iki başlık altında işlenecektir.

a. İtaat

Nisa suresi 34. ayette, erkeklere kavvam rolü tanımlandıktan sonra “İyi kadınlar, itaatkârdırlar.” denilerek kadınların itaatkâr olduğu vurgulanmaktadır. Ayette قانت (kanete) kökünden gelen قَانَتْ (kanite) kelimesi kullanılmaktadır. Bu fiil, "korkudan değil, saygı-sevgiden doğan gönüllü bağlılığı” ifade etmektedir. (Köse, 99) Nitekim mutlak olarak itaat edilmesi istenen Allah ve Resulü için أطاع (eta’a) fiili kullanılmıştır (en-Nisâ 4/59). İbn Abbas, kadınların kocalarına itaat görevini açıklayarak kadının itaatinin “kocasının ailesine güzel davranması ve malını koruması” olduğunu ve geçim sağlaması nedeniyle Allah’ın erkeği kadından üstün kıldığını söylemiştir. Kadının kocasına itaati ile ilgili başka bir ayet bulunmazken konuyla ilgili pek çok hadis bulunmaktadır. Hz. Muhammed’e en hayırlı kadının kim olduğu sorulduğunda şu cevabı vermiştir: “Kocası kendisine baktığı an onu neşelendiren, emrettiğinde ona itaat eden, kocasının hoşlanmadığı şeyi malında ve kendinde bulundurmeyen kadındır.” (Nesâî, Nikah 14). Bunun sonucunda “Bir kadın beş vakit namazını kılar, Ramazan ayında oruç tutar, iffetini korur ve kocasına itaat ederse, dilediği kapıdan cennete girer.” buyurmuştur (*Saḥih ibn Ḥibban*, 4252). Bu nedenle Müslüman alimler itaati kadının sorumlulukları arasında zikretmişlerdir (Uslu, 2016, s. 1135).

İtaatin sınırlarıyla ilgili Hz. Muhammed, itaatin ancak *maruf* olana söz konusu olduğunu, günah ya da Allah'ın emirlerine karşı olan konularda geçerli olmadığını söylemiştir (Buhâri, Ahkam 4, Cihad 108). Konunun önemine binaen meşhur muhaddis Buhari (ö.256/869) de “Ma’siyette kadının kocaya itaati yoktur.” ibaresini kitabında bab başlığı yapmıştır. Bunun haricinde kadın kocasının meşru isteklerine olumlu yanıt vermelidir. Kocanın karısıyla iyi geçinme sorumluluğu olduğu gibi karısı da evliliğin huzurlu uyumlu olması için kendine düşeni yapmalıdır. Gittiği yerler için kocasından izin almalı, kocasının rızasını öncelemelidir (Philips ve Jones, 2005, s. 33). Müslüman kadın, kocasını memnun etmeye ve mutlu etmeye heveslidir. Eğer erkek fakirse, fazla harcama yapamadığı için şikâyet etmez. İslam tarihindeki pek çok faziletli kadının, karşılaştıkları zorluklara rağmen kocalarına hizmet etmede ve evleriyle ilgilenmede sabır ve iyilik dolu tutumlarını hatırlamalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur ki bu emir, kadınların zelil olması ya da zulüm görmesi için değil, evliliğin güzellekle yürütülmesi içindir (Ünal, 1998, s. 194).

Gazâlî de kadının sorumlulukları arasında en ön sırada itaati zikretmiştir (*İhya*, II, s. 147). Konuyla ilgili ayeti ve hadisleri temel aldıktan sonra bir annenin evlenmeden önce kızına verdiği şu rivayeti nakletmiştir: “...Kızım, sen kocana yer ol ki, o sana gök olsun. Sen onun dilediğini yap ki o da sana istediğini versin. Sen ona döşek ol ki o da sana yaslanacağın direk olsun...” (*İhya*, II, s. 153). Ona göre kadın, kocasına haramı emretmediği sürece itaat etmelidir. Müsaadesi olmadan dışarı çıkmamalıdır. Kendi nefsinden önce kocasını koymalı, ilk onu düşünmelidir (*İhya*, II, s. 154).

Allah Teala'nın herkesin itaat etmesini istediği Hz. Muhammed'e karşı sahabenin tutumlarına baktığımızda karı-koca ilişkisindeki itaat konusu daha iyi anlaşılacaktır. Hz. Aişe, Berire adındaki cariyesini azat ettikten sonra o, kocası Muğis'ten ayrılmak istemişti. Ayrılmak istemeyen Muğis, konuyu Hz. Muhammed'e açıp Berire ile konuşmasını rica etti. Bunun üzerine, Hz. Muhammed Berire'ye ayrılmamasını tavsiye ettiğinde, Berire bunun bir emir olup olmadığını sordu. Rica olduğu cevabını alan Berire ayrılma isteğini devam ettirdi (Buhârî, Talâk, 16). Benzer şekilde Bedir Savaşı öncesinde, Hz. Muhammed'in askerleri konuşlandırmak istediği yerin uygun olmadığını gören bir sahabe bunun ilahi bir karar olmadığını öğrenince farklı bir yeri önermiş, Hz. Muhammed onun kararını uygulamıştır. Hz. Muhammed'in bir peygamber ve lider vasfının yanı sıra özel hayatında eşleriyle olan ilişkisinde onların

görüşlerine başvurması ve uygulaması, eşlerinin fikirlerini rahat bir şekilde dile getirmeleri itaat kültürünün keyfiyeti hususunda Müslümanlara yol göstermiştir (Buhârî, Şurut, 15).

Görüldüğü gibi, İslam'da kadının kocasına maruf isteklerinde itaat etmesi emredilmiştir. Bununla, evlilikte sorumluluk dengesi, huzur ve merhamet hedeflenmiştir. Hz. Muhammed'in hayatında olduğu gibi, sürekli bir tarafın susturulduğu tek seslilik ve koşulsuz teslim oluş değildir. Fakat itaat, gerekli fikir alışverişi ve istişare yapıldıktan sonra kocanın kararına saygı duyulması ve onunla hareket edilmesidir (Köse, 2015, s. 103).

İtaatin tamamlayıcısı olarak, İslam'da kadından kocasına saygı duyması istenmiştir (İnanır, 2018, s. 132). Dolayısıyla korkudan değil, saygı ve sevgiden beslenen bir itaatten bahsedilmiştir. Kur'an ve hadislerde, erkekler eşlerine karşı şefkat ve sevgi göstermeye teşvik edilirken, kadınlara yönelik vurgu farklılaşır.

b. Koruyuculuk

İslam'ın kaynaklarında kadının koruyucu olma sıfatı öne çıkmaktadır. Kadının, kendini, evini ve kocasının malını koruması istenmiş, onu harama düşmekten alıkoyan, dini ve dünyevi işlerinde kocası için koruyucu sığınak olarak vasıflandırılmıştır. İlk olarak, “kadının kendini muhafaza etmesi ve iffetini koruması” beklenmektedir (İnanır, 2018, s.133). Kur'an-ı Kerim'de kişinin iffetini koruması hem erkeğe hem de kadına ayrı ayrı emredilmiştir. Fakat kadının ziynetleri olduğu belirtilerek onları koruması ve yabancı erkeklere göstermemesi vurgulanmıştır (en-Nûr 24/30-31). Yine, Nisa suresi 34. ayette kadınların itaatkâr olduğu belirtildikten sonra iyi kadınlar, “kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini koruyanlar” olarak tanımlanmıştır. Hz. Muhammed de iffetini muhafaza eden kadınları cennetle müjdelemiştir (*Saḥih ibn Ḥibban*, 4252). Bu nedenle evlilik akdi ile kocasına bağlanan kadının kendi iffeti ve kocasının onurunu koruması Gazâlî tarafından da kadının kocasına karşı riayet etmesi gereken sorumluluklar dahilinde sayılmıştır (*İhya*, II, s. 151).

Kadının diğer bir sorumluluğu da “evini korumasıdır”. Hz. Muhammed (sav) “Hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Âmir memurlarının çobanıdır.

Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır. Netice itibariyle hepiniz çobansınız ve hepiniz idâre ettiklerinizden sorumlusunuz.” (Buhârî, Cum`a 11, Ahkâm 1; Müslim, İmâre 20) hadisinde, kadınları evinden ve çocuklarından sorumlu bir yönetici olarak tanımlamıştır. Ayrıca “Ey kadınlar, sizin göreviniz evinizle ilgilenmektir. Cihadınız da evinizdedir.” (Müsned 6/68) buyurmuştur. Aile bireyleri için de bunu tatbik etmiştir. Evlendikleri gün, çok değer verdiği kızı Hz. Fatıma’ya ev içi işler, eşi Hz. Ali’ye de evin dışındaki işler ile ilgilenmesini söylemiştir (İbn Hacer, El-Metâlibü'l-Âliye, 2/39). Kadın sahabelerden Esmâ bint Ebu Bekir’in ve başka kadınların ev işlerini yaptıkları rivayet edilmiştir. Fakat Hz. Muhammed’in kendisi özel hayatında bu durumu tamamen eşlerine yüklememiştir. Nitekim, Hz. Aişe’ye Hz. Muhammed’in evinde ne yaptığı sorulduğunda ailesinin hizmetinde bulunduğunu, ezan okunduğunda da namaza gittiğini söylemiştir (Buhârî, Ezân 44, Nefekât 8, Edeb 40). Buradan hareketle, kadının temizlik, yemek gibi ev işlerini yapmasının dinen bir sorumluluk olup olmadığı konusunda Müslüman alimler arasında fikir ayrılığı vardır (Ebu Zehra, 1987, s. 463).

Ebu Hanife, İmam Şâfiî ve İmam Malik’in içinde bulunduğu bir kısım alime göre Kuran’da tanımlanan evliliğin amacı huzur, merhamet ve sevgi ilişkisi yaratmak olduğundan, evlilik akdi bir hizmet değil, dostluk ve arkadaşlık akdidir. Bu nedenle, kadının insani sebepler dışında ev işi yapma, yemek yapma ve hatta bebeğini emzirme zorunluluğu olmadığı sonucuna varmışlardır. Ayrıca, Müslüman kadın gönüllü olmadıkça, kocasından daha zengin olsa bile ev işleri ve geçimi için kocasından tazminat alma hakkına sahip olduğunu belirtmişlerdir (Browning, 2006, s. 177). Şâfiî alimlerden İmam Nevevi, ev işlerini yapmasını kadının kocasına ihsanı olarak nitelendirmiştir. Onların üzerine vacip değildir, zorlanamazlar. Fakat, iyi geçim niyetiyle yapılması güzel ahlaki özelliklerdendir. Ümmetin kadınlarının bunu sürdürmesi de güzel âdetlerdendir (Acar, 2017, s. 43). Bir diğer Şâfiî alim İbn Hacer el-Askalâni, sahabe kadınlarının ev işi yapmalarını şöyle yorumlamıştır. Erkek sahabeler cihat gibi ağır görevleri olduğu için ev işleri için zamanları bulunmuyordu. Birini görevlendirmek için de maddi durumları yeterli değildi. Bu sebeple, kadınlar sorumlu olmadıkları işleri de fedakarlıkla yapmışlardır. Diğer taraftan, nafaka ile sorumlu tutulan erkeğin ev işleriyle de sorumlu tutulmasının adalete sığmayacağını ileri sürerek bir kısım alim kadının fıkhen zorunlu olmasa da dini sorumluluk olarak

ev işlerini yerine getirmesi gerektiğini söylemişlerdir (Ebu Zehra, 1987, s. 464). Çoğu Hanefî aliminin görüşü bu şekildedir (İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, IX, 405).

Kocanın malını korumak ile ilgili olarak da geçim sorumluluğu kocanın üzerinde olduğu için kadının kocasını düşünerek durumunu zorlaştırmaması, ihtiyacından fazla isteklerde bulunmaması gerektiği söylenmiştir. Gazâlî, bu konuda, ilk Müslüman kadınları örnek göstermiştir. Onlar, “Dünyada sıkıntıya dayanırız ama cehennem ateşine dayanamayız.” diyerek kocalarının zor durumda kalıp haram işe girmesini istememişlerdir (*İhya*, II, s. 152).

Müslüman alimler tarafından üzerinde durulan konulardan biri de kadının kocasının cinsel ihtiyacını karşılayarak, onun için süslenerek ve bakımlı olarak onu “harama düşmekten korumasıdır”. Hz. Muhammed, bu konuda “Erkek karısını yatağa çağırır, kadında gelmeye yanaşmaz, erkek öfkelenmiş olarak sabahlarsa, melekler sabaha kadar o kadına lanet ederler.” buyurmuştur (Buharî, Nikâh 85; Müslim, Nikâh 120-122). Bu nedenle hastalık veya biyolojik gibi makul sebepler dışında onu reddetmesi haram görülmüştür (İnanır, 2018, s. 133). Çünkü İslam, erkek ve kadınların fitneden uzak bir ortamda yaşamalarını istemektedir. Kadın da kocasının ihtiyaçlarını görmezden gelmeyerek kocasını haramdan korumalıdır. Kocasını için güzel giyinip, süslenmek ve koku sürmek suretiyle onun gönlünü alması da kadının sorumlulukları arasında sayılmıştır (*İhya*, II, s. 152).

Kocasının ibadetlerini yapmasını teşvik ederek “dinini koruması” da teşvik edilen hususlardandır. Bu konuda Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: “Geceleyin kalkıp namaz kılan ve karısını uyandırarak ona da kıldıran, şayet kalkmak istemezse yüzüne su serpen erkeğe Allah rahmet eder, (günahlarını bağışlar). Yine geceleyin kalkıp namaz kılan ve kocasını uyandıran, kalkmak istemezse yüzüne su serpen kadına da Allah rahmet eder (günahını bağışlar).” (Ebû Davûd, *Salâtü't Tatavvu'*, 18). Görüldüğü gibi karı-kocanın ibadet konusunda birbirlerine destek olmaları övülmüştür. Sahabe kadınlarının da cihat gibi bir ibadette dahi kocalarına yardım ettikleri görülmüştür (Aktaş, 2021, s. 115). Kadınlar sadece dini işlerde değil, gündelik dünyevi işlerde de kocalarına destek olarak onların “dünya işlerini de korumuşlardır.” Onlarla yan yana durmuş, fikirlerini sunmuş, stres anlarında kalplerini yatıştırmış ve zor zamanlarında onlara destek olmuşlardır. Hz. Muhammed’in eşi Ümmü Seleme’nin verdiği destek en

meşhur hadiselerdendir. Hudeybiye antlaşması zamanında sahabeler üzüntüleri sebebiyle Hz. Muhammed'in ihramdan çıkma emrini hemen yerine getirmemişlerdi. Hz. Ümmü Seleme de kendisinin ihramdan çıkması halinde sahabelerin kendisini takip edeceğini söylemiştir. Hz. Muhammed'in bu tavsiyeyi uygulamasıyla sorun çözülmüştür (Buhârî, Şürûṭ, 15).

Görüldüğü üzere, İslam'da kadın ve erkek insan, kul ve Allah'ın dünyadaki halifesi olarak eşit tutulmuştur. Ne var ki, Allah kimini kimine üstün özelliklerle yaratmış, dolayısıyla, buna uygun olarak farklı ama tamamlayıcı roller verilmiştir. Erkeğe kavamlık, yöneticilik, nafaka temin etme ve ailedeki huzuru sağlama sorumlulukları yüklenmiştir. Kadınlara da kocalarına dini-dünyevi işlerinde destek ve koruyucu olma, ona saygı duyarak kararlarına itaat etme sorumluluğu verilmiştir. Bu paylaşım, kadın ya da erkeği üste çıkarmak ya da birine ayrıcalık tanımak için değil, Kur'an'da belirtildiği gibi birbirleri için göz aydınlığı olmaları ve huzur, sevgi ve merhamet temelinde bir ev inşa edilmesi içindir.

BÖLÜM IV

KARŞILAŞTIRMA

4.1. Yaratılışa Uzanan Tarih

Evliliğin temeli ve tarihi hem Hristiyanlıkta hem de İslam'da Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yaratılışına dayandırılmaktadır. Kutsal Kitap'ta bu yaratılış "Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı'nın suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı." (Yaratılış 1/27) olarak anlatılırken, Kur'an-ı Kerim'de "Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır." (el-Hucurât 49/13) şeklinde anlatılmaktadır. Buradan hareketle Hristiyanlar, evliliği Tanrı tarafından kurulan ve yaratılış planı dahilinde tasarlanan ilahi bir yapı olarak görmüşlerdir. (Köstenberger, 2004, 61) Müslümanlar da evliliğin Hz. Âdem ve Hz. Havva'dan başladığına yorumlamışlar fakat İslam'da Tanrı'nın orijinal planı gibi bir inanış bulunmadığından ilgili ayetten ağırlıklı olarak insanların Allah katında eşit olduğu doktrinini anlamışlardır (Taberi, VII, s. 516).

Hristiyanlık inancında insanın Tanrı'nın suretinde yaratılması ve dünyayı yönetme emri (Yar. 1/26-28) ile İslam'da, Allah'ın insanı halife yapması (el-Bakara 2/30) ve yeryüzünü imar ile görevlendirmesi (Hûd 11/61) iki dinin evlilik anlayışını benzer şekilde etkilemiştir. Hristiyanlığa göre, Âdem yalnızca Tanrı'nın yeryüzündeki egemenliğini ve yönetimini temsil etmekle kalmayıp, aynı zamanda Tanrı'nın doğruluk, adalet, sevgi ve sadakat gibi ahlaki niteliklerine de sahip olması gerekmektedir. Bunlar da Tanrı'nın isteğine uygun bir evlilik için her karı-kocada var olması gereken özelliklerdendir. Ayrıca, kadın ve erkeğin Tanrı'nın sureti olarak birlikte zikredilmesinden anlaşılacağı üzere, kadın ve erkek bir araya gelerek vazifelerini tamamlayıcı bir şekilde yerine getirmeleriyle ancak tam anlamıyla Tanrı'nın suretini temsil edebileceklerdir (Lovse, 2009, s. 117). İslam geleneğinde de

“Allah, Âdem’i kendi suretinde yarattı.” hadisi bulunmaktadır (Buhari, İstizan 1; Müslim, Birr 115). Ne var ki, Hristiyan geleneğindeki gibi yaygın öğreti olmak bir yana, en sahih hadis kitaplarında yer almasına rağmen Müslümanlar tarafından üzerinde çok durulmamıştır. Hatta Ebu Kuteybe (ö.276/889) ilgili hadisi “te’vilinde insanların zorlandıkları rivayet” olarak tanımlamıştır (Çiftçi, 2014, s. 8). Alimler çeşitli şekillerde yorumlama yoluna gitmişlerdir. Yaradan ve yaratılan ayrımı konusunda çoğunluk Müslümanlardan farklı düşünen İbn Arabi gibi bazı Sufi alimler, Tanrı’nın kendini insanda tecelli etmesi şeklinde yorumlamışsa da (Bernburg, 2011, s. 77) en ağırlık kazanan görüş, insanın yüzüne vurmayı yasaklama emriyle birlikte nakledilen rivayeti esas alınarak yapılan yorumdur. Buna göre Hz. Muhammed, insanın saygın oluşunu hatırlatarak değerlerinin korunması için böyle bir hadis zikretmiş ve yüze vurmayı yasaklamıştır (Çiftçi, 2014, s. 17).

Allah’ın insana kendi ruhundan üflemesi ile ilgili olarak da alimlerin ortak bir anlayışı yoktur. Örneğin, Taberi (X, s. 235) ve Maturidi (III, s. 48), ruh üflenmesinin cansız olan varlığın canlanmasını ifade ettiğini belirtmiştir. Razi (XX, s. 175), Elmalılı (V, s. 234) ve Seyyid Kutub (VI, 478-482) ise daha derin açıklamalar yaparak, ruhun üflenmesiyle insanın metafizik düşünce alemine ulaşma potansiyelinin oluştuğunu ve yeryüzünde Allah’ın halifesi olma sıfatı kazandığını belirtir. Allah’ın halifesi olma konusuna gelince, İbn Arabi’ye göre Allah’ın halifesi insan-ı kâmil olan peygamberlerdir (*Fusus*, s. 162). Diğer bir görüşe göre ise insan yeryüzüne hükmettiği için her biri Allah’ın halifesi kabul edilmiştir (*Tefsiri Kebir*, I, 381). Nitekim Allah, “Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet.” buyurmuştur ki bu, halifelik ile hükmetmek arasında bağlantı olduğunu göstermektedir (Sâd 38/26). Görüldüğü üzere Allah’ın halifesi olmak yeryüzünde onun temsilcisi olmak demektir. Mevdudi, bu bağlamda diğer alimlerden farklı olarak insanı yüceltmekten ziyade omzuna aldığı yükten bahsetmektedir. Ona göre bir malın temsilcisi, mal sahibinin emrettiği şekilde o mülkte tasarruf edebilir. Belirlenen sınırları aşamaz ve kendi arzusuna göre davranamaz (Güllüce, 2001, s. 181). Tüm bu bahsedilen halifelik ve Allah’ın suretinde yaratılma konularının tüm ilişkilere olduğu gibi karı-koca ilişkisine yansıyacaktır. İnsanın şerefli bir varlık olarak vurgulanması, Allah’ın sıfatlarını yansıtması, adalet ile davranması gerekliliği ya da Allah’ın mülkünde onun istediği biçimde davranacak temsilci olması sebebiyle İslam’da, kişilerin evlilik birliği içerisinde bu görev bilinciyle hareket etmesi beklenmektedir.

Hristiyanlık ve İslam'a göre karı-koca rollerinin belirlenmesinde etkili olan hususlardan biri de ilk kadının yaratılışıdır. Yaratılış bölümünde anlatıldığına göre Tanrı Adem'i cennete yerleştirdi. "Sonra, "Adem'in yalnız kalması iyi değil" dedi, "Ona uygun bir yardımcı yaratacağım." Adem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Adem'e getirdi." (Yar. 2/18,22). Kur'an-ı Kerim'de de "Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir." (el-A'râf 7/189) ve "Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir." buyrulmaktadır. Görüldüğü üzere Hristiyanlıkta "yalnızlıktan alıkoyacak uygun bir yardımcı" vurgusu varken, İslam'da huzur vurgusu yapılmıştır.

Kadının erkeğin bir parçasından, ikincil olarak ve "yardımcı" sıfatıyla yaratılması, Hristiyanlar tarafından Tanrı'nın planındaki rol dağılımı olarak anlaşılmıştır (Köstenberger, 2004, s. 35). Üstüne ilk günahı işleyen, cennetten düşüş ve Tanrı'nın planının bozulmasına sebep olan da kadın olunca (Yar. 3/1-24), Tanrı tarafından doğum sancıları ve kocasının onu yönetmesi ceza olarak verilmiştir (Yar. 3/16). Âdem de karısının sözünü dinlediği için eleştirilmiştir (Yar. 3/17). Eski Ahit'teki dolayısıyla Yahudi toplumundaki kadına yönelik olumsuz algı, başta Pavlus olmak üzere ilk dönem Hristiyanlarını da etkilemiştir. Tertullian, Augustine ve John Chrysostom gibi Kilise babaları da erkeklerin üstünlüğünü dini ve sosyal bir gerçeklik olarak savunmuştur. Augustine, kadının emrine erkeğin uymasını çok kötü bir şey olarak tanımlarken, Chrysostom da Pavlus'un sözlerine atıf yaparak kadınların ikinci planda olmaları gerektiğini savunmuştur. Bunun yanında, Yeni Ahit'te Hz. İsa ile sosyal hayatta var olan kadınlar ve Hz. İsa'nın yumuşak tutumu söz konusudur (Matta 8/14-15, Markos 5/25-34, Lukas 7/11-17). Ayrıca, Pavlus da kurtuluş ve Tanrı'nın lütfü için kadın-erkek ayrımının olmadığını söylemiş (Galatyalılara 3:26-29), tarafından erkeklerin karılarını sevmesi ve sert davranmamaları konusunda uyarıları da olmuştur (Ef. 5:25-33; Kol. 3:19). Görüldüğü üzere kadınların konumu hakkında Eski Ahit ayetlerindeki gibi istikrarlı bir görüş bulunmamaktadır (Gürkan, 2012, s. 14). Sonuç olarak şöyle denebilir ki Pavlus'u otorite kabul eden ve Kutsal Kitap'ı bağlayıcı bulan Hristiyanların ortak görüşüne göre, kadın yardımcı rolünü benimseyerek kocasına itaat etmeli ama koca da karısını severek otoritesini kötüye kullanmamalıdır (Köstenberger, 2004, s. 169).

İslam'a baktığımızda Hz. Havva'nın sonradan yaratılması ve cennetten çıkarılış inancı Hristiyanlıkla ortaktır fakat ilk günahın sorumlusu olması, bu nedenle cezalar verilmesi söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerim'de şeytanın aldattığı ilk kişi Hz. Adem'dir (el-A'râf 7/20-25). İlahi ikaz ve ceza ise ikisine yöneliktir. Fakat sonra, Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın birlikte tevbe edip affedildiği anlatılır (el-A'râf 7/23). Kadının Hz. Adem'in kaburga kemiğinden yaratılması da Kur'an'da geçmemekle birlikte bazı hadislerde bahsedilmektedir (Buhâri, Nikâh, 80). Bu hadislerin konusu ve vermek istediği mesaj kadınların ikincil rolü değil, kadınlara nazik davranılması yönündedir. Ne var ki, ilk dönemden günümüze kadar birçok tefsire bakıldığında Kutsal Kitap anlatıları ile paralel olan birçok rivayet görülür (Taberî, I, s. 562., Râzî, IX, s. 167). Dolayısıyla İslami geleneğin İsrailiyat adı verilen rivayetlerinden etkilendiği görülmektedir (Fidan, 2006, s. 43). Yine de İslam'da aslı günah inancı ve suçlu kadın figürü olmadığı için Hristiyan geleneğindeki kadar kadın-erkek rolüne etkisi olmamıştır. Burada dikkat çeken nokta, Kur'an-ı Kerim'de kadının ikincil bir yardımcı konumunda olmayışıdır. Karı-kocanın birlikte zikredildiği ayetlerde karı-koca arasında sevgi ve merhamet duygusu vurgulanırken, kadın da huzur kaynağı olarak tasvir edilir. (Ünal, 1998, s. 142).

Son olarak bu başlık altında Kutsal Kitap'ın Yaratılış bölümünde geçen, kadın ve erkeğin evlenerek tek beden olduğu inancı konusunda mukayese yapılacaktır. "...Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak." (Yar. 2/24). "Tek beden" olma tabiri fiziksel anlaşıldığı kadar manevi boyutuyla da ele alınmıştır. Tek olunca hayaller, duygular, düşünceler ve maddi varlıklar da birleşmiş olmalıdır (Pil, 2014, s. 52). Tanrı'nın planına uygun ideal evlilik böyle gerçekleşmiş olacaktır (Browning, 2006, s. 89). Ne yazık ki, Hristiyanlıktaki tek beden olma anlayışı bir yandan kişiliklerin, daha doğrusu kadının kişiliğinin gölgelenmesine yol açmış gibi görünmektedir. Tarihte Hristiyanlığın çoğunlukta olduğu ülkelerdeki evlilik hukukuyla ilgili belli kurallar bunun yansıması olmalıdır. Örneğin, İngiltere'de 18. yy.'daki hukuk kurallarına göre karı-koca tek şahıs olarak görülüyordu. Kadının yasal varlığı, kocasınınki ile aynı sayılıyor, neticede akit yapma ehliyetinden mahrum oluyordu. Kadınlar, mülk edinme ve akit yapma hakkını ancak 1882'de edinebilmiştir. Fransa, Belçika, İspanya, İsviçre ve İtalya gibi ülkelerde de 20. yy'a kadar benzer bir sistem yürütülmüştür (Gülfidan, 1991, s. 182). İslam'a gelince, birleşme ve bütünleşme kavramının yine olduğu görülür. Hatta "nikah"

sözcüğünün anlamlarından biri de “ed-damm” yani “birleşmek, bütünleşmek”tir. Bunun maddi ve manevi olmak üzere iki anlamından bahsedilir. Fiziksel olanın yanında manevi birleşme, kalplerin birleşmesi yani kişilerin arzu ve hedeflerinde ittifak meydana gelmesi olarak tasvir edilir (Apaydın, 2007, s. 147). Fakat bu birleşme ve tek beden olma anlayışı Hristiyanlıktaki gibi bir doktrin haline gelmiş değildir. Netice olarak İslam hukukunda kadın, kendi işini ve diğer işlerini yürütebilecek bağımsız bir tüzel kişilik olarak kalarak evlendikten sonra da kendi soyadını ve mali bağımsızlığını korur (Browning, 2006, s. 216). Meşhur fakih İmam Azam Ebu Hanife de bu kuraldan yola çıkarak kadının velisiz olarak kendi evlilik akdini yapabileceğini söylemiştir. Çünkü ona göre, Allah kadınlara mali varlıkları üzerinde tam kontrol hakkı verdiyse o zaman hayatları hakkında karar yetkisi daha kıymetlidir (Browning, 2006, s. 169). Dolayısıyla, karı-koca rolleri üzerinde yakın benzetmeden (tek beden benzetmesi) yola çıkılsa da Hristiyanlık ve İslam’daki çıkarım ve sonuçları farklı olmuştur. Sıradaki bölümde, evliliğin akit olarak iki dindeki algılanış biçimi karşılaştırılacaktır.

4.2. Tanrı Akdi mi Medeni Akit mi?

Ahit ya da akit kavramı, Kutsal Kitap’taki ana temalardan biridir. Ahit, yaratılışla ortaya çıkan Tanrı ile insanlık arasındaki özel ilişkiyi ifade ettiği gibi insanlar arasında yapılan antlaşmalarda da Tanrı’nın şahitliğini ifade eder. Tanrı’nın insanlık ile yaptığı akdin klasik örneği Eski Ahit’te sık sık atıf yapılan Yehova ile İsrailoğulları arasındaki akittir (Witte ve Ellison, 2005, s. 70). Nuh ve İbrahim ile yapılan anlaşma esaslarına dayanarak, Tanrı seçtiği İsrail halkıyla yeni bir akit yapmıştır. Buna göre Tanrı’nın yasalarına itaat etme karşılığında lütuf ve bereket vadedilirken, itaatsizliğe karşılık ceza ve kınama tehdidi yapılmıştır. Bu nedenle İngilizce *covenant*, İbranice’de *b'rith*, Yunanca’da *diatheke*, Latince’de *foedus* kelimeleri basit bir akit, anlaşma ya da sözleşmeden çok daha fazlasını ifade etmektedir. Söz konusu akitte, her iki taraf da belli özgürlüklerden feragat ederek eylemlerinde sınırlama ve yönlendirmeyi, ayrıca şartlara uymamanın kötü sonuçlarını kabul etmiş demektir (Witte, 2012, s. 151).

Kalıcılığı Tanrı tarafından korunan, Kutsal Kitapta 46 kere evliliğe atıf yapılarak kullanılan bu özel akit (Witte, 2012, s.163), evlilik anlaşmasına benzetilmiştir. Karı ve koca Tanrı’nın tanıklığında, "ölüm ayırana kadar" sadakatle bağlı kalacaklarına yemin

etmektedirler. Yani, evlilik akdinin karı, koca ve onları bir araya getiren Tanrı olmak üzere üç tarafı vardır. Hz. İsa'nın evlilikle ilgili "Tanrı'nın birleştirdiğini, insan ayırmasın" sözü buna işaret etmektedir. Bu nedenle evlilik, bir medeni akitten çok daha fazlasıdır; ilahi olarak tesis edilmiş bir antlaşmadır (Köstenberger, 2011, 5). Yaratılış bölümü haricinde evliliğin akit olarak tanımlandığı tek yer Malaki 2/14'tür:

Yaptığınız başka bir şey var: RAB'bin sunağını gözyaşı seline boğuyorsunuz. Ağlayıp sızlanıyorsunuz. Çünkü RAB artık getirdiğiniz sunulara ilgi göstermiyor, onları elinizden beğeniyle kabul etmiyor. "Neden?" diye soruyorsunuz. Çünkü RAB sizinle gençken evlendiğin karın arasında tanıktır. O yoldaşın ve evlilik "antlaşmasıyla" karın olduğu halde ona ihanet ettin. Tanrı sizi tek beden ve ruh yapmadı mı? Neden tek? Çünkü O kendisine özgü bir soy arıyordu. Onun için kendinize dikkat edin, hiçbiriniz gençken evlendiği karısına ihanet etmesin (Malaki 2/13-15).

Yukarıdaki pasaj, ayrıca Pavlus tarafından yapılan İsa-Kilise benzetmesi ve "büyük bir sır" tanımlaması evliliğin kutsal bir akit olduğu inancının Hristiyanlar arasında ağırlık kazanmasına sebebiyet vermiştir.

Bu anlayışın devamı niteliğinde, Roma Katolik hukukunda da evlilik, kutsal bir akit olarak kabul edilmektedir (Witte ve Ellison, 2005, s. 86). Protestan ve Ortodoks Kiliselerinin bazı gruplarında evliliği medeni hukuka dahil etme meylî olsa da genel bakışları kutsal bir akit olduğu yönündedir (Vorster, 2016, s. 5). Günümüzde birçok teolog ve dini lider tarafından da bu anlayış desteklenmektedir. Örneğin, Timothy Keller, "Evliliğin Anlamı" adlı kitabında, evliliğin ilahi bir kurum olduğunu ve bu nedenle, kişinin eşiyle olduğu kadar Tanrı'yla da bir antlaşmayı ifade ettiğini ileri sürmektedir (Keller, 2011, s. 105). Benzer şekilde Papa Francis evliliği, "Kökleri Tanrı'nın insanlıkla olan kendi antlaşmasına dayanan, bir erkek ve bir kadın arasındaki ömür boyu sürecek bir aşk sözleşmesi" olarak tanımlamıştır.

Bununla birlikte, kutsal akit anlayışının evliliğin ataerkil bir kuruma dönüşmesine zemin oluşturduğunu ileri sürerek günümüzde bu anlayışa karşı çıkanlar olmuştur. Onlara göre, Tanrı ile insanlar arasındaki kutsal akit, iki insan arasındaki akde model olmamalıdır çünkü Tanrı ile insanlar eşit olmadığı için bu anlayış erkek merkezli bir yapıya işaret etmektedir. Diğer bir taraftan bu anlayışın temelde ataerkilliğe ve erkek merkeziliğine karşı çıktığını savunanlar da vardır. Onlara göre Tanrı'nın eşit kulları olarak karşılıklı güven ve sevgi temelinde bir evlilik ilişkisi sağlamaktadır (Vorster, 2016, s. 5-7).

Evlilikleri güçlendirmek ve boşanmaları azaltmak için 1997 yılında Amerika’da standart evliliğin yanında “*covenant marriage* (Akit evlilik)” adlı bir evlilik alternatifi sunulmuştur. Akit evlilik için, çiftlerin evlilik öncesi danışmanlık almaları, tüm bilgilerini karşı tarafa açıklamaları ve kısıtlı boşanma nedenlerini (zina, uzun süreli hapis, fiziksel ya da cinsel istismar, terk edilme) kabul ettiklerini belirten bir beyanname imzalamaları zorunlu tutulur. 2008 yılında standart evlilik ve akit evlilik gerçekleştiren çiftler arasında yapılan araştırmada, evlilik anlayışları ve eş rolleri ile ilgili bazı temel farklar bulunmuştur. Buna göre akit evlilikle evlenen çiftler, evliliklerinin inançlarının bir sembolü ve Tanrı’ya hizmet olduğunu düşünürler. Standart evli çiftler ise evliliği bireyselleştirilmiş ve özel bir kurum olarak addederler. Ayrıca akit evlilikle evlenen çiftler standart çiftlerin aksine geleneksel kadın erkek rollerinin yaşatılmasını (kocanın liderliği ve kadının yardımcılığı) dini bir sorumluluk olarak görürler. Bunun yanında karı-kocanın görevini, birbirlerinin istek ve ihtiyaçlarını karşılıklı olarak karşılama çabasında olmak ve bencil arzulara boyun eğmemek olarak tanımlamışlardır. Standart çiftler ise diğerkâmlık, düşünceli olma gibi özelliklerden dini ya da kültürel bir bağlantı kurmadan bahsetmişlerdir (Baker, Sanchez, Nock ve Wright, 2008, s. 164-170). Görüldüğü üzere evliliğin kutsal akit olduğu inancı, Hristiyanların evlilik anlayışı ve karı-koca rollerinden evliliğin sürekliliği inancına kadar etkili olmuştur.

İslam’a bakıldığında bir “Tanrı akdi” anlayışının olmadığı görülür. Buna yakın olarak tartışılan konu evliliğin ibadet mi medeni bir akit mi olduğudur. Bazı alimler evlilik akdini bir ibadet olarak değerlendirirken bazıları medeni bir akit olduğunu ifade etmişlerdir. Fıkıh kitaplarının konu tertibine bakıldığında nikah bölümü ibadet değil, muamelat (insani ilişkiler-ameller) bölümünde yer aldığı görülür. Fakat, bazı fıkıh kitaplarında nikah konusu, ibadet bölümünün hemen ardında yer alır. Nikahın hem dini hem dünyevi faydaları olduğu için bu şekilde bir sıralama yapıldığı bazı Hanefi alimlerce dile getirilmiştir. Onlara göre, kadının korunması ve ihtiyacının karşılanması, bireyin iffetini koruması, Müslümanların sayısının çoğalması gibi nedenlere nikah cihattan da öncelikli bir ibadet olmaktadır (Apaydın, 2007, s. 140). Şâfiî alimlerden İmam Nevevi de hayırlı evlat sahibi olmak, iffetini korumak gibi niyetlerle yapılan evliliğin ibadet olacağını ifade etmiştir. Ayrıca Hz. Muhammed’in nikahı emretmesini ibadet oluşuna delil kabul etmiştir (Bahçekapılı, 2008, s. 34).

Diğer taraftan İmam Şâfiî gibi bazı alimler evlenmeyen peygamberlerden örnek vererek nikahın alışveriş gibi zorunlu olmayan medeni bir akit olduğunu savunmuştur. Nikah akdinin şartlarına bakıldığında İmam Şâfiî'nin görüşü ile paralellik arz etmektedir. Nitekim İslam'da Hristiyanlıktaki gibi bir ruhban din adamları sınıfı mevcut değildir. Diğer medeni akitlerde olduğu gibi resmi ya da dini bir makamın aracılığı ya da müdahalesi olmadan, iki tarafın en az iki kişinin şahitliğinde icap ve kabul ile iradelerini dile getirmeleri yeterli görülmüştür (Cin, 1974, s. 133). Dini bir makamın hazır bulunması, camide gerçekleştirilmesi ya da resmi bir devlet görevlisi tarafından kıyılmasının şart olmaması İslam'daki nikah akdinin kendine özgü, sivil yapısını ortaya koymaktadır (Karaman, 1996, s. 236).

Sonuç olarak, alimlerin görüşleri incelendiğinde nikahın ne sadece ibadet ne de sırf bir medeni akitten ibaret olduğu sonucuna varılır. Evlilik, şartları bakımından hukuki olarak medeni akit olsa da huzur ve merhamet temelli yapısı gereği bir sıradan bir sözleşmeden fazlasını ifade etmektedir. Bu nedenle keskin ayırım yapmak mümkün değildir. Fakihlerce yapılan “ibadete vesile olan akit” (Bahçekapılı, 2008, s. 20) tanımlaması nikahın hem ibadet hem de medeni bir akit olabileceğini kapsayıcı bir şekilde ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Hristiyanlıktaki gibi dini bir modelin İslam'da bulunmadığı görülür. Keza, dini- dini olmayan medeni şeklindeki bir ayırım geleneksel İslam düşüncesinde yaygın değildir.

Hristiyanlıkta ağırlıklı olarak etkili olan ilahi akit algısı ve İslam'ın medeni akit anlayışının en önemli sonuçlarından biri de evliliğin sona erdirilip akdin feshedilmesi noktasında ortaya çıkan farklılaşmalarıdır.

4.3. Boşanma

Hız. İsa'nın yaşadığı dönemde boşanma ile ilgili Yahudiler arasında iki görüş ağırlıktaydı. Şammay ekolüne göre edepsiz davranış ve sadakatsizlik durumları boşanma sebebiydi. Rabbâni Yahudiliğin kurucusu olduğu kabul edilen Himmel (Araz, 2017, s. 1050) ekolüne göre ise de bir eşin kocasını rahatsız eden bir şey yapması boşanmak için yeterliydi. Daha baskın olan görüş ikincisiydi. Her iki ekole göre de yeniden evlenmek mümkündü (Köstenberger, 2011, s. 18). Hız. İsa'ya sorulan sorular böyle bir ortamda yöneltilmiştir:

İsa'nın yanına gelen bazı Ferisiler, O'nu denemek amacıyla şunu sordular: "Bir adamın, herhangi bir nedenle karısını boşaması Kutsal Yasa'ya uygun mudur?" İsa şu karşılığı verdi: "Kutsal Yazılar'ı okumadınız mı? Yaradan başlangıçtan 'İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı' ve şöyle dedi: 'Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak.' Şöyle ki, onlar artık iki değil, tek bedendir. O halde Tanrı'nın birleştirdiğini, insan ayırmasın." Ferisiler İsa'ya, "Öyleyse" dediler, "Musa neden erkeğin boşanma belgesi verip karısını boşayabileceğini söyledi?" İsa onlara, "İnatçı olduğunuz için Musa karılarınızı boşamanıza izin verdi" dedi. "Başlangıçta bu böyle değildi. Ben size şunu söyleyeyim, karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen, zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur (Matta 19/3-9).

Hiz. İsa'ya atfedilen bu sözlerden dolayı, tarih boyunca Hristiyanların çoğunluğu, Tanrı tarafından kurulduğu için evliliğin kalıcı olması gerektiğini savunmuşlardır. Evlilik Tanrı'nın planı olduğu gibi boşanma da cennetten düşüşün sonucudur (Köstenberger, 2011, s. 6). Tanrı da boşanmadan nefret ettiğini belirtir (Malaki 2/16). Bu yüzden, Tanrı planını bozan boşanmaya Kutsal Kitap'ta belirtilen çok sınırlı sayıda durum dışında izin verilmemiştir.

Pavlus'un boşanma konusundaki görüşü, Hiz. İsa'nın bu öğretilerine dayanmaktadır. "Evlilere ise şunu buyuruyorum, daha doğrusu Rab buyuruyor: Kadın kocasından ayrılmasın. Ayrılırsa evlenmesin, ya da kocasıyla barışsın. Erkek de karısını boşamasın." (1 Kor. 7/10-11) sözleriyle Hiz. İsa'nın sözlerine atıf yapmıştır. Devamında, eşlerden birinin Hristiyan, diğerinin Hristiyan olmadığı evliliklerden bahsetmektedir. 1 Korintliler 7:12-14'te Pavlus, Hristiyan olmayan eş, Hristiyan'la yaşamaya devam etmek istiyorsa, Hristiyan'ın boşanmaması gerektiğini söylemiştir. Ancak iman etmeyen eş evliliği terk ederse, o zaman iman eden erkek veya kadın için günah yoktur. Bu durumda yeniden evlenme hakkı da edinilir. Bu istisna dışında yeniden evlenmenin izin verildiği tek durum, eşin vefatıdır. Çünkü; "Evlili kadın, kocası yaşadıkça yasayla ona bağlıdır; kocası ölürse, onu kocasına bağlayan yasadaki özgür olur. Buna göre kadın, kocası yaşarken başka bir erkekle ilişki kurarsa, zina etmiş sayılır. Ama kocası ölürse, kadın yasadaki özgür olur. Şöyle ki, başka bir erkeğe varırsa, zina etmiş olmaz." (Romalıları 7/2-3). Sonuç olarak, Kutsal Kitap'a göre onaylanan yalnızca iki boşanma mazereti vardır: (1) Sadakatsizlik (yani zina); ve (2) İman etmeyen eşin, diğer eşin din değiştirmesinden sonra evliliğe devam etmeyi reddetmesi.

İlk dönem Kilise babalarından Augustine ise sadakatsizlik durumunda dahi boşanma olmayacağını ifade eder. Ona göre kadın ve erkek bir araya geldikten sonra hiç

ayrılmayarak bu evliliği sürdürecektir. Eşlerden birinin sadakatsizlik yapması durumu değiştirmeyecektir (*Marriage and Concupiscence*, 1, 10-11). Bu durumda eş hukuken azledilir fakat karılık bağı devam eder. Ancak eşlerden birinin ölmesiyle bu bağ sona erer. Aksi halde başkasıyla evlenen kişi zina etmiş sayılır (*Adulterous Marriages*, 2, 4-4).

Jerome da boşanma için kapıları kapatmıştır. Ona göre bir koca, yaşadığı sürece zina etsin, livata yapsın, kötü bağımlılıkları olsun fark etmez, karısı onunla boşanamaz. Terk etse dahi hala karı-kocadırlar. Başka biriyle evlenemez (*Letters*, 55, 3).

Thomas Aquinas da evliliğin karı koca arasında kalıcı ve çözülmez bir bağ olduğunu ileri sürmüştür. Boşanmanın Tanrı'nın planına aykırı olduğunu ve karı koca arasındaki birliğin ancak ölümle sona ermesi gerektiğini savunmuştur (*SCG*, III, bölüm 122).

Günümüzde Hristiyanlar arasında boşanma konusunda birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Yine de hepsi evliliğin devam etmesine önem verir. Boşanma konusunda geleneğe en yakın ve diğer gruplara nazaran en katı görüşe sahip olan Katolik Kilisesidir. Kilise hukukunun İngilizce metninde eşlerin ayrılığı bölümünün ilk maddesi şöyle der: “*A marriage that is ratum et consummatum can be dissolved by no human power and by no cause, except death.*” (*Ratum et consummatum* -cinsel ilişki yaşanmış- olan bir evlilik, ölüm dışında hiçbir insan gücü ve sebeple feshedilemez.) Onlara göre, Hz. Musa kötülükleri engellemek için boşanmaya izin vermek zorunda kalmıştır fakat Hz. İsa geçici değerler değil, mutlak kurallar ortaya koymuştur. Tanrı'nın birleştirdiğini de insan ayıramayacaktır. Ayrıca, evlilik İsa Mesih ile Kilisenin birliğini temsil eder. Bu yüzden, boşanma söz konusu değildir (Ünal, 1998, s. 127-128). Katolik Kilise hukukunda da Protestanlık gibi grupların da etkisiyle zamanla değişiklikler de olmuştur. Eşlerden birinin zinası ebedi ayrılık sebebidir. Eşler bir araya gelmeyecek şekilde ayrılır fakat bu bir boşanma değildir. Dolayısıyla başka biriyle evlenme söz konusu değildir. Bunun yanında geçici ayrılık imkânı getirilmiştir. Eşlerden birinin din değiştirmesi, Katolikliğe aykırı çocuk yetiştirme, ağır hakaret, eşin sağlığını tehlikeye düşürme, kötü hayat sürme sebepleri varsa eşlerden birinin isteğiyle geçici olarak ayrılık yaşanabilir fakat süre bitince eşler tekrar bir araya gelir. Protestanlar ise 16. yy.'dan itibaren daha esnek kurallar ortaya koymuştur. Protestan hukukuna göre eşlerden birinin zinası, terk etmesi, evlilik sorumluluklarını yerine

getirmeme, kişinin sağılığını bozacak kötü muamelede bulunmak ve öldürmeye teşebbüs boşanma sebepleri olarak sayılmıştır (Ünal, 1998, s. 130). Ortodoks Kilisesi de Protestanlığa benzer hükümler koymuştur. Bazı evanjelist gruplar ise Katolik Kilisesine yakın görüşe sahiptirler ve evliliğin çözölmezliğine inanırlar. Bu görüş beraberinde birtakım sorunları da getirmiştir. Gayri meşru ilişkileri yaygınlaştırmasının yanında kadına yönelik şiddeti de etkilemiştir. Örneğin 2011’de Uganda’da ve 2013’te Nijerya’da yapılan araştırmalara göre kadına yönelik şiddet oranı Katolikler arasında Protestanlara göre ciddi ölçüde daha fazla çıkmıştır. Bu da Katoliklerin şiddet eğilimli eşi ile kalmak zorunda olmasına bağlanmıştır (Simister ve Kowalewska, 2016, s. 1628).

İslam’a göre de evliliğin gayesi devamlılıktır. Karı-koca arasında bir anlaşmazlık olduğunda her iki aileden hakem tayin edilerek ara buluculuk yapılması istenir: “Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.” (Nisâ 4/35). Yine Allah Teala “Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, sabredin, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir.” diyerek sabrı tavsiye etmektedir. Hz. Muhammed de eşlerin birbirine kin beslememesini, beğenmediği bir huyu varsa, beğendiği başka bir huyu olabileceğini söyleyerek farklı bakış açıları göstermiştir (Müslim, Radâ, 61). Ayrıca Allah’ın en sevmediği helalin boşanma olduğunu dile getirmiştir (Ebu Davûd, Talak, 3). Görüldüğü gibi boşanma tercih edilmemektedir fakat Allah Teala Müslümanlara iki seçenek sunmaktadır: “Ya iyilikle evlilik içinde tutmak ya da güzellikle serbest bırakmak”. Dolayısıyla, geri dönüşü olmayan bir anlaşmazlık olduğunda, belirli durumlarda izin verilmektedir. Hatta kişilere zarar veriyorsa tavsiye edilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulur: “Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini doldurduklarında ya onlarla yeniden evlenip iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın. Onları zarar vererek haklarını çiğnemek için nikâh altında tutmayın. Bunu yapan bilsin ki kendine kötölük etmiştir. Allah’ın âyetlerini sakın alaya almayın. Allah’ın size bahşettiği nimetleri, kitaptan ve hikmetten size öğüt vermek üzere gönderdiklerini dilinizden düşürmeyin. Allah’tan korkun ve bilin ki Allah her şeyi bilmektedir (el-Bakara 2/231).

İslam öncesi Arap yarımadasında var olan boşanma uygulamalarındaki düzensizlikler Kur'an ve sünnet ile düzeltilmiştir. Yazılı olmayan örfeye dayalı hukuka dayalı sistemde kadınlar savunmasızdı. Bu uygulamalardan biri de erkeklerin eşlerini istediği kadar ve herhangi bir sebeple boşayıp sonra geri almak suretiyle kadınları belirsizlik içinde askıda bırakmalarıydı. İslam'ın getirdiği yenilikler ile artık kadınlara boşanma davası açma, mali bağımsızlık ve mehir hakkı verilmiş, sebepsiz boşanmalar kınanmış, iffetsizlik iftirası ağır suç sayılmış ve kocaya mali sorumluluklar yüklenmiştir (Motzki, 2006). İslam'da boşanmanın şekli, hükmü, sebepleri ve yolları İslam fıkhihinde detaylıca açıklanmıştır fakat çalışmamızın kapsamı gereği kısaca bahsedilecektir.

İslam'da boşanmayla ilgili temel olarak *talak*, *tefvîz-i talâk*, *hul* ve *tefrik* olmak üzere başlıca dört boşanma çeşidi bulunur. Talak erkeğin boşama yetkisini ifade ederken diğer üç çeşit, kadının boşanma hakkı ile ilgilidir. İslam'da boşanma hakkı büyük ölçüde erkeğe verilmiştir. Erkeğin tek taraflı iradesiyle bir otoriteye başvurmasına gerek olmadan karısını boşadığını ifade etmesine *talak* denilmektedir (Yaman, 1998, s. 80). Boşama hakkı üç ile sınırlıdır. İlk iki boşamada erkek isterse iddet adı verilen yaklaşık 3 aylık süre içerisinde eşine geri dönebilir. İddet süresi içinde kadın evinden çıkarılmaz ve erkeğin nafaka sorumluluğu devam eder. Üçüncü boşamadan sonra ise gerçek boşanma gerçekleşmiş olur. Kadın başkasıyla evlenip ayrılmadan o kadınla tekrar evlenemez (Yaman, 1998, s. 93). *Tefvîz-i talak* ise erkeğin, boşama hakkını kadına da vermesine denir. Yani boşama hakkının kendisinde de olmasını isteyen kadın, nikah esnasında ya da sonrasında bunu şart koşarak erkekle eşit boşanma hakkına sahip olabilir. Ahzap suresi 28-29. ayetleri gereğince İslam hukukçuları arasında görüş birliği bulunmaktadır. Günümüzde İslam ülkelerinde de *Tefvîz-i talak* hakkı uygulanmaktadır (Yılmaz, 108-109). Evliliğe devam etmek istemeyen kadının mehrinden vazgeçerek ya da erkeğe belirli bir maddi bedel vererek boşanma talep etmesine *hul* adı verilmektedir. Bakara suresi 229. ayet gereği kadınlar için evliliğin devam edemeyeceği durumlarda *hul* hakkının olduğu üzerinde İslam hukukçuları ittifak etmiştir (Yılmaz, 2006, s. 120). Buna örnek olarak, Hz. Muhammed kocasını çirkin bulduğunu ve sevmediğini söyleyen bir kadının mehir olarak aldığı bahçeyi kocasına geri vermek suretiyle boşanmalarını sağlamıştır (Buhârî, Talâk, 12). Erkeğin bedeli kabul etmeyip boşanmayı reddetmesi durumunda ise bazı sebeplerin olması halinde kadın mahkemeye müracaat edebilir. Bu iddiaların tespiti sonrası erkeği kusurlu bulan mahkemenin boşanmaya hükmetmesine *tefrik* adı verilmektedir

(Karaman, 1996, s. 281). Bunların yanında toplumun ve bireylerin maslahatı için devletin kanunlar ile boşanmayı birtakım kurallara bağlaması da mümkündür. Hz. Muhammed'in, Hz. Ömer'in ve Osmanlı Aile Hukuku'ndaki örnekler bunun mümkün olduğunu göstermektedir (Yılmaz, 2006, s. 310). Görüldüğü üzere İslam'da ağırlıklı olarak, boşama yetkisi mali sorumluluk ve nafaka yükümlülüğü kendisinde olan kocaya verilmiştir. Eleştirilere cevaben İslam hukukçuları, kadınların erkeklere nazaran daha duygusal olmaları sebebiyle fevri bir kararla boşama cümlelerini sarf edebileceklerini söylemişlerdir. Ayrıca, maddi yük ve başka bir erkekle evlenmeden kadınla tekrar birlikte olamayacağı düşüncesinin erkekleri daha temkinli olmaya teşvik ettiğini dile getirmişlerdir (Yaman, 1998, s. 83).

Sonuç olarak, Hristiyanlık ve İslam açısından boşanma konusunda önemli farklılıklar mevcuttur. İslam'da boşanma teşvik edilmemiştir fakat çözülemez sorunlar için bir seçenek olarak sunulmuştur. Ağırlıklı hak erkeğe verilmekle birlikte kadınların da boşanmayı başlatma olanakları bulunmaktadır. Hristiyanlıkta ise boşanma, ömür boyu sürecek bir ahit olarak kabul edilir. Boşanmanın nedeni vefat haricinde, zina ya da Hristiyan olmayan eşin terk etmesidir. İlk dönem Kilise babaları tarafından da böyle anlaşılmıştır. 16. yy.'dan sonra Hristiyan mezheplerince farklı yorumlar getirilmiş ve belirli durumlarda boşanmanın önü açılmıştır.

4.4. Evliliğe Karşı Bekarlık: Fazilet Tartışması

Her iki dinde tartışılan konulardan biri de hiç evlenmeme/ömür boyu bekar kalma konusu olmuştur. Eski Ahit zamanına bakıldığında bu durumun çok nadir olduğu görülür. Evlenmeyenler; dul kadınlar, hastalar, ağır ekonomik sıkıntı yaşayanlar ve bir tür ilahi çağrı nedeniyle bekar kalanlar ile sınırlıydı. Yaratılış bölümündeki temel öğretilere paralel olarak evlilik, yaygın ve genel bir norm olarak, bekarlık ise yaratılışa aykırı görülmüştür (Köstenberger, 2011, s. 14). Yeni Ahit'te ise daha farklı bir durum görülür. Hz. İsa, Vaftizci Yahya ve Timoteos gibi başlıca şahsiyetler bekarlardır. Ayrıca bekarlığı öven ifadeler bulunmaktadır. Hz. İsa "Göklerin Egemenliği uğruna kendini hadım sayanlar"dan olumlu bahsetmiştir (Matta 19/12). Yeniden dirilişten sonra evliliğin olmayacağını, insanların melek gibi olacağını bildirmiştir (Matta 22/29-30). Bundan yola çıkarak bazı ilk Hristiyanlar Hz. İsa'dan sonraki yeni dönemde Tanrı'nın Krallığının gelmek üzere olduğuna inanarak bunu ilan etmeye kendilerini adanmış ve

evlilik hayatından yüz çevirmişlerdir (“celibacy”, 2023) Pavlus da bekarlığı “Tanrı’nın bir armağanı” (1 Kor. 7/7) olarak tanımlamıştır. Ona göre bekarlar kendilerini tamamen Tanrı’ya adayabilirken, evli erkek ve kadınlar eşleri ve dünya işleri ile meşgul olurlar. Bu nedenle ilgilerin dağılmaması ve Tanrı’ya yaraşır şekilde yaşamak için bekarlığı tavsiye ettiğini söylemiştir (1 Kor. 7/32-35). Görüldüğü üzere Kutsal Kitap’ta evliliğin norm olarak kabul edilmesinden, avantaj ve dezavantajlarından bahsedilerek bekarlığın onaylanmasına doğru bir eğilim olmuştur. Ne var ki erken dönem Hristiyanlıkta bekar kalma kural değil, istisnai bir durum olarak var olagelmıştır.

4. yüzyıla gelindiğinde Roma İmparatorluğu’nda Hristiyanlık yayılmaya, şehitler azalmaya ve zor zamanlar geride kalmaya başlamıştı. Bunun sonucunda şehitlik konumu ile bekar kalarak Tanrı’ya adanma durumu yer değiştirmiş, evlenenlerin rahatlayan ortama ayak uyduran ikinci sınıf Hristiyan olarak görülmesi ortaya çıkmıştır (Schafer, 2019, s. 45). Bununla birlikte ruhu bedenden üstün kılan Gnostik Yunan düalizmi ve Maniheiztlerin çilecilik (asketizm) anlayışı bekarlığın kademeli olarak yüceltilmesine yol açmıştır (Köstenberger, 2004, s. 180). Ayrıca, o dönemde Roma’da var olan ahlaksızlıklar da Hristiyanların evliliğe ve cinselliğe karşı bekarlığı savunmalarında etkili olmuştur (Ünal, 1998, s. 282). Jovinian gibi bazı Kilise babaları bu duruma karşı çıksa da Augustine gibi ortayı bulmaya çalışanların yanında Jerome ve Thomas Aquinas gibi bekarlığın üstünlüğünü savunanların görüşü ağırlık kazanmıştır (Schafer, 2019, s. 50). Nitekim 12. yy.’da tüm Kilise liderleri için bekarlık Birinci Lateran Konsili’nde (1123) zorunlu hale getirilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Hristiyan literatüründe kaydedilenlerin belirli bir Kilise babası grubunun sesi olduğudur. Genel Hristiyan halkın çoğunluğu her dönemde olduğu gibi o dönemde de normal evlilik hayatı yaşadığı göz önünde bulundurulmalıdır (Osiek ve Balch, 1997, s. 155).

İslam öncesi Arap toplumunda evlilikten kaçınma ya da dini sebeplerle bekar kalma uygulamasına işaret eden herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat, Gassaniler gibi Kuzey Arabistan’da yaşayan Hristiyanlar Araplarda bulunan ruhbanlık anlayışı hakkında bilgi sahibi oldukları düşünülmektedir (Uludağ, 1991). İslam geleneğinde de Hristiyanlıktaki gibi bir eğilim olmadığı görülür. Temel kaynaklar olan Kur’an ve sünnette bekarlığı öven ifadeler bulunmamaktadır. Kur’an-ı Kerim’de

Hristiyanlıktaki evlilikten kaçınma ve dünyadan çekilme uygulamasının Allah tarafından emredilmediği ifade edilir: “Andolsun Nûh’u ve İbrâhim’i elçi olarak gönderdik...Arkalarından Meryem oğlu İsâ’yı da gönderdik, ona İncil’i verdik, ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet yerleştirdik. Kendilerinin icat ettikleri ruhbanlığa gelince, biz onlara bunu emretmemiştik; sırf Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için yapmışlardı, ama buna hakkıyla riayet etmediler. Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik, ama çokları yoldan çıkmışlardır.” (el-Hadîd 57/26-27) Ayrıca Hz. Muhammed, sahabelerinden hiç evlenmeyip sürekli namaz kılıp oruç tutacağını söyleyen üç kişiyi eleştirmiştir. Allah’tan en çok korkanın kendisi olmasına rağmen dengeli biçimde bunları yaptığını dile getirmiş, “Evlilik benim sünnetimdir. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir.” buyurmuştur (Buhâri, Nikâh, 1; Müslim, Sıyâm 74, 79). Böylece ilk dönemde çok az da olsa rastlanan böyle bir eğilimin önüne geçmiştir.

İslam alimlerinin çoğunluğu bu anlayışı devam ettirmiştir. Bunun yanında, geçim sıkıntısı ve dünya sevgisinin kalplerine girmesini istemeyerek bekarlığı tercih eden bazı Sufiler olmuştur. Bu kişiler peygamberimizin dönemindeki ailesi olmayan, kendilerini İslam’ı öğrenmeye adanmış, mescidin yanında yaşayan suffa ashabı adı verilen bir grup sahabeyi örnek almışlar ve aralarında benzerlik kurmaya çalışmışlardır (Sağmak, 2019, s. 7). İkinci bölümde belirtildiği üzere bu görüşe sahip sufiler kişinin dünya meşguliyeti arttığı için kalbin selameti için bekar kalmanın daha doğru olduğunu söylemişlerse de evliliği temelde zararlı görmemişler ve sufi grupların içerisinde dahi azınlığı oluşturmuşlardır (Derin, 2001, s. 220). Gazali de tasavvuf yolculuğunun başında olan kişinin evlenmemesini tavsiye eder. Çünkü ikisinin bir arada yürütülmesi çok zordur. Kişi şehvetini oruçla kırmaya çalışır. Güç yetiremezse evlenmesi günaha düşmesinden daha iyidir (II, s. 92). Bu anlayış bazı sufi kesimler tarafından devam ettirilmiştir. Örneğin, 14. Yüzyılda yaşamış olan meşhur kâşif ve seyyah İbn Battûta, Anadolu’da zaviyelerde yaşayanlar arasında bekar yaşamının yaygın olduğunu dile getirmiştir (Uludağ, 1991).

Sufiler arasında mevcut olan bu görüş ile Pavlus’un bekarlara evlenmeme tavsiyesi, fakat güç yetiremiyorsa evlenmenin yanmaktan daha iyi olduğu söylemi (1 Kor. 7/8-9) ile paralellik kurulabilir. İki anlayışa göre de kendini Allah’a adanmak için dünyalık meşguliyetlerden mümkün olduğunca uzak durmak gerekir. Ancak güç yetmezse

günaha girmektense evlenmek tercih edilir. Benzer şekilde, malların ve evlatların fitne olduğu (el-Enfâl 8/28), gerçek müminlerin Allah'ı her şeyden çok sevmeleri gerektiği (el-Bakara 2/165) yönündeki ayetler ile Yeni Ahit'teki "Annesini ya da babasını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir. Oğlunu ya da kızını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir." (Matta 10:37) sözü iki dinde de dünyalığın ön planda olmaması gerektiğine işaret eder. İki gelenekte de bekar kalma ile ilgili benzerlikler olsa da Hristiyanlıkta bu görüş Hz. İsa ve Pavlus gibi Hristiyanlar tarafından başlıca otorite kabul edilen kaynaklardan doğmuştur. Bu nedenle etkisi büyük, tartışmaları yoğun olmuştur. Diğer taraftan İslam'ın sağlam kabul edilen temel kaynaklarında böyle bir tutum bulunmamaktadır. Ayrıca Hz. Muhammed'in Allah'a en yakın örnek insan olarak görülmesi dolayısıyla evlenme ve çocuk sahibi olma, Allah'a yakınlaşmaya ve onun sevgisine engel olarak görülmemiştir. Bu nedenle aksi görüşler Müslümanlar arasında azınlık olarak kalmıştır.

4.5. Kavvamlık ve Baş Olma: Hak mı Sorumluluk mu?

1 ve 2. bölümlerde incelendiği gibi Hristiyanlıkta erkek "baş", İslam'da da "kavvam" olarak nitelendirilmiştir. Bu bölümde hak ya da sorumluluk olması açısından söz konusu rol ele alınacaktır.

Pavlus'un, Efesliler 5/23'te "Mesih bedenin kurtarıcısı olarak Kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır." 1 Korintliler 11/3'te "Ama şunu da bilmenizi isterim: Her erkeğin başı Mesih, kadının başı erkek, Mesih'in başı da Tanrı'dır." sözleri farklı gruplar arasında tartışılmış "baş" terimine otorite olma, kaynaklık ya da hizmet etme güç gibi çeşitli anlamlar verilmiştir (Hurley, 1985, s.145). İlk dönem kaynaklarında otorite olma görüşü ağırlık kazanmış, buna yönelik açıklamalar yapılmıştır. Örneğin, Chrysostom ve Augustine, ailede uyum ve düzenin hâkim olabilmesi, çocukların iyi yetiştirebilmesini bu rol dağıtımına bağlamıştır. Onlara göre kocaya tabi olmak, Tanrı'nın düzenine tabi olmaktır (Browning, 2006, s. 107). Günümüzde "baş olma" tabirinin tartışmalı olmasının sebebi üstünlük, hükümdar, diktatör gibi olumsuz anlamlarla ilişkilendirilmesidir. Dönemin kültürel ortamına bakıldığında farklı bir anlam çıkacağını savunan yazarlar Lewis ve Hendricks ilk Hristiyanların baş olmayla "aileyi geçindiren kimse, sorumlu, seven ve koruyan" olma rollerini anladıklarını ifade ederler (Lovse, 2009, s. 126).

Chrysostom, bu liderlik rolünün diktatörlük olmadığını, korku değil sevgi temelli olması erektiğini dile getirmiştir. Ona göre kişi hayat arkadaşı, çocuklarının annesi, her türlü sevincinin kaynağına korku ve tehditlerle değil, sevgi ve sabırla bağlanmalıdır. Mesih de Kiliseye bu şekilde davrandığı için adam da karısına köleymiş gibi davranmamalıdır (*Homily 20 on Ephesians*, 5/22–33).

Pavlus'un metninin akışına bakıldığında da kocalara İsa'nın kendini feda etmesinin model koyarak, kendilerini eşleri için feda etmeleri ve onları sevmelerini emretmektedir. Baş olmanın ancak aileye hizmet ederek yerine getirileceğini Hz. İsa da "Hangisi daha büyük, sofrada oturan mı, hizmet eden mi? Sofrada oturan değil mi? Oysa ben aranızda hizmet eden biri gibi oldum." (Luka 22/27) sözleriyle dile getirmektedir. John Piper da erkeğin rolünün kadını koruma, onun geçimini sağlama, risk alma ve yükü sırtlanma gibi karşılıksız bir sorumluluk olduğunu öne sürmüştür. Erkeğin bu role yaratılış gereği sahip olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, yolda yürürken karı-kocanın önüne bir tehdit çıksa erkeğin kadını koruma içgüdüleriyle davranarak onun hizmetinde olması gibi basit bir örnek bile bu yaratılış gerçeğine işaret etmektedir. (Piper ve Grudem, 2006, s. 41-51) Dolayısıyla beden başa değil, baş bedene hizmet etmiş olmaktadır (Mutter, 1996, s. 5). Pavlus'un öğretilerine benzer sözlerinin sonunda Petrus, karısıyla anlayış ve saygı içinde yaşamamanın dualarının kabulüne engel olacağını söyleyerek Tanrı'ya göre bu rolün isteğe bağlı bir hak değil ciddi bir sorumluluk olduğunu gözler önüne sermektedir (1 Petrus 3/7).

Kur'an-ı Kerim'de ise "Allah'ın, kimini kimine üstün kılmasından ötürü (birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi) ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar (kavvamdır)." (Nisa 4/34) ayetiyle erkeklerin ailede yönetici ve koruyucu olduğu belirtilmiştir. Bu da iki nedene bağlanmıştır. Birincisi kadın ve erkek yaratılış gereği farklı özellik ve üstün yönlere sahiptir. Diğer bir neden de erkeklerin ailenin maddi sorumluluğunu üstlenmesidir. Fahreddin Razi, bu konuda imtiyaz ve sorumluluk dengesine dikkat çekerek çalışma ve aileyi geçindirme sorumluluğu verildiği için yöneticilik konumuna uygun görülmüştür. Kocanın, ailesini koruması, sıkıntılara katlanması ve çalışması karşılığında kadının sevgi ve saygı göstermesi beklenmiştir. Ona göre bu durumda daimî bir üstünlük yoktur, aksine üstün özelliklere göre sorumluluklar dengelenmiştir (*Tefsir-i Kebir*, VIII, s. 17). Ayetin başında belirtilen "iki cinsin birbirinden farklı

üstün özelliklere sahip yaratıldığı” gerçeği böyle bir rol ayrımının daha adil olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Nitekim farklı özelliklere sahip kimselere aynı ve hak ve sorumlulukların verilmesi ve bunlardan hesaba çekilmeleri fitrat dini olarak belirtilen İslam’ın esasına uymayacaktır (Teyfurov, 2014, s. 43). Buradaki üstünlük Allah katındaki konum ya da insanlık değeri ile ilgili değildir. Bu anlamdaki üstünlüğün Allah’a yakınlık (takva) olduğu ayet ve hadislerde cinsiyet belirtilmeksizin ifade edilmiştir (el-Hucurât 49/13). Dolayısıyla arzu edilen, yaratılış gereği fiziki ve duygusal güçlülük verilen erkeğin bunun gereğini yapmasıyla adaletin sağlanmasıdır. Böylece ailede güç ve rol kavgası yaşanmayacak, alt-üst ilişkisinden ziyade hayat arkadaşlığı ilkesine odaklanılacaktır (Ünal, 2011 s. 9). Gazali de rollerin hakkıyla yerine getirilmesiyle ailede uyumun ve düzenin sağlanabileceğini dile getirmiştir (*İhya*, II, s. 153).

Kavamlık rolü kocanın kadın üzerindeki sınırsız söz hakkı ya da zulüm yapma yetkisi değildir. Bir önceki bölümde belirtildiği üzere birçok sorumluluk alanı oluşturmaktadır. Bu nedenledir ki evlilikten kaçınan kimselerin öne sürdüğü gerekçeler bu sorumlulukları karşılayamama yönünde olmuştur (*İhya*, II, s. 65).

Görüldüğü üzere iki dinde de kocanın ailedeki liderliği vurgusu göze çarpmaktadır. Hristiyanlıkta bu durum Mesih’in kendini feda etmesiyle ilişkilendirilmiş, kadını koruma ve ihtiyaçlarını karşılama emredilmiştir. İslam’da da Hz. Muhammed veda hutbesinde, erkeklerin kadınlarla Allah’ın emaneti olarak evlendiklerini söylemiş ve onlara sevgiyle muamele etmeleri konusunda uyarmıştır (Müslim, Hac, 147). Kötü muamele konusunda Hristiyanlıkta duaların karşılık bulmayacağı gibi yaptırımlardan söz edilirken, İslam’da bu kimseler hayırsız olmakla itham edilmiş ve ahirette Allah’ın hesabından korkmaları uyarıları yapılmıştır (1 Petrus 3/7, Tirmizî, Menâkıb, 63).

Kişilerin yaratıcı katındaki değerleri konusunda da eşitlik ve inanç vurgusu yapılmaktadır. Buna göre, kadın ya da erkek kurtuluşa daha yakın değildir. Her iki dinde Tanrı’nın irade buyurduğu yaşam planı farklı olsa da inançlı bireyler ait olduğu dindeki plana uygun yaşamaya çalıştıkça Tanrı katında değer kazanacaktır (Galatyalılar 3/27-29). Benzer şekilde bu yaşam planı ile ailedeki denge ve huzurun sağlanacağı söylenmektedir. Örnek olarak, Chrysostom ve Gazali’nin erkeğin liderliği ve kadının itaati ile ailedeki uyum arasında kurdukları bağlantı paralellik arz

etmektedir. İkisine göre de belirtilen roller yerine getirildikçe Tanrı'nın istediği sevgi temelli evliliğe ulaşılacaktır.

Söz konusu rol dağılımının yaratılışa uygun olduğu iddiası ortak olan özelliklerdendir. İslam'da fıtrat olarak ifade edilen yaratılış, Hristiyanlara göre cennetten düşüşten önce Tanrı'nın planına göre insanı yarattığı ilk haldir. Piper'ın ifade ettiği erkekte içgüdüsel olarak var olan kadını koruma hissi buna örnektir. Ne var ki, konunun yaratılış hikayesine bağlanması ve çıkarılan mesajlar konusunda çok farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Hristiyanlıkta erkeğin liderliği ve kadının itaati yaratılış merkezli teolojik bir temele oturtulmuştur. Böylece ikincil olarak ve erkeğe “yardımcı” olarak yaratılan kadın erkeğin önüne geçip sınırını aştığı için ilk günaha ve cennetten düşüşe sebep olmuştur. Dolayısıyla Tanrı'nın asıl planına uygun bir yaşam için yardımcı rolünün önüne geçmemesi gerekmektedir. Bu da erkeğin liderliğini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu nedenle kadından erkeğe kayıtsız şartsız bir itaat beklenmektedir. Kocasını inançsız olsa bile o ayrılmadığı sürece kocasına itaatte kalmasının beklenmesi bunun göstergesidir. İslam'da ise bazı tefsirlerde İsrailiyat denen rivayetlerden yararlanılarak benzer yaratılış hikayesine rastlansa da kadın-erkek rolleri yaratılış hikayesine dayandırılmamıştır. Yaratılış sırası bir üstünlük ifade etmediği gibi 1 Korintliler 11/3'te belirtildiği gibi Tanrı>İsa>erkekler>kadınlar şeklinde sıralanan bir otorite zinciri İslam'da bulunmamaktadır. Kadın ve erkeğin rollerini konu eden ayetlerde belirtilen nedenler erkek ve kadının özellikleri ile sosyal hayatın getirdiği sorumluluklardır.

BÖLÜM V

SONUÇ

Hristiyanlık ve İslam'daki evlilik anlayışını ve karı-koca rollerini ele aldığımız bu çalışmada başta mensuplarının çoğunluğu tarafından ortak otorite olarak kabul edilen Kitab-ı Mukaddes, Kur'an-ı Kerim ve hadis kitaplarını temel aldık. Ardından dini gelenekler içinde söz ve etki sahibi şahsiyetler olan Augustine, Thomas Aquinas, İmam Maturidi ve Gazali'nin eserlerini inceleyerek görüşlerini ortaya koyduk. Bu kaynaklarda ön plana çıkan ana temalar üzerinden ilgili geleneklerdeki karı-koca rollerini ele aldık. Son bölümde ise mukayese yaparak benzer ve farklı yönlerini göstermeye çalıştık.

Hristiyanlıkta evlilik anlayışı, Eski Ahit'in Yaratılış bölümünden çıkarılan prensiplere dayanmaktadır. Tanrı'nın kadın ve erkeği kendi suretinde yaratması, evliliğin kökenini oluşturur. İnsanın cennetten düşüşüyle birlikte evlilik, Tanrı'nın asıl planının bozulduğu bir durum olarak görülmektedir. Yeni Ahit'te ise Hz. İsa'nın evlilik hakkında farklı ifadeleri bulunur. Düğüne ve aile ziyaretlerine aktif olarak katılması, evlilik kurumunu onayladığını göstermektedir. Ayrıca, evliliği Tanrı tarafından kurulan bir erkek ve kadın arasındaki kutsal bir bağ olarak görür. Bunun yanında, din bağıyla bağlı inananlar topluluğunu aile bağlarının üzerinde tutarak, inananların biyolojik ailelerini terk ederek yeni bir topluluk oluşturmalarını teşvik etmiştir.

Pavlus'un evlilikle ilgili görüşleri, Hristiyanlıkta evlilik anlayışını şekillendiren önemli bir kaynaktır. Ne var ki birbiriyle çelişir görünen ifadeleri bulunmaktadır. Öncelikle, bekarlığa ve münzevi bir yaşama öncelik veren sahte bir çilecilik anlayışına karşı çıkmıştır. Evliliğin, Tanrı'nın kurtuluş planının bir parçası olduğunu vurgulamış, Karı ve kocanın Tanrı'nın iradesini dünyada gerçekleştirmek için birlikte çalışması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca evlilik ilişkisini Mesih-Kilise ilişkisine benzetmesiyle günümüze kadar etkili olacak teolojik bir temeli ortaya koymuştur. Evliliğin çözülmezliğinden, karı-koca ilişki dinamiklerine kadar birçok konuda bağlayıcı kabul

edilmiştir. Diğer taraftan, evliliği zinadan daha iyi olan bir alternatif olarak “yanmaktan daha iyi” şeklinde ifade etmesi ve Tanrı ile ilişkide araya giren bir dikkat dağıtıcı olarak görmesi, Hristiyan geleneğinde bekarlılık anlayışına kapı aralamış yıllar boyu tartışmaların odağında olmuştur.

Augustine ve Thomas Aquinas Hristiyan düşüncesine büyük etkisi olan şahsiyetlerdendir. İkisi de bekarlığın ahlaki bütünlük sağladığını savunmuş, ancak evliliğin doğal bir kurum olduğunu kabul etmiştir. Üreme ve çocuk yetiştirmenin evliliğin temel faydası olduğu görüşleri ortaktır. Bunun yanında Augustine, Pavlus'un sözlerine atıfta bulunarak eşler arasındaki sadakate vurgu yapmıştır. Eşlerin birbirlerinin zayıflıklarını örtmeleri ve şeytanın vesveselerine karşı birbirlerini korumaları gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca evliliğin kutsal bir birliktelik olduğunu bu sebeple eşlerden birinin ölümüne kadar devam etmesi gereken bozulamaz bir bağ olduğuna inanmıştır. Aquinas da evin reisinin koca olduğunu ve yumuşak bir otoriteyle, sevgi ve saygıyla davranması gerektiğini belirtmiştir.

Hristiyanlıkta karı-koca rolleri de Tanrı'nın planı ve Kutsal Kitap'ta yer alan bazı ilkeler temelinde belirlenmiştir. Tanrı, kadın ve erkeği kendi suretinde yaratmış ve onlara çoğalmayı ve dünyaya egemen olmayı emretmiştir. Kadın ve erkek arasında yaratılış olarak bir ayrım yoktur ve her ikisi de Tanrı'nın suretini taşır. Ancak, erkek ve kadın karakter farklılıkları nedeniyle farklı görevleri vardır ve ancak birlikte olduklarında Tanrı'nın suretini tam olarak yansıtır. Erkek, evlilik birliğinde öncelikli sorumluluk sahibi olarak kabul edilir ve liderlik vasfı verilen cinsiyet olarak görülür. Kutsal Kitap'ta kadının rolü ile ilgili olarak Havva'nın Adem'den sonra yaratılması ve uygun bir yardımcı olarak nitelendirilmesi öne çıkan hususlardandır. Kadınların kocalarına bağımlı olmaları ve onlara itaat etmeleri istenmiştir. Bu itaat, Tanrı'ya olan itaatleriyle ilişkilendirilmiş ve gönüllü bir şekilde yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Yardımcılık görevinin yanında kadına evin idareciliği görevi verilmiştir. Böylece kadın ve erkeğin rolleri birbirini tamamlayan, sevgi, saygı ve iş birliğine dayalı ideal düzen olarak sunulmuştur. Bu sorumlulukları Pavlus, evrensel ve dini temellere dayandırarak kültürel normlardan ayırtmış, dinin teolojik temelleri olarak tanımlamıştır.

İslam'a gelindiğinde evlilik, erkek ve kadının bir araya gelerek bir bütün oluşturduğu birlikteliktir. Birbirlerine tamamlayıcıdırlar ve bu birliktelikten "insan" meydana gelmektedir. Evlilik, Allah'ın nimeti ve kudretinin delili olarak kabul edilmiştir. İnsanın yaratılışının bir parçası olarak büyük bir değer verilmiş ve teşvik edilmiştir. Hz. Muhammed de evliliği teşvik etmiş ve onun bir "nebevi yol" olduğunu vurgulamıştır. Öyle ki evlenmek zina riski taşıyanlar için farz kabul edilirken, zulme sebep olabileceği kesin olan kişiler için haram sayılmıştır. İslam kaynaklarında evliliğin birçok fayda ve maksadından bahsedilmiştir. Bu maksatlar arasında kadınların korunması, işlerinin yürütülmesi ve nafakalarının sağlanması, çoğalma ve neslin devamı, anarşiye karşı önlem, ahlakın korunması, biyolojik ihtiyaçların meşru yoldan karşılanması, duygusal ihtiyaçların karşılanması, karşılıklı ünsiyetin kurulması yer almaktadır. Evlilik aynı zamanda toplumsal düzeyde de önem taşımaktadır, çünkü evlenme emri, toplumu kötülük ve fitnelerden korumak amacıyla verilmiştir.

İslam düşünce geleneğinde oldukça etkili alimlerden olan Gazali de evliliği, Allah'a yaklaşmanın bir yolu olarak tanımlamıştır. Evlilik, manevi bir yolculuğun başlangıcıdır ve insanı Allah'a daha da yaklaştırır. Çocuk ve torun sahibi olma, cinsel arzunun meşru yolla tatmin edilmesi, ruhun rahatlama ve enerji toplanması, ilim öğrenmek ve ibadetle meşgul olmak için zaman kazanma, ailenin geçimini sağlayarak faziletli bir iş yapıyor olmak Gazali'ye göre evliliğin faydalarındandır. Bunun yanında evlilikle birlikte bazı zorluklar ve zararlar da gelebilir. Örneğin, meşru kazanç aramanın zorluğu, eşin haklarını gözetmeme tehlikesi ve dünyevi arzulara kapılma gibi durumlar Gazali tarafından belirtilmektedir.

İslam'da karı-koca rolleri de Kur'an-ı Kerim, hadis ve tefsir kitapları temel alınarak belirlenmeye çalışılmıştır. Erkeklerin, eşlerine karşı güzel muamelede bulunmaları, Kur'an'da vurgulanmıştır. "Onlarla (eşlerinizle) güzellikle geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, sabredin, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir." şeklindeki ayet, erkeklere eşlerine karşı memnun olmadığı bir durumda dahi nazik ve şefkatli olmalarını emretmektedir. Güzel geçim olarak tercüme edilen maruf; toplum tarafından bilinen, kabul edilen ve hoş karşılanan davranışları içermektedir. Dolayısıyla İslam'da Hristiyanlıktan farklı olarak örf ve mevcut zamanın koşullarına göre davranmaya vurgu yapılmıştır. Böylece temel gaye, eşler arasında yakınlık ve tam bir arkadaşlık ilişkisi oluşturulmasıdır. Evlilikte erkeğin rollerine ilişkin olarak İbn

Kesir tefsiri, Kurtubi tefsiri ve diğer kaynaklarda da çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Karı-koca ilişkisi başta olmak üzere tüm kadınlara karşı iyi muamele etmek, mehrini ve rızkını vermek, güler yüzlü olmak, kaba ve sert davranmamak gibi hususlar vurgulanmaktadır. Bu davranışlar, eşler arasında huzur ve anlayışın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Karı-koca ilişkisinde erkeğin "kavvam" (yönetici ve koruyucu) olarak görevlendirildiği ifade edilmiştir. Bazı alimler, erkeklerin kavvam olmasının miras konusuyla ilişkili olduğunu ve ek sorumluluklarla dengelediğini ifade etmiştir. Diğer alimler ise erkeklerin kadınlardan akıl olarak üstün olduğunu, hukuki haklarla ilişkili olduğunu veya çocuk doğurma rolüyle bağlantılı olduğunu savunmuştur. Bazı çağdaş müfessirler, kavvam olmanın kadının toplumsal ya da hukuki kişiliğiyle ilgili olmadığını ifade etmiştir. Kadın ve erkek arasında karşılıklı sorumluluklar olduğu vurgulanmıştır. Örneğin, Seyyid Kutub, "kavvam" olmanın ev içi iş bölümüyle ilgili olduğunu ve erkeğin aileyi koruma ve ayakta tutma rolünü üstlendiğini ileri sürmüştür. Amina Wadud da benzer bir görüşe sahiptir ve erkeklerin kadınlardan üstünlüğü yorumunu reddetmektedir. Ona göre, erkeğin kavvam olması, ailenin işlevsel bir rol ayrımıyla ilgilidir.

İslam geleneğinde, kocanın maddi sorumlulukları da evlilikte önemli bir yer tutar. Kur'an-ı Kerim'de kavvamlığın nedeni olarak erkeklerin kadınlar için mallarından harcamaları belirtilmiştir. Bu nedenle kadın mali güce sahip olsa bile ailenin geçimini sağlama görevi erkeğe verilmiştir. Buna karşılık kadından da sorumluluk dengesini gözetmesi istenmiştir. Kadının kocasının meşru isteklerine olumlu yanıt vermesi ve onunla uyum içinde hareket etmesi beklenmektedir. Kadının koruyuculuk sorumluluğu da önemli bir rol oynamaktadır. İslam'ın kaynaklarında, kadının kendini, evini ve kocasının malını koruması istenmiş, onun harama düşmekten alıkoyan ve dini-dünyevi işlerinde kocası için koruyucu bir sığınak olması vurgulanmıştır. Kadının iffetini koruması, ziynetlerini yabancılara göstermemesi ve evini koruması emredilmiştir. Ayrıca kadın, evinin ve çocuğunun çobanı olarak tanımlanmış ve evinin yöneticisi olması beklenmiştir.

İlk iki bölümden sonra İslam ve Hristiyanlığın belirli temalar üzerinden karşılaştırılması yapılmıştır. Öncelikle her iki dinde de Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın

yaratılışı evliliğin temelini oluştururken, evliliğin Tanrı tarafından kurulan ilahi bir yapı olduğu vurgulanmıştır. İnsanın Tanrı'nın suretinde yaratılması ve dünyayı yönetme/halife olma görevi, her iki dinin evlilik anlayışını etkilemiştir. Kadın ve erkeğin bir araya gelerek Tanrı'nın suretini temsil etmeleri ya da Allah'ın halifesi olarak yeryüzünde adaletle hüküm sürmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Hristiyanlıkta, ilk kadının Adem'in kaburga kemiğinden yaratılması ve kadının yardımcı rolü, kadının ikincil bir pozisyonda olduğu düşüncesini desteklemiştir. İslam'da ise, Hz. Havva'nın sonradan yaratılması ve ilk günahın sorumlusu olması sebebiyle kadına verilen cezalar gibi unsurlar bulunmamaktadır. Kadın-erkek birlikte günah işlemiş ve birlikte tevbe etmişlerdir. Evlilik ilişkisinde sevgi ve merhamet vurgulanırken, kadın huzur kaynağı olarak tasvir edilmiştir. Hristiyanlıkta etkili olan anlayışlardan biri de kadın ve erkeğin tek beden olduğu anlayışıdır. Kutsal Kitap'ta kadın ve erkeğin evlenerek tek beden olduğu inancı vurgulanırken, bu ifade hem fiziksel hem de manevi bir birlikteliği ifade etmiştir. Bu anlayış bazen kadının kişiliğinin gölgelenmesine yol açmıştır. Bu, o kadar etkili olmuştur ki 18. yüzyıla kadar Avrupa'da karı-kocayı tek şahıs olarak gören yasalar bulunmaktaydı. Hatta bazı Hristiyan ülkelerinde kadınların yasal varlığı kocalarınıninkine eşit görülmemiştir.

İslam'da ise birleşme ve bütünleşme kavramları bulunmakla birlikte, kadın kendi tüzel kişiliğini ve mali bağımsızlığını korumuştur. Evlilikle eşlerin maddi-manevi bir olma anlayışı İslam hukukunda kadın ve erkeğin bireysel ehliyetlerinin önüne geçmemiştir.

Ahit ya da akit kavramı Kutsal Kitap'taki önemli kavramlardan biridir ve Tanrı ile insanları arasındaki özel ilişkiyi ifade etmektedir. Buna atıf yapılarak evliliğin, medeni bir akitten daha fazlası olduğu ve ilahi olarak kurulmuş bir antlaşma olduğu vurgulanmıştır. Bu akit, Tanrı'nın tanıklığında karı ve koca arasında "ölüm ayırana kadar" sürecek bir bağlılık yemini ile yapılmıştır. Böylece evlilik akdi fazlaca kutsallaştırıldığı için evlilik içinde karşılaşılan sorunlar bastırılmaya ya da hiç evlenmeme anlayışının tercih edilmesine yol açmıştır. İslam'da ise evlilik akdinin ibadet mi yoksa medeni bir akit mi olduğu tartışılmaktadır. Alimlerin görüşlerine bakıldığında hukuken evliliğin medeni bir akit olduğu konusunda fikir birliği olduğu görülür. Fakat bu akit aynı zamanda birey ve toplum için çeşitli faydalara sahip olduğundan ve Hz. Muhammed tarafından teşvik edildiğinden ibadet olarak da değerlendirilmiştir. Ne var ki, Allah'ın bağladığı bir bağ ya da ona verilmiş bir söz

olarak görülmemiştir. Nitekim Allah'ın şahit gösterildiği yeminlerin bile kişinin maslahatı için belirli kefaretlere yerine getirilerek bozulmasına izin verilmiştir.

Hristiyanlıkta tek beden olma ve Tanrı akdi anlayışı boşanma kurallarını da etkilemiştir. Hz. İsa, Kutsal Kitap'a atıfta bulunarak Tanrı'nın evliliği birleştirdiğini ve insanların ayıramayacağını vurgulamıştır. Hz. İsa'nın bu sözleri, tarih boyunca Hristiyanların çoğunluğunun evliliğin kalıcı olması gerektiğini savunmasına yol açmıştır. Evlilik Tanrı'nın planının bir parçasıdır ve boşanma cennetten düşüşün bir sonucudur. Pavlus, boşanmanın sınırlı sayıda durum dışında izin verilmediği belirtmektedir. Bu durumlar sadakatsizlik (zina) ve iman etmeyen eşin, diğer eşin din değiştirmesinden sonra evliliğe devam etmeyi reddetmesidir. Augustine gibi bazı kişiler sadakatsizlik dahi olsa boşanmanın olmayacağını savunmuştur. Ona göre, eşler bir araya geldikten sonra ayrılmadan evliliklerini sürdürmelidir. Şimdilerde sadece Katolik Kilisesi tarafından devam ettirilse de bu anlayış tarih boyunca Hristiyanların teolojisinde yer etmiştir. İslam hukukunda ise mali sorumluluk sahibi ve nafaka yükümlülüğü olan kocaya yetki ağırlığı verilmiştir. Boşanma durumu sözlü bir ifadeyle gerçekleşeceğinden alimler, bunun nedeni olarak kadının duygusal yönüne işaret etmişlerdir. Ancak kadın da talep ederse evlilik öncesi boşanma hakkına sahip olabilir. Evlilik içinde belirli bir mal vererek boşanma talep edebilir ya da bazı sebeplerin varlığı durumunda mahkemeye başvurarak boşanmayı talep edebilir. Görüldüğü üzere İslam'da istenen huzur içinde bir evliliğin sürdürülmesidir fakat bunun her durumda gerçekleşmeyeceği insan fıtratı gereği aşıkardır. "Tanrı'nın planı" gereği de durum böyledir.

Her iki dinde de bekarlık veya ömür boyu evlenmeme konusu tartışmalıdır. Eski Ahit'te evlilik yaygın kabul edilirken bekarlık nadirdir. Yeni Ahit'te ise bekarlığı öven ifadeler bulunur ve bazı ilk Hristiyanlar bekar kalmayı tercih etmiştir. 4. yüzyılda Hristiyanlık yayıldıkça rahat ortama kavuşan Hristiyanlar arasında bu rahatlıktan vazgeçerek bekar kalma övülmeye başlamıştır. Dikkat edilmesi gereken nokta, sıradan Hristiyan halk arasında evlilik süregelmeye devam etmiş, bu tartışmalar literatürü elinde bulunduran bir grup Kilise babasıdır. İslam alimlerinin çoğunluğu ise evlenmeyi teşvik ederken, bekarlığı öven görüşler azınlıktadır. Sınırlı sayıda Sufiler bekarlığı tercih etmiştir. Fakat bunu yaparken evlenenleri ikinci sınıf görme gibi bir anlayış

yoktur. Aksine kendilerinin özel yaşamıyla ilgili dini endişelerinden dolayı böyle bir karar almışlardır. Hristiyanlıktaki durum ve algıdan farklıdır.

Hristiyanlık ve İslam'da erkeğin ailede liderlik rolü vurgulanmaktadır. Bu rol, erkeğe sorumluluklar ve hizmet görevleri yüklerken, kadına sevgi, saygı ve koruma sağlama gerekliliği getirmiştir. Her iki dine de kocanın liderliği, cinsiyetler arasında eşitlik ve inançta değer vurgusuyla birlikte ele alınmıştır. Rol dağılımının yaradılışa uygun olduğu savunulmuş, Hristiyanlıkta bu durum yaratılış merkezli teolojik bir temele oturtulmuştur. Kadının erkeğe yardımcı olarak yaratıldığı ve liderlik rolünü aşmaması gerektiği öne sürülürken, İslam'da rol dağılımı daha çok fitrat ve sorumluluk dengesi üzerine kurulmuştur. Önemli olan, bu rollerin sevgi ve adaletle yerine getirilerek ailede denge, uyum ve huzurun sağlanmasıdır.

Sonuç olarak, bu çalışmamızda Hristiyanlık ve İslam'da var olan geleneksel ve ana akım evlilik anlayışını ele aldık. Kadının konumu, karı-koca rol dağılımı, itaat ve liderlik gibi modern toplumsal cinsiyet rolleriyle ters düşen durumlar olduğu bizim de malumumuzdur. Giriş bölümünde dile getirildiği üzere amacımız, her iki dine mevcut olan teolojik inançları aktarmak ve karşılaştırma yapmaktır. Dini şahsiyetler tarafından yapılan cinsiyet yorumlarının, yaşadıkları dönemin algısından etkilendiği göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim, araştırmayı hazırlarken -okuyucu için de benzer şekilde- bizim de aklımıza takılan sorular ve yaptığımız itirazların çoğu dönemimizin algısından etkilendiğimiz içindir. Hedeflerimizden birinin de önyargılı olduğumuzu kabul ederek bu kaynaklara yaklaşmak ve kendi inanç ve düşünce sistemimizi yeniden değerlendirmek olduğunu dile getirmiştik. Yeni felsefi ve teolojik tartışma konularının ortaya çıkması da araştırmanın hedeflerinden olduğundan dolayı birçok sorunun akla gelmiş olması tarafımızca olumludur. Her okuyucunun kendine göre yapacağı çıkarımların önü açıktır.

Modern toplum cinsiyet rolleriyle çelişir görünen ve tartışma konusu olduğunu düşündüğümüz konulardan biri her iki gelenekte de var olan itaat kültürüdür. Kanaatimizce bireyseliğin ve yalnızlığın hızla arttığı günümüz için göz önüne alınması gereken bir değerdir. Elbette kadının her daim erkeğe itaat ettiği bir anlayıştan bahsetmemektediriz. Bu durum dinlerde de böyle değildir. Karşılıklı olarak eşin

isteklerini öncelemek ve kendi isteğine aykırı olsa bile “itaat” etmek evliliklerin huzurlu ve devamlı olması için çok değerlidir. Aksi halde her iki tarafın isteklerinde direndiği bir ortamda tartışma kaçınılmaz olacaktır. İlgili konudan kopularak inat ve isteğini yaptırma duygusu ortaya çıkacaktır. Kaldı ki, eşini memnun etmek için onu öncelemesi kişiyi ikinci sınıf kılmaz aksine aile ve toplum maslahatını sağladığı için büyük resim göz önüne alındığında çok takdir edilmesi gereken bir davranıştır. Karı-koca arasında bu uyum sağlandığı ve modern bireysellik akımına karşı diğerkamlık değeri konduğu ölçüde ailelerdeki sevgi ve huzur ortamı sağlanabilecektir.

Görüldüğü üzere, her okuyucunun araştırmadan alacağı hisse ve yapacağı çıkarımlar farklı olacaktır. Hristiyan bir kimse, İslam’ın fitrat, toplum maslahatı ve örfe uygunluk anlayışlarından yola çıkarak kendi dinlerini yeniden değerlendirebilir, yorumlayabilir ve kendi uygulamalarına ekleme yapabilir. Müslüman biri ise Hristiyanlıkta var olan sevgi ve hoşgörü vurgusuyla, kültürel olarak geri planda kalmış olan evlilikteki asıl gayenin huzur ve merhamet olduğu anlayışını tekrar canlandırabilir. Unutulmamalıdır ki, fıkıh kuralları da bu gayenin oluşması için ortaya konulmuştur. Tezimizin yeni fikirler ve bakış açıları geliştirmesi, iki dinin mensupları için de karşılıklı anlayış geliştirmesini umut ediyor, daha kapsamlı ve çok yönlü çalışmalar için başlangıç olmasını temenni ediyoruz.

REFERANSLAR

- Abdelnour, M. G. (2021). *A Comparative History of Catholic and Aş'arī Theologies of Truth and Salvation*. Leiden: Brill.
- Acar, H. İ. (2017). Kadının Kocasına Hizmet Etme ve Ev İşlerini Yapma Zorunluluğu Hakkında Değerlendirmeler. *Turkish Studies*, 12(27), 40-50.
- Acarlıoğlu, A. (2020). Cahiliye'den İslam'a Evlenme. *İlahiyat Akademi Dergisi*, 11, 101-124.
- Akgül, L. (2015). İslâm Hukukunda Evli Kadının Nafakası ve Kapsamı, *Ekev Akademi Dergisi*, 19(62), 21-34.
- Aktaş, M. (2021). *H. Peygamber'in Savaşlarında Kadın*. Kahramanmaraş: Samer Yayınları.
- Algül, A. B. ve Habergetiren, Ö. F. (2019). H. Peygamber Dönemi Mehir Miktarları ve Günümüzdeki Karşılıkları. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (12), 209-232. DOI: 10.17859/pauifd.643770
- Aoyagi, K. (2005). Al-Ghazālī and Marriage from the Viewpoint of Sufism. *Orient*, 40, 124-139
- Apaydın, H. Y. (2007). İslam Hukukunda Aile. Çaha, Ö. (ed.). *Günümüzde Aile* içinde. 135-150, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Aquinas, St. T (1957). *Summa Contra Gentiles: On the Truth of the Catholic Faith*. (Çev. J. Kenny). New York: Hanover House. Erişim adresi <https://isidore.co/aquinas/ContraGentiles.htm>
- Aquinas, St. T. (1947). *The Summa Theologica* (Çev. Fathers of the English Dominican Province). Benziger Bros. (Ed.). Erişim adresi <https://www.ccel.org/a/aquinas/summa/home.html>
- Araz, Ö. F. (2017). Rabbâni Yahudiliğin Temellerini Oluşturan Hillel ve Şammay'ın Hayatı ve Ekolleri. *İnsan ve Toplum İlimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1049-1069.
- Atar, F. (2007). Nikah. *TDVİA* içinde. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/nikah>
- Ateş, A. O. (2002). İlahi Dinlerin Ortak Değerleri. *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 15-25
- Atmaca, G. (2013). Müfessirlere göre kavvam kelimesi. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 215-231.

- Augustine of Hippo. (t.y.) *On the Good of Marriage*. Erişim adresi <https://www.newadvent.org/fathers/1309.htm>
- Augustine. (t.y.) *Tractates (Lectures) on the Gospel of John*. Erişim adresi <https://www.newadvent.org/fathers/1701.htm>
- Azizah, U. (2016). Marriage, Spirituality and Modern Society: Al-Ghazali's Thought. *Indonesian Journal of Islamic Mysticism*, 5(1), 11-20. <https://doi.org/10.21580/tos.v5i1.1716>
- Bahçekapılı, N. (2008). İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik. *Avrupa İslâm Üniversitesi İslâm Araştırmaları*, 1 (1), 29-38.
- Baker, E. H., Sanchez, L. A., Nock, S. L., & Wright, J. D. (2008). Covenant Marriage and the Sanctification of Gendered Marital Roles. *Journal of Family Issues*, 30(2), 147–178.
- Barnes, A. (1832). *Barnes' Notes on the Whole Bible*. Erişim adresi <https://biblehub.com/commentaries/barnes/titus/2.htm>
- Batuk, C. (2003). Millenarianist Bir Hareket Olarak Montanizm. *Milel ve Nihal*, 1(1), 41-71.
- Batuk, C. (2008). İsa Mesih Kadınları da Kurtaracak mı? *Dini Araştırmalar Dergisi*, 11(31), 19-48.
- Bayar, M. (2011). İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler. *Şarkiyat*, (5), 87-111.
- Beck, J. R. (1978). Mutuality in marriage. *Journal of Psychology and Theology*, 6(2), 141-148.
- Browning, D. S., Green, M. C., & Witte, J. (2006). *Sex, marriage, and family in world religions*. New York: Columbia University Press.
- Chenu, M. (2023). St. Thomas Aquinas. *Encyclopedia Britannica* içinde. Erişim adresi <https://www.britannica.com/biography/Saint-Thomas-Aquinas>
- Chrysostom, J. (t.y.). *Homilies on First Timothy*. Erişim adresi <https://www.newadvent.org/fathers/230609.htm>
- Cin, H. (1974). *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Ankara: Selçuk Üniversitesi
- Clark, E. A. (1986). Adam's Only Companion: Augustine and the Early Christian Debate on Marriage. *Recherches Augustiniennes*, 21, 139–162.
- Clark, S. B. (1980). *Man and Woman in Christ: An Examination of the Roles of Men and Women in Light of Scripture and the Social Sciences*. Ann Arbor: Servant books.

- Cohen, S. J. (Ed.). (1993). *The Jewish family in antiquity*. Atlanta, GA: Scholars Press
- Cornille, C. (2019). *Meaning and Method in Comparative Theology*. Hoboken NJ: Wiley Blackwell.
- Çağrııcı, M. (1996). Gazzâlî. *TDVİA* içinde. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazzali>
- Çiftci, Ş. (2014). “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır” Hadisinin Tahrîç ve Değerlendirmesi. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-20.
- Demircan, A. (2003). Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik. *İSTEM*, 2, 9-32.
- DeMoss, N. L. (Ed.). (2002). *Biblical womanhood in the home*. Wheaton: Crossway.
- Derin, S. (2001). Tasavvufi Yolda İlerlemeye Bir Engel Olması Açısından Evliliğin Reddi ve Manevi Evlilik. *Tasavvuf Dergisi*, (6), 211-225.
- Ebu Zehra, M. (1987). Karı ve Kocanın Hakları. (H. Güleç, Çev.). *D.E.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 457-466.
- Eisenbaum, P. (2003). Kadın Düşmanlığının ve Yahudi Aleyhtarlığının Babası Pavlus Mudur? *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3, 243-463.
- el-Mâtürîdî, E. M. (2005). *Kitabu't-Tevhid*. (B. Topaloğlu & M. Aruçî, Ed.). Ankara: İsam yayınları.
- Encyclopaedia Britannica Editörleri. (2023). Celibacy. *Encyclopaedia Britannica* içinde. Erişim adresi <https://www.britannica.com/topic/celibacy>
- Encyclopaedia Britannica Editörleri. (2023). Marriage. *Encyclopaedia Britannica* içinde. Erişim adresi <https://www.britannica.com/topic/marriage>
- Erbay, C. (2006). Nafaka. *TDVİA* içinde. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/nafaka>
- Erdal, M. (2001). Kur'an'da Nüşûz Kavramı. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 37-51.
- Et-Taberî. (1422/2001). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Dârü Hicr.
- Ezeogamba, A. ve Anetoh B. (2019). Wives Be Subject To Your Husbands (Eph 5:21-33): A Value For Social And Economic Development. 1-11. Erişim adresi https://www.researchgate.net/publication/332158657_Wives_Be_Subject_To_Your_Husbands_Eph_521-33_A_Value_For_Social_And_Economic_Development

- Fayzullayeva, M. S. (2016). Ethics Of Marriage In The Ideas Of Al-Ghazali. M. S. Aleksandrovich (Dü.) içinde, *Science And World*, 85-86. Volgograd: Scientific Survey.
- Fidan, H. (2006). *Kur'an'da kadın imgesi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Fitzpatrick, E. (2003). *Helper by Design*. Chicago: Moody Publishers
- Freiberger, O. (2019). *Considering Comparison: A Method for Religious Studies*. New York: Oxford University Press.
- Gazali. (1989). *İhyau Ulumiddin*. (Çev. A. Serdaroglu). (c. 4). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Genç, M. (2020). Evlenmenin Hükmü (şer'î sıfatı) ve Bu Konuda İmam Şâfiî'ye Nispet Edilen Görüş. *Diyanet İlmî Dergi*, 56, 459-492.
- Griffel, F. (2020). al-Ghazali. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* içinde. Stanford University. Erişim adresi <https://plato.stanford.edu/entries/al-ghazali/>
- Grubbs, J. E. (1994). Pagan and Christian Marriage: The State of the Question. *JECS*, 2, 361-412
- Grudem, W. (1985). Does Κεφαλή ("Head") Mean "Source" Or "Authority Over" in Greek Literature? A Survey of 2,336 Examples. *Trinity journal*, 6, 38-59.
- Grudem, W. (2012). *Evangelical feminism and biblical truth: An analysis of more than 100 disputed questions*. Oregon: Multnomah Publications
- Gülfidan, Ş. (1991). İngiltere'de aile. *Aile politikaları* içinde. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Güllüce, V. (2001). İnsan Allah'ın halifesi midir? *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, 169-214. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniilah/issue/2733/36362>
- Güneş, M. (2012). Gazzâlî'nin Batı Dünyasına Etkisi. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 61-85.
- Gürkan, S. L. (2012). Yahudi geleneğinde kadın algısı. *Bütün yönleriyle Yahudilik, Dinler Tarihi Araştırmaları-VIII*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2013). Hristiyanlık'ta Kadın Algısı. *Kur'an ve Kadın Sempozyumu*, 56-70.
- Heiligenberg, P. Th. (2001). *Head & Helper: An Understanding of Biblical Marriage*. Erişim adresi <https://ywam-fmi.org/resource/head-helper-an-understanding-of-biblical-marriage/>

- Henry, M. (1706). *Matthew Henry's Commentary on the Whole Bible*. Erişim adresi <https://biblehub.com/commentaries/mhcw/genesis/2.htm>
- Hugenberger, G. P. (2014). *Marriage as a Covenant: A Study of Biblical Law and Ethics Governing Marriage Developed from the Perspective of Malachi*. New York: Brill.
- Hunter, D. G. (2003). Augustine and the making of marriage in Roman North Africa. *Journal of early Christian studies*, 11(1), 63-85.
- Hunter, D. G. (2007). *Marriage, celibacy, and heresy in ancient Christianity: the Jovinianist controversy*. OUP Oxford.
- Hunter, D.G. (2018). *Marriage and Sexuality in Early Christianity*. Minneapolis: Fortress Publishers.
- Hunter, D.G., Yates, J.P. (ed.) (2021). *Augustine and tradition : influences, contexts, legacy ; essays in honor of J. Patout Burns*. Michigan: Eerdmans Publishing.
- Hurley, J. B. (1985). *Man and woman in biblical perspective*. Leicester: Inter-Varsity press.
- Hypotasso. (t.y.) Erişim adresi <https://www.billmounce.com/greek-dictionary/hypotasso>
- İbn Arabi, M. (2018). *Fusus El-Hikem*. (Çev. E. Balcı). İstanbul: Kopernik.
- İltar, E. K., Akçoru, R., & Songören, S. A. (2022). Augustinus' un De Bono Coniugali (Evliliğin Yararı Üzerine) Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 12(2), 417-436.
- İnanır, A. (2018). *İslam'a Göre Eşlerin Birbirlerine Karşı Hak ve Sorumlulukları*.
- Öğük, E. (ed.). içinde, *Kadın Ve Aile Üzerine Araştırmalar*, (119-134), Ankara: İlahiyat.
- Karaman, H. (1996) *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*. (cilt II). İstanbul: Yenişafak.
- Karataş, Ş. (2021). Kur'ân'a Göre Aileyi Ayakta Tutan Bazı Kavramlar ve Bu Bağlamda Hz. İbrâhîm'in Örneği. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 344-371.
- Kasper, W. (1990). *Theology of Christian Marriage*. New York: Crossroad.
- Keener, C. S. (1992). *Paul, Women, and Wives: Marriage and Women's Ministry in the Letters of Paul*. Grand Rapids: Baker Books.
- Keller, T. (2011). *The Meaning of Marriage: Facing the Complexities of Marriage with the Wisdom of God*. Hachette, UK: Dutton.

- Köse, S. (2015). Kavvam-İtaat İlişkisi Bağlamında Karı-Koca Münasebetlerine Bakış. *BÜİF Dergisi*, 2(2), 84-126.
- Köstenberger Andreas J & Jones D. W. (2004). *God, Marriage & Family: Rebuilding the Biblical Foundation*. Wheaton: Crossway Books.
- Köstenberger, A. (2011). *The Bible's Teaching on Marriage and Family*. Washington, DC: Family Research Council.
- Kur'an Yolu*. Erişim adresi <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/512/19-ayet-tefsiri>
- Kutup, S. (1989). *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. (Çev. S. Uçan ve V. İnce). İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Lovše, N. (2009). Roles of Husbands and Wives in the Christian Marriage Relationship (Ephesians 5). *Evangelical Journal of Theology*, 3(2), 113-134.
- Mâturîdî, E. M. (1995). *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- McFadden, J., & McCarthy, D. (2002). *Preparing for Christian Marriage*. Eugene: Wipf and Stock Publishers.
- Moin, Z. (2015). Marriage Significance in Islam and Christianity: A Textual Study. *Journal of Social Sciences & Humanities*, 23(2), 29-52.
- Motzki, H. (2006). Marriage and divorce. Jane Dammen McAuliffe (ed.). *Encyclopaedia of the Qur'an* içinde, 3, 280-281.
- Mowrer, E. R. (1969). The Differentiation of Husband and Wife Roles. *Journal of Marriage and Family*, 31(3), 534-540.
- Mushtaq, G. (2020). *Encouraging Marriage and Discouraging Divorce*. www.kalamullah.com
- Muslim Women's League. (1995). *Women in Pre-Islamic Arabia*. Erişim adresi <https://www.mwlnusa.org/topics/history/herstory.html>
- Mutairi, M. R. H. (2004). *A study of the wife's rights in Islamic Fiqh*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Birmingham Üniversitesi, Birmingham.
- Mutter, K. F. (1996). John Chrysostom's theology of marriage and family. *BRT/RBT*, 6(2), 22-32.
- O'Brien, P. T. (1999). *The letter to the Ephesians. (The Pillar New Testament Commentary (PNTC))*. Grand Rapids: Eerdmans Publishing.
- Osiek, C., & Balch, D. L. (1997). *Families in the New Testament world: Households and house churches*. Louisville: Westminster John Knox Press.

- Pasnau, R. (2023). Thomas Aquinas. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* içinde. Stanford University. Erişim adresi <https://plato.stanford.edu/entries/aquinas/>
- Payne, P. B. (2012). *Examining the Twelve Biblical Pillars of Male Hierarchy*. Erişim adresi <https://www.cbeinternational.org/resource/examining-twelve-biblical-pillars-male-hierarchy/>
- Perşembe, E., & Gürkan, S. (2020). İslam Kadın (Ve Aile) İlmihallerinde Evlilik ve Aile Hayatında Kadın. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, 12(1), 249-260.
- Philips, B. A. A., & Jones, J. (2005). *Polygamy in Islam*. Riyad: International Islamic Publishing House.
- Pil, D. (2014). *Understanding the Foundation And Purpose Of Marriage From A Biblical Perspective*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Evangelical Theological Seminary, Osijek.
- Piper, J., & Grudem, W. (Ed.). (2006). *Recovering biblical manhood and womanhood: A response to evangelical feminism*. Wheaton: Crossway.
- Polat, E. (2014). Kavvâmûn İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısını Te'dibi. *EKEV Akademi Dergisi*, 18(59), 355-374.
- Poole, M. (t.y.). *Matthew Poole's Commentary*. Erişim adresi <https://biblehub.com/commentaries/poole/genesis/2.htm>
- Prince, D. (2013). *Evlilik Antlaşması*. (S. Dordel, Çev.) İstanbul: GDK Yayınları.
- Razi, F. (2002). *Tefsir-i Kebir* (23 cilt). A. H. Ünalı (Ed.). İstanbul: Huzur Yayınevi.
- Richter-Bernburg, L. (2011). 'God created Adam in his likeness' in the Muslim Tradition. *The Quest for a Common Humanity* içinde. Leiden, The Netherlands: Brill. doi: https://doi.org/10.1163/9789004211124_005
- Sağmak, E. (2019). *İlk Dönem Sufilerinde Evlilik ve Aile Hayatı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Schafer, S. (2019). *Marriage, Sex, and Procreation: Contemporary Revisions to Augustine's Theology of Marriage* (Vol. 240). Wipf and Stock Publishers.
- Schilperoort, L. (2019). Preparing for equality: Perspectives on Christian marriage. *Priscilla PaPers*, 33(1), 7-11.
- Simister, J., & Kowalewska, G. (2016). Gender-Based Violence and Christianity: Catholic Prevention of Divorce Traps Women in an Abusive Marriage. *Psychology*, 7, 1624-1644. <http://dx.doi.org/10.4236/psych.2016.713155>
- Soroka, O. (2015). Tertullian's conception of Christian Marriage. *Astra Salvensis*, 1-18.

- Strong, J. (2010). *The New Strong's Expanded Exhaustive Concordance of the Bible*. Erişim adresi <https://biblehub.com/hebrew/5048.htm>
- Sümer, N. (2021). Hristiyan Kutsal Metinleri Çerçevesinde Kadın. G. İstek (Dü.) içinde, *Kutsal Metinler ve İslami İlimlerde Her Dem Kadın*, (55-79), İstanbul: Beyan Yayınları.
- Şahin, H. (2016). İslamiyet Öncesi Dönemde Yahudi ve Hristiyanlarda Nikâh Algısı. *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2, 118-147.
- Tertullian. (t.y.). *De Cultu Feminarium (On the Apparel of Women)*. Chapter I. Erişim adresi https://ccel.org/ccel/tertullian/women_apparel/anf04
- Teyfurov, M. (2014). Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(4), 183-200.
- Topal, Ş., & Küçük, Y. E. (2012). Aile İçi Şiddet ve İslâm Hukukundaki Önleyici Tedbirler. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 11-41.
- Türkmen, E. K., & Acar, A. (2020). Cahiliye ve Asr-I Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslam Hukukuna Yansımaları. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 35, 305-330.
- Tüzüner, Ö. (2013). Türk ve İslâm Hukuku Bakış Açısından Evlenmenin Hukuki Niteliği Hakkında Bir İnceleme. *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 128.
- Uludağ, S. (1991). A'zeb. *TDVİA* içinde. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/azeb--bekar>
- Uslu, R. (2016). Nisa Suresi 34. Ayeti Çerçevesinde İslam Hukukunda “nüşuz” Kavramına Bir Yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 1133-1141.
- Utku, N. Ş. (2021). İslam Öncesi Arap Toplumunda Kadın. *Müslüman Kadının Tarihi* içinde. (c. 5). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Üçal, T. (2011). Mesih İnancından Evlilik ve Aile. *TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 12, 21-23.
- Ünal, A. (1998). *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da Evlilik*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı.
- Ünal, İ. H. (2004). Kur'an'da Aile Kurumu. *Diyanet İlmi Dergi*, 40(2), 7-20.
- Ünal, İ. H. (2011). Kur'an ve Sünnet Verileri Işığında Aile. *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 12, 6-9.

- Vîlcıu, M. (2018). The Christian family between Tradition and Modernity. *ICOANA CREDINTEI. International Journal of Interdisciplinary Scientific Research*, 4(8), 5-12.
- Vorster, J. M. (2016). Marriage and family in view of the doctrine of the covenant. *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*, 72(3), a3218. doi:10.4102/hts.v72i3.3218
- Wadud, A. (1999). *Qur'an and woman: Rereading the sacred text from a woman's perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Weitz, L. (2014). Al-Ghazālī, Bar Hebraeus, and the “Good Wife”. *Journal of the American Oriental Society*, 134(2), 203-223.
- Wilson, D. (2015). *Love and Respect: Basics for Marriage*. Erişim adresi <https://www.desiringgod.org/articles/love-and-respect>
- Witte, J. (2012). The covenant of marriage: Its biblical roots, historical influence, and modern uses. *Marriage, Families & Spirituality*, 18, 147-165.
- Witte, J., & Ellison, E. (2005). *Covenant marriage in comparative perspective*. Cambridge, UK: W. B. Eerdmans Publishing.
- Worsley, H. (2010) The Bible in the family context, *International Journal of Children's Spirituality*, 15:2, 115-127.
- Yaman, A. (1998). *İslam Aile Hukuku*. Konya: Post Ajans.
- Yasdıman, H. Ş. (2001). Pavlus'un Evlilik Hakkındaki Görüşü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 77-91.
- Yasdıman, H. Ş. (2001). Yahudi Dininde Ailenin Yeri. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, 241-266.
- Yaşaroğlu, M.K. (2002). Koca. *TDVİA* içinde. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/koca>
- Yazır, E. H. (2000). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım.
- Yılmaz, İ. (2006). *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yılmaz, N. (2018). *Tertullian'ın Kristolojisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yılmaz, Ö. (2012). Hristiyan Mistik ve İslam Tasavvuf Geleneğinde Kadın İmgesi ve Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 49-65.

ÖZGEÇMİŞ

Ad ve Soyad:

Sena Nur Küçükler

Eğitim:

2015 - 2020 İlahiyat (İngilizce) Lisans, Marmara Üniversitesi, Türkiye

2017 – 2018 International Islamic University Malaysia (Mevlana), Malezya

2019 Newman University (Erasmus), İngiltere

2020-2023 Din Bilimleri Yüksek Lisans, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

İş deneyimi:

2021 - ... Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği, MEB